

Újszövetség-ismeret

Főiskolai segédlet

II. félév

Összeállította:

**Takács Szabolcs
főiskolai tanársegéd**

**Sola Scriptura Teológiai Főiskola
Levelező tagozat**

AZ APOSTOLI KOR ÁTTEKINTÉSE, III. RÉSZ: PÁL APOSTOL ELSŐ FOGSÁGA: JERUZSÁLEMTŐL RÓMÁIG (I.SZ. 58-63)

Pál útja Jeruzsálembe és elfogatásának előzményei

Ap. csel. 21,1-26

Pál apostol - útitársaival Jeruzsálem felé utazva - több helyen is rövidebb időt töltött keresztény hívőkkel: először a föníciai Szidonban egy hetet, majd pedig Cezareában is néhány napot. Mindkét helyen kijelentést kapott, hogy veszélyes Jeruzsálembe mennie, ő azonban nem félt a veszélytől, és ragaszkodott ahhoz, hogy felmenjen az ünnepre. Az isteni figyelmeztetést megerősítésnek értelmezte, noha a tanításai nyomán kialakult korábbi megosztás és ellenségeskedés kapcsán számíthatott arra, hogy ellenségei közül is sokan felmennek a Jeruzsálembe pünkösdkor. Elszántságát látva munkatársai Istenre bízta további sorsát, noha aggódtak érte.

A jeruzsálemi keresztények örömmel fogadták Pált érkezésekor, és hálások voltak az általa végzett missziómunka eredményeiért. Megjegyzésükből azonban kitűnik, hogy Pál távollétében többen közülük hajlamosak voltak kritikátlanul elfogadni azt a vádat, hogy az apostol a mózesi törvénytől való elszakadásra buzdítja a diaszpórában élő zsidókat. Ez a vád, azon felül, hogy egyértelműen hamis volt, azt is tükrözte, hogy egyes keresztény vezetők titkon előítéleteket tápláltak Pál iránt. Nem vizsgálták meg a vádakat megfogalmazók indítékait, továbbá azt is figyelmen kívül hagyták, hogy Pál a Szentlélek felhatalmazásával végezte munkáját (ld. Ap. csel. 13,1-3). Ahelyett, hogy Pál missziójának eredményeit látva beismerték volna tévedésüket, azt kérték tőle, legyen jelen egy tisztulási ceremónián, amivel bizonyíthatja, hogy ő is megtartja a mózesi törvényt. Ez ellenkezett az apostoli gyűlés határozatával, mely eltörölte a ceremóniális törvény megtartásának kötelező voltát. Pál, noha elveivel ellentétes dologra kérték, minden bizonnyal azért teljesítette a kérést, mert szerette volna megszüntetni azt a szakadékot, amely közte és hittestvérei között keletkezett, noha ennek nem ő volt az oka. Ezzel azonban ahelyett, hogy megoldotta volna a válságot, elfogatását idézte elő a lelkiismeretével ellenkező tanács elfogadása.

Pál elfogatása és jeruzsálemi fogsága

Ap. csel. 22,1-23,11

Pál elfogatására éppen akkor került sor, amikor a templomban azon buzgólkodott, hogy a ceremóniális előírások betartásával a zsidó vezetőket kiengesztelje. Olyan zsidók ismerhették föl, akikkel Ázsiában találkozott, és akik szembeszálltak munkájával. Az általuk felkeltett indulatok hevessége mutatja, milyen erős gyűlölet élt ekkor már a zsidókban Pál iránt. Csak a rómaiak gyors közbelépése mentette meg a biztos haláltól, a római helyőrség ugyanis ekkor, Félix helytartósága alatt, a zsidók körében rendszeressé lett zavargások miatt fokozott készenlétben állt, hogy minden esetleges zendülést csírájában elfojtsa. Példa az ilyen zendülésre a római ezredes által a 21,38-ban említett eset, melyhez hasonlóról Josephus Flavius is említést tesz a Zsidók története c. művében (*Josephus Flavius: A zsidók története, 494. o.*).

Miután a római helyőrség biztonságba helyezte Pált, az apostol tisztázni kívánta helyzetét az összegyűlt zsidók előtt, miután az ezredes lehetőséget adott neki erre. Elmondta nekik megtérése történetét, külön kiemelve a judaizmus iránti korábbi buzgóságát és a keresztények üldözésében játszott szerepét, majd pedig azt a tényt, hogy nem saját akaratából, hanem isteni megbízásra kezdte a pogányok között hirdetni az evangéliumot. A hallgatóság ekkor nem volt hajlandó tovább

hallgatni őt, ezért a római parancsnok szükségesnek tartotta, hogy kinvallatással hallgassa ki őt. Az apostol ekkor másodízben is a római polgárjog adta védelemmel élt, és a továbbiakban ragaszkodott a római jogrend szerinti eljáráshoz, hogy a zsidók ne vehessenek igénybe vele szemben törvénytelen eszközöket, és elkerülje azt, hogy jeruzsálemi kihallgatása során kiszolgáltatassák őt a főtanács önkényének. Minden reménye szertefoszlott ugyanis arra vonatkozóan, hogy nemzettársait érvekkel sikerülne meggyőznie.

Pál római polgár volta révén jogi védelmet élvezett, és reménykedhetett ügyének jogszerű kivizsgálásában. Hogy megvédjék a zsidók haragjától, a római helyőrség székhelyén őrizték (ez a templomhoz csatlakozó, Heródes által építtetett Antónia-erődben volt). Ily módon hasonló helyzetbe került, mint annak idején Illés próféta, akit Isten a pogányok közé küldött, hogy saját népe uralkodójától megóvja (**I. Kir. 17. fej.**). Az apostolnak először a főtanács előtt kellett tisztáznia magát. Ekkor Pál a következőket mondta: „Atyámfiai, én farizeus vagyok, farizeus fia, a halottak feltámadása és reménysége miatt vádoltatom én” (**Ap.csel. 23,6**). Az ennek nyomán támadt nagy zűrzavarban a két párt egymásnak esett, elterelődött a figyelem Pálról, sőt a farizeusok még bizonyos mértékig védték is Pált, nem a kereszténysége, de a feltámadás kérdésében vallott, velük azonos álláspontja miatt. A nagy vita a római parancsnokot arról győzte meg, hogy a főtanács előtt reménytelen Pál ügyét tisztázni.

Pál ekkor igen megviselt lelkiállapotban volt, elsősorban amiatt, hogy látta zsidó nemzettársai ellenségeskedését, amivel a Szanhedrin tekintélyét is lejáratták a rómaiak előtt. Ezután közvetlen isteni kijelentést kapott, ami megerősítette abban, hogy Rómában is bizonyosságot kell tennie, noha eredetileg nem fogolyként kívánt a városba jutni. Ettől kezdve magatartására teljes nyugalom és kiegyensúlyozottság volt jellemző, amint az a továbbiakból kitűnik.

Pál Cezareában

Ap. csel. 23,12-26,32

A zsidók újabb összeesküvése miatt Pál élete súlyos veszélybe került. A negyven összeesküvő valószínűleg a szikáriusoknak nevezett fanatikus csoport tagjai közül került ki, akik minden eszközzel meg akarták tisztítani Palesztina földjét az idegenektől, illetve azoktól, akiket a zsidó nép árulóinak ítélték. Isten azonban gondoskodott arról hogy az ezredes erről tudomást szerezzen Pál unokaöccse révén (ez az egyetlen eset, hogy Pál családjáról említés történik). A parancsnok jóindulattal volt Pál iránt, hiszen már korábban meggyőződhetett róla, hogy a zsidók nem tudnak konkrét vádakot felhozni ellene, és egyedül csak a gyűlölet fűti őket. Ezért haladéktalanul Cezareába szállíttatta Pált, ami akkoriban a júdeai helytartó székhelye volt.

Cezareai tartózkodása alatt Pálnak - a védekezésen túlmenően - alkalmá volt személyesen bizonyosságot tenni hitéről. A cezareai eljárás Pál ügyében három szakaszra osztható:

Felix előtt (Ap. csel. 24. fej.)

A zsidók ügyvédjükkal, Tertullussal jelentek meg Felix helytartó előtt, aki hízelgéssel próbálta megnyerni a helytartót. A **24,3**-ban szereplő jelzők ellenkezik a képpel, melyet a történelmi feljegyzések rajzolnak Félixről. A helytartó, aki gyakorlott volt az igazságszolgáltatásban, láthatta a különbséget a zsidók alaptalan vádaskodása és Pál nyugodt, méltóságteljes védekezése között, ami arra utalt, hogy tiszta a lelkiismerete. Noha meggyőződött ártatlanságáról, nem mert szembeszállni a zsidókkal azzal, hogy felmenti őt, ezért továbbra is őrizetben hagyta, de feltűnően enyhe feltételek között. Pál két évig volt őrizetben, melynek során feltehetően találkozhatott hittestvéreivel. Félixet kegyetlensége miatt 60-ban visszahívták tisztségéből, ezért Pál ügyének lezárása az új helytartóra, Festusra maradt. A foglyokat ugyanis ítélet nélkül nem volt szabad két évnél tovább őrizetben tartani.

Festus előtt (Ap. csel. 25,1-12)

Festus először nem engedett a zsidók követelésének, hogy Pál fölött Jeruzsálemben akarnak ítélni, és ez megakadályozta azok gyilkos szándékukat (Festus feltehetőleg nem tudott a zsidók elszánt gyilkos szándékáról). Később mégis a kedvükben akart járni, és Pál határozott védekezése, valamint a bemutatott bizonyítékok hiánya ellenére felajánlotta Pál vádlóinak ezt a lehetőséget. Pál tudta, hogy ebben az esetben ügye végzetes fordulatot venne, és ezért Festus számára meglepő módon - római polgárjogával élve - a legfelsőbb fórumra, a császárra apellált. Ebben az esetben nem lehetett tovább tárgyalni az ügyet, hanem a vádlottat a császár elé kellett küldeni. A vádat azonban pontosan meg kellett indokolni, ezért Festus II. Agrippa királyt hívta segítségül, aki nővérével, Berenikével együtt éppen Cezareába érkezett Festushoz, és aki a zsidó vallással kapcsolatos kérdések szakértőjének számított.

II. Heródes Agrippa király előtt (Ap. csel. 26. fejj.)

Az Agrippa és Bereniké előtti meghallgatás (melyen Festus is részt vett) jó alkalom volt Pálnak arra, hogy újra bizonyosságot tegyen hitéről. Ismét elmondta élettörténetét, kiegészítve azzal, hogy hite éppen azokon az ígéreteken alapul, melyeknek alapján a zsidóság a törvény szolgálatát végzi (26,4-7). Agrippa király jól ismerte a zsidó vallást, ezen belül pedig a ószövetségi próféciákat is, melyek megjövendölték a Messiás szolgálatát és azt, hogy ő a pogányok világossága is lesz. Pál a 22-23. versben foglalja össze hitvallását, hangsúlyozva, hogy az általa hirdetett tanítás az Ószövetség kijelentésein alapul. Festus ugyan „bolondságnak” mondja Pál szavait, de ő is elismeri, hogy „sok tudomány” birtokosa, Agrippa viszont komolyan elgondolkodott a hallottakon, és az a megjegyzése, hogy Pál „majdnem ráveszi, hogy kereszténnyé legyen”, nem ironikusnak tekintendő, hanem inkább azt fejezi ki, hogy mély hatást gyakorolt rá a Pál által hirdetett tanítás. Ő sem jutott el azonban a keresztény hit elfogadásáig. A kihallgatás nyomán Pált ártatlannak ítélték, és minden bizonnyal kedvező kísérőlevelet írtak, amivel azután Rómába küldték. Az apostolt Lukács is elkísérte római útjára.

Útban Róma felé

Ap. csel. 27,1-28,10

A római utazás leírása irodalmi és tartalmi szempontból egyaránt figyelemre méltó elbeszélés. A beszámoló első részében Lukács pontos feljegyzést vezet az eseményekről, és a leírás szemléletességét a hajózással kapcsolatos kifejezések pontos megörökítése is kiegészíti.

Még inkább figyelemre méltó és szemléletes a krétai Jó Kikötő (Kaloí Limenesz) nevű helységtől Máltáig tartó vihar leírása. A leírás középpontját Pál apostol hitbéli helytállása képezi, melynek nyomán Isten képviselőjévé lép elő. Különös ellenpontja ez a Jónás történetében szereplő hajóútnak, melyben a próféta negatív magatartása ellenére válik Isten eszközévé (ld. Jón. 1. fejj.). Itt azonban a fordítottját látjuk: Pálnak Isten „ajándékba adja” a hajó reménytelenségtől elcsüggedt utasait, és az apostol töretlen hite által őrzi meg őket is. Pál hitét az a meggyőződés táplálja, hogy Rómában is bizonyosságot kell tennie a császár előtt, amiről mennyei kijelentést is kapott, ezért nem történhet baja. Az apostol a többi utasba is erőt tud önteni. Ezzel fontos bizonyosságot tesz Isten jelleméről és hatalmáról a pogány utasok előtt. Az elbeszélés szemléletesen mutatja be Pál helytállásának jótékony kihatását, különösen Julius századosra, a foglyokat kísérő őrség parancsnokára.

Pál és a hajó többi utasa Máltán ért partot. Ez a sziget „barbár”, azaz a hellén kultúrától érintetlen vidéknek számított akkoriban. Pált és útítársait minden bizonnyal lelkileg is felüdítette a szigetlakók egyszerű, önzetlen vendégszeretete és Publius embersége. Noha az apostol nem prédikált a szigeten, mégis bizonyosságot adott annak, hogy Isten támogatja. A tűzből előjövő mérges vipera nem ártott neki (vö. Jézus ígéretével: Mk 16,17-18), és közreműködése révén isteni hatalom gyógyította meg Publius apját és egyéb betegeket is. Isten ilyen szempontból is jóra fordította a hajótörést. Ezek az események bizonyára nyitottá tették a máltaiakat a keresztény hit

befogadására Pál távozása után is.

Pál római tartózkodása

Ap. csel. 28,11-31

A foglyok a tél elteltével egy újabb hajón Rómába indultak. Miután a dél-itáliai Puteoliban kikötöttek, és Róma felé tartottak, Pálnak ismét felemelő és megindító élményben volt része az úton: a római keresztények, akik híret vették a fogoly apostol Rómába érkezésének, a Rómától kb. 45 kilométerre levő Appii Forumig és a kb. 13 kilométerre eső Tres Tabernae-ig jöttek ki elébe. A ragaszkodásnak ez a kifejezése ismét nagy megerősítést jelentett az idős és a viszontagságoktól elgyötört apostolnak. Különösen az indíthatta meg, hogy a hívők fogoly volta ellenére is kifejezték iránta érzett megbecsülésüket és szeretetüket.

Pál római fogsága alatt, míg az ítéletre várt, nem börtönben, hanem enyhített házi őrizetben volt. Ez azt jelentette, hogy folyamatosan egy őr vigyázott rá, de látogatókat szabadon fogadhatott.

Az apostol Rómában ugyancsak a zsidókkal vette fel először a kapcsolatot, akik jelentős számú közösséget alkottak a városban. A római zsidók ezúttal maguk kérték Pált, hogy adjon világosabb tanítást hitelveiről, mert a keresztény „felekezetről” (gör. *hairēsis*: „felekezet, szekta”) sok ellentmondásos dolgot hallottak. Ez becsületességükre utalt, mivel nem előítéleteikre hallgatva akartak véleményt alkotni az új felekezetről. Pál készséggel eleget tett kérésüknek, és sok időt töltött azzal, hogy az Ószövetségből kimutassa a Krisztusra vonatkozó jövendöléseket. Szavai nyomán itt is meghasonlás támadt a hallgatók között, ugyanis csak egy részük fogadta el Pál bizonyágtételét, de figyelemre méltó, hogy ádáz ellenségeskedés ekkor sem alakult ki Pállal szemben, annak ellenére sem, hogy az apostol egy ószövetségi próféciával róta meg hitetlenségüket (Ésa. 6.:9-10), melyet annak idején Jézus is idézett. Egymással ugyan „vetekedtek” (28,29), de nem fordultak Pál ellen. Ennek nagy jelentősége volt Pál ügyének további alakulása szempontjából, ugyanis a helybeli zsidók nem igyekeztek hátrányosan befolyásolni perének kimenetelét.

Az ítélet meghozatala Rómában is halasztást szenvedett, ugyanis a vádlóknak 18 hónap állt rendelkezésre a törvényszék előtti megjelenéshez, ha provinciában laktak. Ez köszönhetően a tárgyalást megelőző időszak többek között azzal az előnnyel is járt, hogy a keresztény tanítás a pretoriánus testőrséghez is eljutott, sőt többen kereszténnyé lettek közülük, egyesek még a császár udvarából is elfogadták a Pál által hirdetett tanítást (ld. Fil. 1,12-13; 4,22). Az apostol talán az őt őrző katonákkal elegyedett beszélgetésbe, és lehet, hogy ők adták tovább a hallottakat a többieknek.

Lukács elbeszélése Pál római fogságával zárul. Perének kimeneteléről nem tudósít, noha az a tény, hogy meghatározza a Rómában töltött idő tartamát (Csel 28,30), arra utal, hogy könyve ezután keletkezett. A per kimenetele valószínűleg közismert volt, ezért Lukács nem tarthatta fontosnak, hogy külön is beszámoljon róla. Külső forrásokból tudjuk, hogy Pált Néró császár két éves fogság után felmentő ítéletben részesítette, így az apostol szabadlábra kerül. Néró fékezhetetlen és kegyetlen jellemét ismerve az apostol Isten különös kegyelmét láthatta a császár felmentő ítéletében. Pál szabadulásának ideje i. sz. 63 volt. Ha ez tovább halasztódik, könnyen áldozatul eshetett volna annak a kegyetlen üldözésnek, mely Néró 64-ben indított Rómában, a város felgyújtása kapcsán. Erről a következő fejezetben szólnunk részletesen.

Az apostolnak római fogsága alatt gondja volt az általa alapított gyülekezetekre is. Ebben az időben négy levelet írt, melyek betekintést nyújtanak abba, hogy mi töltötte ki Pál római fogsága idejét, továbbá képet adnak az apostol lelkületéről és szilárd hitéről is. A továbbiakban e leveleket ismertetjük.

PÁL APOSTOL FOGSÁGBÓL ÍRT LEVELEI

A Kolossébeliekhez írt levél

A címzettek azonosítása és a levél keletkezésének háttere: Kolossé városa (a később Ázsia provincia részévé lett) Frígiában, a Lükosz folyó völgyében helyezkedett el, Efézustól kb. 200 kilométerre, Hierapolisz és Laodicea közvetlen szomszédságában. Bár a város a Szíria felé vezető kereskedelmi útvonal mentén feküdt, jelentősége sokkal kisebb volt, mint két közvetlen szomszédjáié. Két görög szerző, Hérodotosz és Xenophón is említést tesz Kolosséről, e feljegyzések alapján igen jómódú város volt, melynek lakói juhtenyésztéssel foglalkoztak, de nem volt olyan gazdag, mint a szomszédos Laodicea. A várost az i.sz. 60-61-es Lükosz-völgyi földrengés valószínűleg Laodiceához hasonlóan romba döntötte, de tudjuk, hogy később Laodiceát önerőből felépítették (Kolosséről ez nem tudható biztosan). Az 5. században Koné néven új város épült Kolossé helyén, amely egészen a bizánci időkig fennállt. A város helyén ma rommező található.

Pál apostol, noha megfordult Frígiában (ApCsel 16:6, 18,23), valószínűleg a tartomány északi részét érintette csupán, és nem járt a délnyugati vidékeken, ahol Kolossé feküdt. A kolosséi gyülekezet minden jel szerint Pál efézusi tartózkodása során jött létre. Itt kerülhetett vele kapcsolatba Epafrás, aki Kol 1,7 tanúsága szerint Pál szolgatársa volt. Valószínűleg ő alapította a kolosséi, laodiceai és hierapoliszi gyülekezeteket, melyeknek minden bizonnyal felvigyázója is volt, de az is elképzelhető, hogy az itteni hívők más gyülekezetek révén, közvetve ismerték meg a páli tanítást, és Epafrás elsősorban a gyülekezeti élet megszervezésében játszott fontos szerepet. Pál Filem 23-ban „fogolytársaként” említi Epafrást, ami utalhat arra, hogy egy bizonyos ideig Pállal együtt volt fogságban. Kol 2,1 tanúsága szerint Pál a levél megírása előtt nem találkozott személyesen a gyülekezet tagjaival, hanem valószínűleg Epafrás közvetítésével érintkezett velük. A gyülekezetek a levél tanúsága szerint zömében pogánykeresztényekből álltak, noha ókori feljegyzésekből tudjuk, hogy zsidók is éltek a városban. A gyülekezet korábbi, illetve későbbi sorsáról semmi bizonyosat sem tudunk.

A levél megírásának közvetlen oka az lehetett, hogy a gyülekezetben tévtanítás ütötte fel a fejét, amely azonban még nem fejtett ki konkrét hatást a tagok többségére. Csupán fennállt a veszélye annak, hogy nagyobb befolyásra tesz szert (ld. Kol 2,4, 8, 20).

A tévtanítás eredetére vonatkozóan több feltevés is létezik. Ezek röviden a következők (zárójelben az adott nézet legjelentősebb képviselőinek neve szerepel):

- A tévtanítást szabadgondolkodó zsidó tanítók terjeszthették, és tanításuk keresztény és esszénus tanok keveréke volt (J. B. Lightfoot) .
- A tévtanítás pogányok által befolyásolt zsidó körökből származott, gnosztikus és különböző iráni-perzsa eredetű tanítások, valamint keresztény tanok összevegyítése nyomán (G. Bornkamm).
- A tévtanítás Alexandriai Philón allegorikus felfogást követő iskolájából eredt, és fontos szerepet játszott benne a „világ elemeire” vonatkozó tanítás. Ez azt jelenthette, hogy a tévtanítók felfogása szerint a „világ elemei”, azaz a levegő, a víz, a föld és a tűz körforgása az emberi lélekre is hatást gyakorol. Hasonló felfogást vallott Empedoklész görög filozófus is (E. Schweizer).

A levélből nem derül ki egyértelműen a tanítás eredete, de számos támpontot találhatunk a tévtanítók által hirdetett tanok meghatározásához. A következőket mondhatjuk el erről a levélben található hivatkozások alapján:

- Tanításuk részét képezte az „angyalok imádása”, az eredeti görög szöveg szerint *thrészkeia tón angelón*, ami a birtokos szerkezetet jelzőként értelmezve „angyali tisztelet”-nek is fordítható. Ez

valószínűleg nem azt jelentette, hogy a tévtanítók kifejezetten angyalokat imádtak volna, hanem inkább azt, hogy azt állíthatták, tanításuk követésével az ember olyan közvetlen módon megtapasztalhatja Isten jelenlétét, mint az angyalok a mennyben. Valószínűleg azt hirdették, hogy a Pál és Epafrás által hirdetett keresztény tanításhoz képes egy magasabb rendű, „lelkibb” tanítást képviselnek.

- Tanításukba beépíthették a zsidó rituális ünnepeket is, és ezek megtartásának kötelező voltát hirdethették. Valószínűleg a konkrét rítus részét képezte ez a tanítás, hasonlóan ahhoz, ahogyan a misztériumkultuszokban is bizonyos rítusok gyakorlásával kívántak mélyebb közösségbe kerülni az adott istenséggel. Erre utal Pál akkor, amikor az ószövetségi ünnepkör elemeit említi.

- A tévtanítók szigorú aszketikus felfogás követtek, tiltották vagy korlátozták bizonyos éledelek fogyasztását, vagy általában az étkezést. Ennek valószínűleg ez lehetett az oka, hogy ily módon próbálták elérni a „test megöklését”.

Mindent összevetve, a levélből egy olyan tévtanítás képe bontakozik ki, melynek képviselői egyfajta szinkretisztikus (döntően talán a hellenizált judaizmusból és esetleg egyes korai gnosztikus irányzatokból átvett elemekből álló) tanrendszer alapján azt hirdették, hogy azoknak, akik kereszténnyé lettek, immár egy lelkileg magasabb szintű tanítást kell követniük, a Pál és Epafrás által hirdetett egyszerű evangéliumi tanításhoz képest. Rituális előírásokat is megfogalmazhattak, melyek e „mélyebb lelkiség” elérését szolgálták. Feltehetőleg aszketikus önsanyargatás révén próbáltak meg egy „tisztább” állapotot elérni. Valamilyen formában szerepet játszott kultuszukban a „világ elemeinek” tisztelete is (egyes magyarázók szerint az „elemek”-nek fordított *sztoikheia* szó különleges értelemben az Istennek alávetett, tőle függő hatalmakat, elsősorban az angyalokat jelöli, de vannak, akik a „világra vonatkozó alapvető fogalmakkal” azonosítják - az előbbi nézet összességben helytállóbbnak mondható).

Pál alapvetően úgy akarja megcáfolni a tévtanítók állításait, hogy átveszi jellegzetes szóhasználatukat, és kimutatja, hogy amit az őket követőknek ígérnek, az már Krisztusban is elérhető. Ezzel úgy cáfolja meg érveiket, hogy hallgatóit egyben megerősíti a keresztény tanítás igazságában is (bővebben lásd a levél tartalmi áttekintésénél).

A keletkezés helye és ideje: A hagyományos felfogás szerint a levél Rómában keletkezett Pál első római fogsága idején, i. sz. 61-63 között. Később többen azzal érveltek, hogy sokkal logikusabb egy efézusi fogságot feltételezni a levél keletkezésének háttéréként, mivel az a tény, hogy Efézus sokkal közelebb esett Kolosséhoz, mint Róma, valószínűbbé teszi, hogy a Kolosséból származó Epafrás meglátogatta Pált (Rómába sokkal nehezebben és hosszabb idő alatt juthatott csak el). Ezzel szemben a Lukácsra, Márkra és a Timótheusra való hivatkozás ellentmond annak, hogy a levél az egyébként is csak feltételezett efézusi fogságban keletkezett volna, hiszen Lukács ekkoriban nem lehetett Pál mellett, mert az apostol efézusi tartózkodásáról szóló beszámoló harmadik személyben íródott, Márkról pedig nem tudjuk, hogy Pált harmadik misszióúttjára elkísérte volna. A római fogság mellett szól viszont, hogy Pál Kol 1,6, 23-ban az evangélium egész világra kiható terjedéséről leginkább római útján és magában Rómában szerzett élményei alapján beszélhet. Márk későbbi szolgálatát az ókeresztény források szintén elsősorban Rómához kötik. A Filemonhoz intézett szálláskérés is magyarázható azzal, hogy Pál jó esélyt lát perének kedvező kimenetelére és közeli szabadulására, amire Cezareában sokkal kevesebb oka volt. Összességében tehát teljesen elképzelhető a hagyományos felfogásnak megfelelő római keletkezés.

A levél irodalmi és tartalmi jellegzetességei: A Kolossébeliekhez írt levél feltűnő tartalmi és stílusbeli hasonlóságot mutat az Efézusi levéllel, és a két levél összevetése nyomán azt mondhatjuk, hogy Ef tekinthető Kol egyetemesebb, teológiai összefoglalásra törekvő változatának (bizonyos értelemben hasonló kapcsolat áll fenn Gal és Róm között is). A legfontosabb tartalmi párhuzamok (egyebek mellett) a következők:

- A fiúvá fogadás eszméje: Kol 1,13-14, vö. Ef 1,6-7
- A „bűnök miatti halál” említése: Kol 2,13, vö. Ef 1,15-16
- A Krisztusban mint testben való „összefűzöttség”: Kol 2,19, vö. Ef 4,15-16

- A régi ember „levetése”: Kol 3:9-10, vö. Ef 4:22-24
- A „hitetlenség fiainak” emlegetése: Kol 3:6 vö. Ef 5:6
- Egymás intése és hálaadó énekek éneklése Istennek: Kol 3:16-17, vö. Ef 5:19-20
- A keresztény házirend: Kol 3:18-4:1, vö. Ef 5:21-6:9
- Éberség és állhatatosság az imádkozásban: Kol 4:2-4, vö. Ef 6:18-20
- Tikhikusz ajánlása: Kol 4:7, vö. Ef 6:21

Tartalmi vázlat és mondanivaló:

A levél fő tartalmi egységei a következők:

I. Címzés: 1,1-2.

II. Hálaadás és ima: 1,3-23, ezen belül:

- 1,3-14 Hálaadás a gyülekezet lelki növekedéséért, és ima azért, hogy Krisztus még teljesebb megismerésére jussanak el
- 1,15-20 A „krisztológiai himnusz”: Krisztus személyének egyetemes jelentősége
- 1,21-23 Az egyetemes tanítás alkalmazása a kolossébeliekre

III. Pál szolgálatának jellemzése: 1,24-2:5, ezen belül:

- 1,24-29 Az apostol mint az Isten által kijelentett „titok” hirdetője
- 2,1-7 Az apostol személyes küzdelme a gyülekezet lelki növekedése érdekében

IV. 2,8-23 A Krisztusban elnyert „teljesség” és Pál vitája a tévtanítók eszméivel, ezen belül:

- 2,6-15 Krisztus személye és áldozata, mint a lelki növekedés alapja;
- 2,15-23 A tévtanítás leleplezése a fentiek alapján

V. 3,1-4,1 A Krisztus testében való élet a gyakorlatban, ezen belül:

- 3,1-8 A mennyei dolgok keresése, a „földi” kívánságok megöklése
- 3,9-18 A krisztusi szeretet gyakorlása a gyülekezeti kapcsolatokban

Keresztény „házirend”:

- 3,19-21 A krisztusi szeretet gyakorlása a családban
- 3,22-4,1 A krisztusi szeretet gyakorlása a munkában és az alá-fölérendeltséggel járó kapcsolatokban

VI. 4,2-18 - Üzenetek és záró intések, Pál saját kezű köszöntése

A levél alapvető tanításainak ismertetése:

Az apostol hálaadással kezdi ezt a levelét, hasonlóan a páli levelek többségéhez. Ennek fő célja az, hogy tovább erősítse a kolosséi gyülekezet tagjait abban a hitben, melyben szilárdan állnak, és amelynek gyakorlati megnyilvánulásai is láthatók az életükben: a Krisztus iránti tényleges bizalom, a „minden szentekhez” való szeretet, továbbá az üdvösség felőli reménység (vö. a „hit, remény, szeretet” hármasságával 1Kor 13,13-ban). E tulajdonságok forrása nem más, mint Isten kegyelmének „igazán” való megismerése (1,6).

Ebbe a himnikus hangvételű hálaadásba illeszkedik bele az 1,15-20-ban található „krisztológiai himnusz”. Ebben a szakaszban is a „minden”, illetve a „teljesség” szó játssza a főszerepet. Pál a következő kijelentéseket teszi, hogy Krisztus személyének mindent átható és egyetemes voltát érzékeltesse (a teljes szakaszt vö. Ef 1,15-20-szal):

- Ő a teremtés megvalósítója, a mennyei és a földi világ is teljes egészében ez ő kezének műve, ezenkívül ő a világ fenntartója is (1,15-17, vö. Ef 1,15-17; Jn 1,1-3; Zsid 1,2-3);
- Ő ezenfelül az egyház mint test feje, tehát a hívők közösségének működése teljesen tőle, illetve a vele való kapcsolattól függ (1,18, vö. Ef 1,18; 1Kor 12,27);
- Ő az „elszülött a halottak közül” (vö. Jel 1,5), továbbá ő az, aki helyettes áldozati halála révén helyreállítja a bűn miatt meghasadt egységet a menny és a föld között, a „békéltetés” szolgálata révén, melyet az emberekért végez (1,19-20, vö. Ef. 2,14-16; Róm 5,10; 2Kor 5,18-20; Gal 3,13-14).

A „minden” szó arra utal, hogy Krisztus mindhárom fenti összefüggésben teljhatalommal rendelkezik, tehát senkinek sem lehet kétsége afelől, hogy az ő személye által elérhető az a tökéletesség az Istennel való kapcsolatban is, amelyért az apostol korábban imádkozott. Ez a gondolatmenet már előkészíti az apostol tévtanításokra adott későbbi válaszát.

Az apostol rögtön alkalmazza is a fentiek hallgatóságára, elsősorban azt hangsúlyozva, hogy Krisztus áldozati halála és ebből fakadó megszentelő munkája által képes minden hívőt

megbékéltetni Istennel, azzal a feltétellel, hogy a hívő közösség tagjai állhatatosan megmaradnak a benne való hitben és az üdvösség reménységében.

Ezt követően tér rá az apostol a tulajdonképpeni tévtanítás leleplezésére, de érvelését sokatmondó módon azzal kezdi, hogy ismét összefoglalja a Krisztusban való megmaradás feltételeit, amiért előzőleg a kolosséi gyülekezet vonatkozásában részben már hálát adott (1,3-8). Ezt 2,6-7-ben három kulcskifejezés írja le: a Krisztusban való „járás”, vagyis a tökéletes engedelmesség és bizalom; a „meggyökerezés és tovább épülés”, más szóval a folyamatos növekedés újabb és újabb tapasztalatok megszerzése és a lelki közösség elmélyítése révén; végezetül a hitben való megerősödés a hálaadás által.

Pál 2,8-tól már magával a tévtanítással foglalkozik. Érvelése alapvetően egy hármas figyelmeztetésre épül, oly módon, hogy először a figyelmeztetést fogalmazza meg a tévtanítással kapcsolatban, majd pedig mindhárom esetben pontosan megindokolja, miért nem kell a gyülekezet tagjainak elfogadni a tévtanítást, és mi az, amiben Krisztus pontosan kielégíti azokat a feltételeket, melyeknek teljesülését a tévtanítók ígérik. A figyelmeztetések és a hozzá kapcsolt indoklások a következők:

„Vigyázzatok, hogy senki ne legyen, aki titeket rabul ejt a bölcselkedés és üres hitetés által, mely emberek rendelése szerint, a világ elemi tanításai szerint, és nem Krisztus szerint való.” (2,8) – „Mert benne lakozik az Istennek egész teljessége testileg, és ti Őbenne vagytok beteljesedve, aki feje minden fejedelemségnek és hatalmasságnak.” (2,9-10)

Pál legelső kijelentése a tévtanításra vonatkozóan egyben minősítés is, hiszen a tévtanítók „emberek rendeléseit”, „elemi tanítást” hirdetnek, amelynek semmi köze sincs Krisztushoz, beszédük csupán „üres bölcselkedés”. Az „elemek” kifejezés minden bizonnyal arra vonatkozik, hogy a tévtanítók azt hirdették, ismerik a világmindenséget működtető, Istennek alávetett hatalmakat, vagyis az angyalokat és talán a démonokat is. Ezt az értelmezést támogatja, hogy Pál a 10. versben arra hivatkozik: az Istent teljes egészében bemutató Krisztus volt az, aki bűn feletti győzelmével ténylegesen lefegyverezte a „hatalmasságokat”. Egy másik tévtanítás lehetett, hogy a hamis tanítók a körülmetélés szükségességét is hirdethették, mintegy az Istentől való kiválasztottság zálogaként (ld. A 2,11-12-ben található utalást, ami a tévtanítás judaista eredetét látszik igazolni). Pál ezt azzal hárítja el, hogy a valódi körülmetélkedés valójában a bűnök „levetésével” egyenlő, vagyis a bűnök való meghalással, amit a keresztség fejez ki. A hívők Krisztusban „teljesednek be” (2,10), vagyis érik el az üdvösségre való teljes alkalmasságot a bűntől való teljes szabadulás révén. A bűnök való meghalás is Krisztussal együtt történik, hiszen a keresztséggel az ember mintegy azonosul Krisztus halálával, azaz a bűn számára válik halottá, ahogyan ez Krisztus életében megvalósult.

Az ember számára a meghalás természetesen azt jelenti, hogy Krisztus büntelen életének feláldozása által történik meg a személyes megváltás, a bűnök megítélése, így az ember szabadabbá válik korábbi életének bűneitől, és Krisztus feltámadásához hasonlóan nyílik meg előtte egy új élet lehetősége Istennel.

Végül Krisztus által valósul meg a valódi szabadság is, mert Krisztus helyettes áldozata révén eltörli az ember „adósságlevelét”, vagyis az Isten iránti büntartozás igazolását (egyések szerint ez azt az ókori szokást tükrözte, hogy az adóslevél – a görög szövegben: *kheirografon* - érvénytelenségét annak átszúrásával fejezték ki, ez azonban nem kellőképpen bizonyított, még ha valószínűnek látszik is). A kijelentés mindenképpen utal arra, hogy Krisztus helyettes áldozati halálával az ember „adósságlajstroma” is megsemmisült, tehát az ember felszabadult a törvény kárhóztató hatalma alól (vö. Gal 3,13-mal, mely szinte szó szerint ugyanezt mondja). Ezzel történt meg a démoni hatalmasságok „lefegyverzése”, vagyis a fölöttük aratott teljes győzelem. A győzelem bizonyítéka az, hogy Krisztus „mutogatja” is őket, hasonlóan ahhoz, ahogyan a római hadvezérek győzelmét is a rabláncra fűzött egykori harcosok jelenléte bizonyította a diadalmenetekben.

„Senki azért titeket meg ne ítéljen evésért, vagy ivásért, avagy ünnep, vagy újhold, vagy szombatok miatt” (2,16). – „[Mindezek] csak árnyékaik az eljövendő dolgoknak, de a valóság a Krisztusé” (2,17).

A tévtanítás másik jellegzetessége az lehetett, hogy hirdetői megkövetelték az ószövetségi ceremóniális ünnepek megtartását. Erre Pál csak röviden reagál, mintegy feltételezve, hogy hallgatói tudják, miről beszél: a ceremóniális ünnepek csak „előképei” voltak az üdvtörténet valóságos eseményeinek, melyek Krisztus életében teljesedtek be. Azzal, hogy a tévtanítók –

feltehetően a Krisztus általi megigazulás folytatásaként – megkövetelték a ceremóniális ünnepek megtartását, illetve az étel- és italáldozatok bemutatását, egy „árnyékvilágot” propagáltak a Krisztusban beteljesedett „valóság” helyett.

„Senki ne mondjon titeket méltatlannak a jutalomra, kedvét találván alázatoskodásban és az angyalok tisztelésében, olyasmikkel kérkedve, amiket nem látott, ok nélkül felfuvalkodva az ő testének értelmével, és nem ragaszkodva a Főhöz, akiből az egész test a kapcsok és kötelek által segítve és egybekapcsolva növekedik Isten szerinti növekedéssel” (2,18 vers). – „[Mindezek] bölcsességnek látszanak ugyan az önkényes istentisztelet és alázatoskodás és a test sanyargatása révén, de nincs bennük semmi becsülni való, mivel a test [szarx] hizlalására valók” (2,23).

A „jutalom” itt kétségkívül a „futás” végén kapott „versenydíjra”, azaz a végső üdvösségre utal (vö. 1Kor 9,24-25, 2Tim 4,7-8). A tévtanítók kétségbe akarták vonni, hogy a Krisztushoz való állhatatos ragaszkodás elégséges lenne az üdvösséghez, ehelyett „maguk által választott istentiszteletet” (gör. *ethelothrészeia*: „önkényes istentisztelet, kegyesség”), továbbá a „test sanyargatását” írták elő, utóbbit minden bizonnyal a „test megöldöklésének” eszközeként. Az apostol arra is utalt, hogy a tanítók ezt látomásokra hivatkozva is igazolni akarták.

Pál minősítése egyértelmű: ez a magatartás felfuvalkodottságból és gőgből ered, noha a tanítás hirdetői éppen az „alázatoskodásra” helyezték a hangsúlyt. Valószínűleg az lehetett a tévtanítás gyökere, hogy az ezt hirdető egyének (talán egy vagy két személy, a jelek szerint túl sokan mindenestre nem lehettek) egy adott ponton elszakadtak a krisztusi tanítástól, illetve magától Krisztustól, és saját misztikus megtapasztalásukra kezdték helyezni a hangsúlyt.

Hasonlóképpen a „test sanyargatása” is ellenkező hatást ér el: nem alázatra, hanem inkább gőgre vezet, arra, hogy az ember jobbnak tartja magát a másiknál, és végső soron cselekedetei által akarja magát jobbá tenni, ami ellenkezik a hit általi megigazulással, mint az egyetlen helyes úttal. Pál arra hivatkozik, hogy a Krisztusban való élet fölöslegessé teszi e tanítások követését, annál is inkább, mert hirdetőik éppen magatartásukkal bizonyítják, mennyire távol vannak lélekben Krisztustól. A helyes magatartás az, ha az ember élő kapcsolatot tart fenn Krisztussal, a „fejjel”, aminek folytán megvalósul nemcsak az egyéni növekedés, hanem a „test”, azaz a hívő közösség együttes lelki növekedése is.

Pál ezt követően a „Krisztus teljességére” vonatkozó tanítás gyakorlati következményeinek taglalására tér rá. A 3,1-től 4,6-ig terjedő szakasz voltaképpen a teljes gyakorlati keresztény élet áttekintését adja. Az apostol három vonatkozásban beszél a gyakorlati kereszténységről:

1. A „menny-központú” gondolkodásmód elsajátítása - Ezzel kapcsolatban Pál elsősorban a „keresésre” helyezi a hangsúlyt. Míg a megtérés előtt Isten keresi az embert, a megtérés után az ember akkor maradhat meg igazán Krisztusban, ha elsajátítja a Krisztus-keresés magatartását, ami a személyes közösség keresését jelenti a Megváltóval, egészen konkrétan Krisztus akaratanak és céljainak tanulmányozását az ember személyes életének vonatkozásában.

A menny-központú gondolkodás másik vonása a gondolkodás ráirányítása az „odafelvalókra”, a „földiek” helyett. Természetesen nem a földi kötelezettségek elhanyagolásáról van itt szó: „földi dolgokon” elsősorban a bűn különböző megnyilvánulásait kell érteni, amelyeknek szemlélése, a velük való túlzott foglalkozás elfordíthatja az ember gondolkodását attól, hogy Krisztusra figyeljen. Ennek ellenszere éppen a 3-4. versben található kijelentés megfontolása: a hívő ember Krisztushoz tartozik, és ennek az odatartozásnak, „elrejttségnek” a tudatosítása és megerősítése akadályozhatja meg, hogy elsősorban a bűnökre figyeljen. Ezért hívja Pál a „mi életünk”-nek Krisztust. A hívő ember életének egyre inkább egyé kell válni Krisztuséval, egészen odáig, hogy Krisztussal együtt „jelenik meg”, azaz dicsőül meg a második eljövételkor. Ezt a látható egyé válást azonban az „elrejtett” állapotban való egyé válásnak kell megelőznie.

A fentiekhez kapcsolódik a bűnök „megöldöklésére” vonatkozó felszólítás, amely már valóban a gyakorlati életet érinti. Természetesen nem valamiféle aszkézisre gondol itt Pál, hiszen ezt korábban már egyértelműen minősítette. A „megöldöklés” a felsorolt és az ember belső világában megbúvó bűnöktől való radikális elszakadást, mindenféle közösségvállalás megtagadását jelenti, amit a Krisztussal való egyre szorosabb közösség következménye. Minél mélyebb az ember közössége Krisztussal, annál inkább képes ezt az elszakadást megvalósítani, tehát e közösség elmélyítésére kell elsősorban törekedni. Ehhez kapcsolódik az örökölt rossz szokások - tehát a lélekben már feladott, de a cselekedetekben esetleg még mindig ható beidegződések - tudatos elvetése, feladása. Pál elsősorban az emberi kapcsolatokat befolyásoló bűnöket említi, mert talán

e téren a legerősebb a rossz beidegződések hatalma.

2. A krisztusi szeretet gyakorlása a gyülekezeti kapcsolatokban – Pál a 9. versről kezdve teljesen gyakorlati szinten folytatja intéseit. Hogy a továbbiakban a keresztény közösségről, a gyülekezetről van szó, kiderül a megfogalmazásokból. Pál úgy jellemzi a gyülekezet tagjait, mint akik „levetkőzték az őembert”, és „felöltözték az újat”, melyet Isten teremtett. Hasonlóképpen, a 11. vers szerint Krisztusban teljesen megszűnik minden társadalmi különbség és mesterséges választóvonal, a közösség tagjai Krisztusban egyenrangú testvérekké válnak. E minőségükben azonban Krisztushoz illően kell viselkedniük.

Az apostol elsősorban az egymás iránti mély szeretet jellemvonásainak „felöltözését” kéri a gyülekezettől. A hívőknek elsősorban egymás iránt kell a türelmet, megbocsátást, alázatosságot gyakorolni, követve Krisztus példáját. Pál máshol így foglalja össze a helyes magatartást: „Egymást különbnek tartjátok magatoknál” (Fil. 2,3). Ez a szeretet azonban nem emberi teljesítmény, Krisztustól kell elfogadni, és felöltöni, mint egy ruhát. Ha ez megtörténik, akkor a szeretet a „tökéletesség köteléke” (helyes fordításban, gör. *szündeszmosz tész teleiotétosz*) lesz a gyülekezet tagjai számára: valódi egységet és közösséget eredményez, így garantálva a gyülekezet lelki növekedését. Ebből természetesen fakad a következő magatartás, a hálaadás, amely az Istennel való békesség következménye.

Végezetül szintén a szeretetből fakad az egymásra való odafigyelés, egymás „tanítása és intése”, de emellett fontos szerepet játszik a dicsőítés is. A „zsoltárok, dicsérek és lelki énekek” felsorolása minden bizonnyal a korai egyház dicsőítő énekeinek típusaira utal, és ez azt együttes hivatkozás azt jelzi, hogy az Isten beszédében való elmélyedés, valamint Isten cselekedeteinek egymás életében való felfedezése buzgó dicsőítésre indítja a hívőket.

3. Krisztus követése a családban, a munkában és a kívül valók iránti magatartásban – Pál a gyülekezeti életet követően a hívők családi életére és munkájára tér rá, arra a két területre, ahol talán a legtöbb kísértés érheti az embert. E szakasz jellegzetessége, hogy az érintetteket az egymás iránti kölcsönös felelősségre figyelmezteti. Ha igaz az, hogy a feleség engedelmisséggel tartozik a férjének, és el kell ismernie, hogy a családban ő a lelki vezető, igaz az is, hogy ez csak akkor várható el, ha a férj kifejezi felesége iránti szeretetét, és nem engedi, hogy rossz hangulata befolyásolja kapcsolatukat. A gyermekek engedelmissége is csak akkor várható el, illetve követelhető meg, ha az apák nem nyomják el erőszakkal gyermekeik személyiségét, aminek nyomán bizonytalanokká, kétségbeesettekké válhatnak. A szeretet az, ami magával vonja, kiváltja az örömteli engedelmisséget, ahogyan ez az Isten és az egyház közötti kapcsolatra is igaz (vö. Ef 5,23-30).

A másik fontos terület az úr-szolga kapcsolat. Noha ez a szakasz elsősorban a rabszolgák és gazdáik kölcsönös viszonyát szabályozza, tanítása kiterjeszhető a munkahelyi felettesek és beosztottak viszonyára is. Pál elsősorban a szolgákat inti, tudva, hogy az egy embernek való alávetettség többféle kísértés forrása is lehet. A legfontosabb, amit kiemel, hogy ne kényszerű legyen az engedelmisség, hanem az ember lélekben Istent szolgálja, neki engedelmeskedjék, és ekkor nem lesz nehéz az emberek iránti, színlelés nélküli engedelmisség sem. Az ember ekkor úgy végzi feladatait, hogy cselekedeteit Isten iránti, szabad akaratból való engedelmissége fogja irányítani. A szolgák ugyanakkor biztosítékot is kapnak arra, hogy feljebbvalóik igazságtalanságait is Isten fogja megítélni, nincs tehát okuk a zúgolódásra. A keresztény feljebbvalókat röviden inti ugyan Pál, de a legfontosabbat, a szolgák iránti méltányosságot és igazságosságot említi, arra intve őket, hogy a mennyei Úr példáját kövessék, akit a valóságban feljebbvalóként képviselnek. Felelősségük az, hogy magatartásukkal híven mutassák be Isten jellemét.

A 4. fejezet első részében Pál még egy fontos területre tér ki: a „kívül valók”, azaz a nem hívők iránti viszonyra. A hívők felelősség egyaránt közvetett és közvetlen e tekintetben. Közvetve úgy támogathatják a nem hívők iránti szolgálatot, ha állhatatosan imádkoznak azért, hogy igehirdetőik, evangelizátoraik helyesen értsék meg, illetve hitelesen tolmácsolják a Szentírást. Mindenkinek azonban közvetlen, személyes felelőssége is van e téren, hiszen mindenki igehirdető a maga környezetében. Pál először a józan és bölcs magatartást ajánlja a hívőknek, ami a meggondolatlan „agitálás” elkerülését is jelenti. A hívőknek ugyan „áron is meg kell váltaniuk az alkalmasságot”, azaz keresni kell a bizonyoságtételre való lehetőségeket, de nem mindegy, hogy ezzel hogyan élnek.

Pál először a „kellemes”, vagyis figyelmet keltő, vonzó beszédet ajánlja hallgatóinak (ahogyan az emberek is csak a megfelelően ízesített ételt hajlandók elfogyasztani). A hívőknek tudatosan kell

törekedniük beszédük pallérozására, csiszolására, hogy hitükről megfelelő módon tudjanak beszélni. A másik fontos szempont, hogy alapvetően „megfelelniük” kell a kívülállóknak, azaz akkor kell megnyilatkozniuk, ha kérdezik őket. Így a mindenkori beszélgetőpartnerek határozzák meg az „alkalmakat”, a hívők felelősség csak az, hogy ezekkel a lehetőségekkel megfelelően éljenek. Ugyanezt tanítja Péter apostol is (1Pét 3,5).

Az Efézusiakhoz írt levél

Az ókori város és gyülekezet bemutatása

Efészus Kis-Ázsia nyugati részének legfontosabb városa volt, melyet a rómaiak i.e. 133-ban Asia provincia fővárosává tettek. Lakosainak száma kb. 230 000 volt, fontos kikötővárosnak és kereskedelmi központnak számított, többek között azért is, mert innen indult ki egy fontos kereskedelmi és hadi út, mely egészen Szíriáig vezetett, ezenkívül a tartomány belsejében fekvő városokat is Efészuson keresztül lehetett megközelíteni.

Efészus nem csupán fontos kereskedelmi és adminisztratív központ volt, hanem a görög kultúra egyik meghatározó városa is, melynek alapítása igen régi időkre nyúlt vissza. A város Artemisz (latinosan: Diana) pogány termékenység-istennő kultuszának székhelye volt, a tiszteletére emelt szentély a világ egyik csodájának számított. Emiatt érdemelte ki a város a *neokórosz* („templomőrző”) megtisztelő címet, mely Csel 19,35-ben is megjelenik.

A városban ezenkívül más istenek kultusza és a császárkultusz is virágzott, ezért a pogány vallásosság jelentős központja volt. Ez magyarázza az Artemisz-kultusból hasznot húzó ötvösök zendülését is, mely egyben a pogány kultusztól való elfordulás mértékét is mutatja (Ap. csel. 19,23-40).

Pál apostol harmadik misszióútján jutott el Efészusba, miután korábban már átutazott a városon, és két évet töltött itt (Ap. csel. 19. fej.), vagyis minden misszióterület közül e városban tartózkodott a legtovább. Az efézusi misszió sok tekintetben evangelizációs működésének csúcspontja volt, Apostolok cselekedetei könyve beszámolója szerint nagyszabású megtérések és mennyei jelek kísérték. Az itt levő gyülekezetben zsidókból és pogányokból lett hívők is voltak, és Pál munkája nyomán erőteljes növekedés jellemezte, ami az Artemisz-kultusz hanyatlásával jár együtt. Apostolok cselekedetei beszámol egy lázadásról is, melyet az Artemisz-kultuszhoz kapcsolódó kegytárgyak készítéséből élő ötvösök szítottak Pál ellen (ApCsel 19,23-41) – ez egyértelműen tanúskodik a misszió sikerességéről. Pál fogsággal végződő jeruzsálemi útja előtt szívhez szóló búcsúbeszédben búcsúzott el a gyülekezet véneitől (ApCsel 20,17-38), ami a köztük fennálló szoros kapcsolatra utal. A város idővel Antiókhia mellett a kialakuló kereszténység másik fontos központjává vált. A gyülekezet vezetője később Pál megbízása nyomán Timótheus lett (1Tim 1,3-4), és minden jel szerint János apostol is itt töltötte életének utolsó éveit. Efészus környékén több városban (pl. Szmirna, Pergámum, stb.) is kialakultak később gyülekezetek, melyeket valószínűleg éppen a Pál missziója nyomán Efészusban megtért hívők alapítottak, a gyülekezetnek ezért egyfajta „regionális jelentősége” is lehetett.

Más levelek kapcsán felmerült, hogy Pál apostol efézusi tartózkodása alatt is fogságba eshetett egy bizonyos időre. Egyesek ennek feltételezésével igyekeznek áthidalni azt a problémát, hogy Pál levelei igen nehezen és hosszú idő alatt juthattak el Rómából Kis-Ázsiába, míg a leveleiben leírtak alapján élénk kapcsolat állhatott fenn az apostol és a címzettként megjelölt gyülekezetek között. Az efézusi fogságról azonban Apostolok cselekedetei könyve nem szól, holott ha valóban sor került volna ilyesmire, akkor ez bizonyosan nem kerülte volna el a könyv szerzője, a Pállal közeli kapcsolatban álló és minden fontosabb eseményt gondosan feljegyző Lukács figyelmét.

A keletkezés körülményei és ideje, a levél hitelessége

Pál apostol római házi őrizetből írta e levelet, melyet valószínűleg a Kolosséi levéllel együtt küldött el - ami indokolja a két levél közötti tartalmi hasonlóságokat is -, valamint ekkor keletkezhetett a Filemonnak írt levél is (a Filippi levél valamivel későbbi keletkezésű). A levelet – a Kolosséi levélhez hasonlóan - Tükhikosz továbbította a címzetteknek, és elkísérte őt Onézimosz is (Ef 6,21). A levél keletkezésének feltehető ideje: i.sz. 61-62 körül, Pál első tárgyalása előtt.

A levél hitelességének külső megerősítését az adja, hogy az ókeresztény szerzők közül *Órigenész*, *Irenaeus*, *Alexandriai Kelemen* és *Tertullianus* is idézi. Az ókeresztény források a levél címzésével kapcsolatos problémákról is tanúskodnak. Egyesek az „Efézusban” megjelölés hiányát a „Laodiceában” formulával pótolták, ami valószínűleg arra utal, hogy szerintük a levél a Kol 4,16-ban említett, de ismeretlen tartalmú laodiceai levéllel azonosítható. Noha a problémát minden bizonnyal a fent említett ókeresztény szerzők is ismerték, Pál szerzőségét minden további nélkül elfogadták, és több ízben idéztek belőle. A Muratori kánon is Pál leveleként említi az iratot.

A levél irodalmi és tartalmi jellegzetességei

Az Efézusi levél Pál apostol többi leveléhez képest retorikusabb, kevésbé közvetlen stílusú. Mivel a levél legrégebbi kézírataiban Ef. 1,1 nem szerepel, illetve hiányzik belől az „Efézusban” megjelölés, jó okunk van feltételezni, hogy a levél nem kizárólag az efézusi gyülekezethez íródott, hanem több gyülekezetnek címzett körlevél volt, és a legjelentősebb gyülekezetről kapta a nevét (vö. Kol. 4,16, mely szerint a Kolosséi levél sem csak egyetlen gyülekezetnek szólt). Ez a körülmény magyarázhatja azt is, hogy az apostol kevesebbet hivatkozik az efézusi gyülekezet belső ügyeire, hiszen több gyülekezetet szólít meg.

A levél stilisztikai jellegzetességeit befolyásolja, hogy Pál szembetegsége miatt nem maga írta a leveleit, hanem diktálta azokat, és ezért a levél írója bizonyos szabadsággal jegyezte le az apostol gondolatait, amit a levél stílusa is tükröz. Stilisztikai okból megfogalmazott kételyek elsősorban Pál kései leveleivel kapcsolatban merültek fel, ami arra utalhat, hogy ekkoriban már nagyobb szabadságot adott a levél írásba foglaló, bizalmas munkatársainak, akinek stílusa szintén befolyásolhatta a levél végső formáját. A különleges kifejezések használatát a levél sajátos témája is indokolja. Végezetül a Kolosséi levéllel fennálló tartalmi és stílusbeli hasonlóságot nagyban indokolja az, hogy a két levél szinte egyszerre keletkezett, illetve, hogy az Efézusi levél éppen a konkrét gyülekezetnek írt Kolosséi levélre épül, az abban szereplő témákat fogalmazza meg összegző érvénnyel.

Az Efézusi levél teológiai mondanivalóját meghatározza az a tény, hogy Pál fogsága alatt valószínűleg jobban átgondolta gyülekezetalapítói munkásságának jelentőségét, és ekkor keletkezett leveleiben – bizonyos értelemben – összefüggőbb teológiai tanítás jelenik meg, mint a korábbi gyülekezeti levelekben. Úgy tűnik, Pál apostol elsősorban az általa alapított egyházi szervezet jelentőségén gondolkodott el, e téma a levélben különleges hangsúllyal szerepel. A levél – a Római levélhez hasonlóan - nem adott problémákra, hanem egy összefüggő tanítás kifejtésére összpontosít, ezért erősebb benne az érvelő, illetve kinyilatkoztató jelleg, kevésbé „előbeszéd-szerű”, mint a konkrét gyülekezetet megszólító és gyakorlati kérdésekkel foglalkozó korábbi levelek.

A levél fő témája és tartalmi vázlata

A levél fő témája így foglalható össze: „Az egyház mint Krisztus teste”. Pál a levél első felében összefüggő tanítást ad Isten „előre elrendeléséről” és az egyház rendeltetéséről, valamint a Szentléleknek a hívők egységbe forrasztása érdekében végzett munkájáról, a második részben pedig ennek gyakorlati vonatkozásait tárgyalja, különféle tanácsok és intések formájában. A levélből érződik az apostol korábban megfogalmazott tanításainak összegzésére való törekvés, hiszen a korábbi levelekből már ismerős gondolatok jelennek meg benne, egységes

gondolatmenetbe foglalva. Ezek közül kiemelkedik a fent említett „Krisztus teste” hasonlat az egyházra vonatkoztatva, mely először 1Kor 1,12-27-ben jelenik meg részletesen, továbbá az előre elrendelés tana, melyről Róm 8,28-30-ban esik szó először, és szintúgy ebből a levélből származik az a tanítás, mely szerint a zsidók és a pogányok „örökötársaknak” tekinthetők Krisztusban (Róm. 9-11. fejr. vö. Ef 2,11-3,12). Ezek az elemek éppen ezért csak megerősítik, hogy valóban Pál írta a levelet.

Tartalmi vázlat:

I. Köszöntés (1,1-2)

II. Bevezetés: Isten előre elrendelése és az egyházzal kapcsolatos célja (1,3-14)

IV. Hálaadás és imádság: a címzettek teljes mértékben ismerjék meg Isten hatalmát (1,15-23)

III. Az egyház létrejötte és egységének mibenléte (2,1-3,21), ezen belül:

1. a kiválasztás megnyilvánulása Isten megelevenítő kegyelmében (2,1-10)
2. a zsidók és pogányok „egy testté” és „templommá” való összeszerkesztése Krisztus áldozata által (2,11-22)
3. Pál szolgálata mint a zsidók és pogányok közös kiválasztottságára vonatkozó üzenet képviselője (3,1-12)
4. imádság a címzettek belső megerősödéséért és Krisztusban való növekedéséért (3,13-21)

IV. A Szentlélek ajándékai és növekedés a Lélek egységében (4,1-16)

V. Az új életben való járás szabályai (4,17- 6,10):

- a kiválasztottsághoz méltó új erkölcsi magatartás alapelvei (4,17-5,2)
- elkülönülés a tisztátalanságtól, odafordulás Isten akaratához (5,3-20)

VI. Az új életben való járás gyakorlati megvalósulása (5,21-6,9):

- a házastársi kapcsolatokban (5,21-33)
- a szülő-gyermek kapcsolatokban (6,1-4)
- az úr-szolga kapcsolatokban (6,5-9)

VII. A küzdő egyház és a „Lélek fegyverei” (6,10-20)

VIII. Befejezés (6,21-24)

A levél legfontosabb tanításainak áttekintő ismertetése

1. Az isteni előre elrendelés érvényesülése az egyház létrejöttében és a tagok személyes életében

A levél himnikus hangvételi bevezetése, mely a többi páli levélhez képest szokatlanul hosszú (1,3-14), már részletes tanítást fogalmaz meg Isten előre elrendelésére vonatkozóan. Maga az „előre elrendelés” fogalma már a Római levélben megjelenik, és Pál mindkét levélben a *prooridzó* („előre elrendel”), valamint a vele rokon tartalmú *protithémi* („előre elhatároz”) és az ebből képzett *protheszisz* szót alkalmazza a levél bevezetésében többször is (1,5.9.11. v.). Az előre elhatározás Isten megváltási tervére vonatkozik, melyet „a világ kezdetétől fogva” lefektetett, annak érdekében, hogy az embert jellemében Krisztushoz hasonlóvá tegye – ez utóbbira vonatkozik az „előre elrendelés”. Ennek eszköze elsősorban az, hogy Isten a maga szeretetét mutatja be Krisztus helyettes áldozata révén (1,7-8, vö. Róm 3,23-26; 5,6-11). A folytatás azonban bemutatja, hogy a megváltás tervének megvalósulása valójában csak elkezdődik itt, a végső cél a földi és a mennyi világ újbóli „egybeszerkesztése”. Isten ennek érdekében minden „bölcességét és értelmét” (1,8) latba veti, hogy az ember megváltását teljességre vigye (e folyamat egyes lépéseit Róm 8,28-30 írja le). Ez az ünnepélyes bevezetés felfedi az egyház létrejöttének mennyi háttérét, melynek végső célja, hogy Isten újból helyreállítsa a mennyi és a földi világnak a bűn miatt megbomlott egységét.

A Károli-fordításban 1,10-ben „az idők teljességnek rendje” kifejezés szerepel, de a „rend”-nek fordított görög *oikonomia* szó inkább „terv”-ként adható vissza. E kifejezés indokolja, hogy a megváltással kapcsolatban is „tervezésről” beszéljünk, melynek során Isten mindenkit

személyesen, előre eltervezett módon kíván eljuttatni „Krisztus teljességére”. Az „idők teljessége” kifejezés Gal 4,4-ben is megjelenik, és itt is azt az időt jelöli, amikor Isten a próféciaikban megjövendölt időpontban Krisztus által a maga teljességében nyilatkoztatta ki a szabadulás útját.

Az egyház számára ez az előre elrendelés a következőket jelenti:

Isten szándéka az, hogy az elhívottak – akik részben a zsidók, részben a pogányok közül kerültek ki - megismerjék Isten teljes hatalmát és bölcsességét. Ez három lépésben valósul meg, melyeket 1,13-14 azonosít:

- Isten az „igazság beszédét” közli az emberrel, mely tartalmazza a megváltásra vonatkozó tervet, az erről szóló „evangéliumot”, azaz örömhírt;
- az ember hit által elfogadja ezt az örömhírt, alávetve magát neki;
- Isten a Szentlélek (az „ígéret Lelke”, a próféciaikban megígért „vigasztaló”) által „elpecsételésben” részesíti az embert, azaz elkülöníti a maga számára, hogy a megváltásra vonatkozó akaratát teljességre juttassa az életében.

Különösnek tűnhet, hogy a Szentlélekre „zálogként” is hivatkozik az apostol (1,14). Az itt használt „arrabón” szó az ókori kereskedelmi ügyletekben »*első részletet, letétet, foglalót, zálogot*« jelentett, amelyet a beszerzési árból előre letesznek, hogy jogszerű igényt formáljanak a kérdése árucikkre, vagy hogy érvényesítsenek egy szerződést.

A Szentlélek adománya tehát „pecsétként” azt jelzi, hogy az ember Istenhez tartozik, „zálogként” vagy „biztosítékként” pedig megelőlegezi a végső örökséget, az Istennel való teljes közösséget, melyre éppen a Szentlélek befolyása nyomán válik alkalmassá az ember (ld. pl. Jn 3,5-8).

Az engedetlenség nyomán mindenki „halottnak” tekinthető, ezért kiválasztás abban nyilvánult meg, hogy Isten a „halál” állapotában levő elhívottakat Lelke által megelevenítette, más bibliai kifejezéssel élve „újjászülte” (1Pét 1,3), képessé téve őket arra, hogy személyesen igényeljék és megtapasztalják Isten hatalmát. Az elhívás folyamatosan emlékezteti az egyház tagjait arra, hogy saját cselekedeteik alapján ugyan méltatlanok voltak, de Isten kegyelmének megismerése új lehetőséget és reménységet nyitott a számukra (2,1-9).

A kegyelem azonban nem csupán reménységet ad, hanem ténylegesen is képessé teszi a hívőket azokra a „jó cselekedetekre”, melyeket Isten személyesen eltervezett a számukra, még születésük előtt, amelyek megvalósulását végső soron teremtésük és világrajövetelük is szolgálja (2,10). Itt is megerősítést nyer az a gondolat, melyet Jézus fogalmazott meg a talentumok példázatában (Mt 25,14-30): Isten mindenkinek előre megadja azokat a képességeket és lehetőségeket, melyeket új életében kibontakoztathat.

Külön a pogányokból lett hívők számára azonban egy másfajta jelentősége is van Isten kiválasztásának, ők ugyanis az Ószövetség idején nélkülözték azokat a kiváltságokat, melyek által a zsidók mindenkor világos ismeretet nyerhettek Isten személyéről és megváltási tervéről, ezért úgy tűnt, hogy egy „válaszfal” létezik a két nemzetség között (legalábbis a pogányok szemszögéből, hiszen ők nem rendelkeztek olyan világos fogalmakkal az eljövendő megváltásról, mint a zsidók). Ez Krisztus halálával szűnt meg, ugyanis az új szövetség alapja a beteljesedett áldozat, amelyet úgy zsidónak, mint pogánynak személyes hittel kell megragadnia (2,8-9, vö. Róm 3,28), ezáltal megszűnik a különbség, utat nyitva a teljes egységnek (2,11-18, vö. Róm 3,20-26).

Isten tervének végső célja nem más, mint hogy az elhívottak közössége „testévé” legyen annak a Krisztusnak, aki feltámadása és a világ uralkodójává történő beiktatása révén az egyház „fejévé” lett, mégpedig azért, hogy viszont az egyház Krisztus „teljességét” – vagyis az ő jellemének tökéletességét - közvetítse a világ felé (1,22-23). Ez azt jelenti, hogy az egyház minden tagjának Krisztus mint „fej” irányítása alá kell kerülnie (4,12). Pál különösen hangsúlyozza azt a levél során, hiszen ez a kapcsolat a záloga annak, hogy a hívők valóban részesülhessenek Krisztus jellemében. A „Krisztus teste” (*to szóma tou Khrisztou* 1,23; 4,12) kifejezés nyilvánvalóvá teszi, hogy a zsidók és pogányok közül származó hívők egyforma kapcsolatba kerülnek Krisztussal hit

által. A tagok közötti egységet a „templom-hasonlat” fejezi ki, mely szerint az egyház tagjai Krisztusra épülve, folyamatos növekedés révén válnak „Isten hajlékává” (2,19-22), annak bizonyosságává, hogy Isten jelen van köztük és munkálkodik általuk.

Különösen szép szakasza a levélnek az 5,21-33, ahol Pál Krisztus és az egyház kapcsolatát a legszeretetteljesebb emberi kapcsolathoz, a házassághoz hasonlítja. Ennek ószövetségi előzménye az Énekek éneke, mely elsősorban szerelmi ének ugyan, de egyes megfogalmazásai vonatkoztathatók az Isten és egyház közötti szeretetkapcsolatra is (pl. Én. én. 2,3-4; 6,1-7; 8,6-7). Ugyanezt a kapcsolatot írja le a 45. zsoltár is, amely a menyegző képében mutatja be a hívő nép mint menyasszony engedelmességét a királyi vőlegény, vagyis Isten iránt (lásd kül. a 7-8. ill. a 14-17. verset, vö. Jel 19,7-8). Pál az 1Móz 2,24-ből származó kijelentést idézi, mely szerint a házasságban a férfi és a nő „egy testté” lesz, s ezt párhuzamba azzal, hogy az egyház is „teste” Krisztusnak, melyet táplál és gondoz, szeretete tehát egyszerre reménység is a hívők számára, és a megújult emberi kapcsolatok modelljeként is szolgál, nem kizárólag a házasságban, hanem az egyházon belüli mindennemű emberi kapcsolatban (ld. 5,21, mely általános érvennyel fogalmazza meg a felszólítást).

2. Az új élet megvalósulása a Szentlélekkel való közösség révén

Az Isten által eltervezett egységnek a gyakorlati megvalósítója a Szentlélek, aki Isten hatalmát és szeretetét közli az emberrel, hozzásegítve őt ahhoz, hogy megerősödjék a „belső emberben”, továbbá hogy egyre mélyebben megismerje Krisztus átformaló szeretetét, amelynek a vele való bizalmi közösségben lehet részesévé (3,14-21).

A Szentlélek szerepe döntően két területen nyilvánul meg:

- Ő adja azokat az ajándékokat, melyek által ki-ki eleget tehet isteni elhívásának, és részese lehet az általa elkészített jó cselekedeteknek. A szolgálatokat Isten mindenki számára a maga „mértéke”, lelki képességei és adottságai függvényében kapja, de fontos megjegyezni, hogy e szolgálatok kiegészítik egymást, és ha a „mérték” az egyes tagok esetében különböző is, mindenkinek a szolgálatára szükség van. Pál itt az egyházi tisztségek oldaláról közelíti meg az egyes ajándékokat, melyeknek különböző a jellegük, de ugyanazon célt szolgálják: Krisztus testének építését, a hívők Krisztusban való tökéletességre jutása érdekében (4,7-12).
- Szintén a Szentlélek az, aki elvégezheti az egyes emberekben azt a tökéletességre jutást, melynek eredménye az egymással való egység lesz. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az egyház minden tagja - a „maga mértéke” szerint ugyan, de – egy ütemben, együtt növekszik Jézus szeretetének gyakorlati megismerésében, illetve annak elsajátításában, hiszen ez a valódi egység alapja (4,13-16, vö.).

A fenti egység megvalósulása érdekében mindenkinek egyéni felelőssége, hogy az Istentől kapott elhívást tudatos életvezetés által erősítse meg. Ezt a „jární” (gör. *peripateó*) ige fejezi ki, mely a tudatosságot hangsúlyozza, és a levélben számos helyen előfordul (pl. 5,2;15). A hívőknek tudatosan törekedniük kell gondolataik tisztán tartására, melynek alapja az „elme megújulása” a Szentlélek készítései nyomán. Ennek módja a „sötétség cselekedeteitől” való teljes elszakadás, és az Isten akaratának megértésére való tudatos törekvés. Sajátos hasonlat fogalmazza ezt meg 4,22-24-ben: *„Hogy levetkezzétek ama régi élet szerint való ó embert, aki meg van romolva a csalárdság kívánságai miatt, megújuljatok pedig a ti elméteknek Lelke szerint, és felöltözzetek amaz új embert, mely Isten szerint teremtett igazságban és valóságos szentségben”*. A „megújulás” tehát abban áll, hogy az ember kész elhagyni korábbi élete gondolkodásmódját és cselekedeteit, aláveti magát Isten teremtő hatalmának, és a továbbiakban tudatosan együttműködik azzal a teremtő tevékenységgel, mely által Isten beleírja a szívébe a szeretet törvényét.

A fentiek gyakorlati megvalósulását az 5. fejezet első része fejezi ki, mely elsősorban a „tisztátalanságoctól” (paráznaság, kapzsiság, tisztátalan, beszédek, stb.) és a „hitető beszédektől” (vagyis a félrevezető tévtanításoktól) való elkülönülést hangsúlyozza (5,3-6), ugyanis ezek

összeegyeztethetetlenek a világossággal, melyben a hívők megtérésük után részesültek, és az e cselekedetekben való megmaradás következménye az üdvösségre való alkalmatlanság. Isten akaratának megismerését követően Isten jellemében kell részesülniük a hívőknek. Éppen ezért a negatív hatásoktól való elkülönülés mellett a követendő példa Isten akaratának megvizsgálása, továbbá a megtapasztalt szabadításért való egyéni és közösségi hálaadás, mely magában foglalja egymás bátorítását is (5,19-20, vö. Kol 3,16).

3. A „lelki hadviselés” jelentősége és eszközei

Miután Pál részletesen kifejtette, hogyan gondoskodott Isten arról, hogy a hívők „egy testté” forrjanak össze Krisztusban, s bemutatta ennek a gyakorlati életre, elsősorban az emberi kapcsolatokra vonatkozó következményeit is (4,17-6,9), a tökéletességért, a bűn feletti teljes győzelemért folytatott küzdelem mikéntjére tér rá (e szakasznak nincs párhuzamos megfelelője a Kolosséi levélben, azonban a „lelki fegyverzet” bizonyos elemei megjelennek már 1Thesz 5,8-ban is). Ennek során azt hangsúlyozza, hogy a küzdelem eleve egyenlőtlen erőviszonyokkal rendelkező ellenfelek között folyik, hiszen a bűntől meggyengült emberrel „a sötétség e világának uralkodói” állnak szemben. A küzdelem tehát csak úgy végződhet az ember győzelmével, ha teljes mértékben él azokkal az eszközökkel, melyeket Isten bocsát a rendelkezésére – ő ugyanis az egyedüli, aki erősebb Sátánnál és démonainál: „*Öltözzétek fel Isten minden fegyverét [gör. panoplia, azaz „teljes fegyverzet”], hogy megálljatok az ördög minden ravaszságával szemben*” (6,11). Az Isten által rendelkezésre bocsátott „fegyvertár” minden tartozékára szükség van, hogy a „belső ember” megfelelő védelmet nyerjen az ellenség támadásaival szemben. Pál apostol ezért a győzelemhez szükséges jellemvonásokat egy római katona fegyverzetével szemlélteti, melynek minden tartozéka szükséges a teljes védettséghez.

Az egyes jellemtulajdonságok a következők:

- Az igazság „öve” – A római katonák fegyverzetében az öv a tunikát és a felsőtestet védő páncélinget tartotta össze, vagyis a szabad mozgást biztosította. Ezen túlmenően az öv felcsatolása az első mozdulat volt a harcra való készülődésben, mivel a felszerelés többi részét csak ezt követően vették magukra. A „derék felövezése” általánosságban azt fejezte ki az ókori szóhasználatban, hogy az így cselekvő ember utazáshoz vagy harchoz készülődik. Pál minden bizonnyal az igazság ismeretéből fakadó „készenlétet” fejezte ki az öv segítségével. Akár magát a kinyilatkoztatott igazságot, akár pedig az „igazlelkűséget” vagy „egyenességet” értjük az itt szereplő *alétheia* szó alatt, mindenképpen arról van szó, hogy az igazságot követő ember folyamatos lelki „készenlétben” áll, és mindenkor hajlandó arra, hogy engedelmeskedjék az isteni utasításnak. Más igehelyek a „virrasztás” kifejezéssel szemléltetik ugyanezt (ld. pl. Mt 24,42; 25,13; 26,41; Mk 13,37; Lk 21,36; 1Kor 16,13; 1Thesz 5,6). Az „öv” jelképe összefüggésben állhat a „szabad mozgással” is, ami lelki értelemben azt jelenti, hogy az ember csak a „szabaddá tevő igazság” (Ján 8,32) birtokában képes botladozás nélkül előre haladni.
- Az igazságosság „mellvasa” – A görög *dikaiozüné* szó szerepel e helyen, mely a gyakorlati igazságosságot, a megigazult ember tiszta életét jelöli. A *thorax* szót a legtöbb fordítás „mellvért”-ként adja vissza, ennek alapján a páncélnak arra a tartozékára gondolhatunk, amely a felsőtestet (a mellét és a hátat) védte. Érdekes megjegyezni, hogy 1Thesz 5,8-ban Pál a „szeretet és igazságosság mellvasáról” beszél, amiből az következik, hogy az igazságosság elsősorban a szeretet következetes gyakorlásában, a „gonoszt jóval győzd meg” (Róm 12,21) elv alkalmazásában áll. A védelmet végső soron az a tudat nyújtja, hogy az ember a megigazult jellem birtokában képes az őt ért gonoszt úgy viszonzni, hogy eközben ő maga nem szennyeződik be a bűnnel, és ezáltal lelkiismerete nem terhelődik meg bűntudattal.
- A „saru”-nak fordított szó a valóságban a „caliga” nevű lábbelit jelenti, mely a lábujjakat szabadon hagyó, vasszegekkel megerősített talpú, erős bőrből készült lábvédő volt. Ez a bokát és a lábfejet védte, illetve szilárd, csúszásmentes járást tett lehetővé. A „békesség evangéliumának készsége” kifejezést (Károli) még pontosabban így adhatjuk vissza: „a békesség evangéliuma iránti eltökéltség”. A hívő ember akkor tarthat ki állhatatosan a győzelem útján, ha ezen az úton haladva megosztja az evangéliumot a kívülállókkal. Az

igazság hirdetése nyomán ugyanis saját maga is biztosabb léptekkel haladhat a végcél felé, mert Isten munkájának eredményét látva megerősödik eltökéltségében.

- Fontos szerepet játszik a védekezésben a hit „pajzsa” is, melyre a külső támadások kivédése érdekében van szükség (míg a „mellvas” a belülről jövő támadások elleni védelmet szolgálta). A római katonák pajzsa („scutum”) hosszú, téglalap alakú pajzs volt, mely szinte az egész testet eltakarta, így megfelelő védelmet nyújtott a tüzes lövedékek ellen. A hit azért képes elhárítani a támadásokat, mert mindenkor, még a legnehezebb körülmények között is kész arra, hogy Istent hívja segítségül, nála keressen oltalmat. Ilyen értelemben az Ószövetség számos helyen hasonlítja Isten védelmet és biztonságot adó jelenlétét „pajzshoz”.¹ Az Istennél oltalmat kereső magatartás egyik legáltalánosabb megfogalmazása Péld 22,3-ban található: *„Az okos ember meglátja a bajt, és elrejtí magát, a bolondok pedig nekimennek és kárát vallják”.*
- A következő tartozék az „üdvösség sisakja”. A sisak a fejet védte, az itt említett sisak tehát ennek megfelelően az ember gondolkodását hivatott épen tartani. Pál 1Thessz 5,8-ban az „üdvösség reménységét” jellemzi sisakként, ez segít megérteni e jelkép jelentőségét. Akinek gondolkodását az elnyert szabadítás és a végső gőzelem, az örök élet reménysége határozza meg, az a küzdelemmel járó nehézségek megtapasztalása során sem csügged el, nem ad teret ilyen gondolatoknak sem.
- Az utolsó fegyver a „Lélek kardja”, amely az egyetlen támadó fegyverként szerepel a felsorolásban. A római kard („gladius”) nem a középkori lovagokéhoz hasonló hosszú és nehéz, hanem rövid, könnyű, kétélű fegyver volt, mellyel a római harcosok különlegesen bravúros ügyességgel bántak. A jelkép egyértelmű azonosítását Zsid 4,12-ben találjuk: *„Mert Isten beszéde élő és ható, élesebb minden kétélű kardnál, és elhat egészen a léleknek és az elmének, az ízeknek és a velőknek megoszlásáig, és megítéli a gondolatokat és a szívnek indulatait”.* A Jel 1,16-ban és 19,15-ben található látomásokban Krisztus szájából is kétélű éles kard jő ki. A kard magát a Szentírást jelenti, melynek révén Isten üzenete az emberek lelkiismeretén „hatol át”, elválasztva a jót a gonosztól. Ez a tevékenység a Szentlélek munkája révén történik, innen a „Lélek kardja” megjelölés.

Ugyancsak a „Lélek kardja” által lehet elhárítani a tévtanok képében jelentkező sátáni támadásokat. Ennek szemléletes példáját találjuk Jézus megkísértésének történetében, aki minden kísértésre a Szentírás igéivel válaszol (Mt 4,1-11; Lk 4,1-13). Történelmi vonatkozásban Jel 2,16 tartalmaz hivatkozást arra, hogy Isten a történelem egyes korszakaiban „szájának kardjával”, azaz a Szentírás átütő erejű megszólaltatásával semlegesítette a tévtanok befolyását.

Pál a „fegyverzet” leírását követően rátér az imádságra is, mely szintén elengedhetetlen részét képezi a lelki hadviselésnek (18-20. v.). A „Lélek fegyvereinek” hatékonyságát az Istentől való függőség folyamatos tudatosítása adja, ennek kifejeződése pedig az imádság, mely által az embert segítségül hívja Istent. Az ezzel foglalkozó igeversekben hangsúlyos szerepet kap a „minden” szó, mely különböző alakokban háromszor fordul elő egyetlen versen belül: *„Minden imádságokban és könyörgésekben imádkozzatok mindenkor a Lélek által. Éppen azért legyetek éberek, teljes állhatatossággal könyörögve minden szentekért”* (6,18). Az imádság tehát a Szentlélekkel való közösségben, az ő készítetésére és támogatásával történik (vö. Róm 8,26-27), ez erősíti meg a Szentlélek vezetését az ember életében.

A Filippibeliekhez írt levél

A levél keletkezésének háttere és a vele kapcsolatos bevezetéstani kérdések

Az ókori város és gyülekezet: Filippi városa Makedónia tartományban feküdt, igen közel Thesszalonikához, a tartomány székhelyéhez. A várost II. Fülöp, Nagy Sándor apja alapította. Jelentősége akkor nőtt meg, amikor Antonius és Octavianus (azaz a későbbi Augustus császár) i.e. 42-ben Filippi mellett győzte le Brutust és Cassiust. Augustus az actiumi csata után

¹ Ld. pl. 1Móz 15,1; 2Sám 22,3.36; Zsolt 3,3; 5,12; 18,35; 28,7, 84,11; 91,4; 119,114; Péld 30,5, stb.

veteránokat telepített le Filippiben, azaz római kolónia lett belőle (Csel 16:12-ben a „gyarmatváros”-nak fordított szó az eredeti görög szövegben szintén *kolónia*), teljes latin neve Colonia Augusta Iulia Victrix Philippiensium volt. A város római típusú városi alkotmánnyal („ius italicum”) rendelkezett, az itáliai városok kiváltságait élvezte, s e kiváltságokra lakói féltékenyen vigyáztak. A várost duumvirek (duumviri praetores) kormányozták, széles körű bíraskodási joggal. Filippi lakói főleg pogányok voltak, zsidók csak kevesen éltek itt, s Csel 16,13-15 elbeszélése szerint még zsinagógájuk sem volt, a folyóparton gyűltek össze imádkozni. Filippiben több pogány istenségnek volt kultusza.

A filippi gyülekezet alapítását Csel 16,13-40 írja le részletesen. Ebből kiderül, hogy Pál és Silás határozott isteni utasításra mentek Filippibe. A gyülekezet eredetileg a thiatírai bíborás asszony, Lídia házában létesült, és feltehetőleg később is itt gyűltek össze a helyi hívők. Pál és Silás bebörtönzése, majd csodálatos szabadulása után a helyi börtönőr, illetve házanépe is hívővé lett (Csel 16:25-34). A Filippibeliekhez írt levél több utalásából kiderül, hogy a gyülekezet igen aktív missziómunkát végzett (lásd pl. Pál elismerő szavait Fil 1,5-7-ben), noha helyzetük a gyülekezet alapításának körülményeit ismerve nem lehetett könnyű. Pál és a gyülekezet kapcsolata a levél tanúsága szerint igen szívélyes lehetett, a filippibeliek azon kevés gyülekezet közé tartoztak, akiktől Pál adományt is elfogadott. A gyülekezet alapításának valószínű ideje i.sz. 51.

A Filippi levél Pál római fogságból írt levelei közé tartozik. Nincs jel arra, hogy esetleges kisebb nézeteltéréseken túlmenően konkrét, közbeavatkozást igénylő komolyabb probléma merült volna fel a gyülekezetben. A levél a belső nézeteltérések keresztény szellemben való rendezésére történő felszólítás mellett hangsúlyosabb figyelmeztetést csak a tévtanítók ellen tartalmaz, akik a gyülekezet figyelmét megpróbálják elfordítani Krisztusról (3,2-4, ill. 3,17-21). E tanítók befolyása azonban korántsem lehetett olyan erős, mint pl. a galaták között, vagy akár Kolossében – úgy tűnik, hogy az apostol inkább általánosságban figyelmeztet az ekkor már minden bizonnyal új erőre kapó tévtanítások ellen, leleplezve e tanítások képviselőinek igazi indítékait.

A levélírás tulajdonképpen indítéka a levél végén derül ki (4,10-19). Pál kézhez kapta a filippibeli gyülekezet adományát, és részben ebbéli háláját kívánja kifejezni a gyülekezetnek. A másik fő indíték az, hogy Pál a súlyos beteg Epafroditus egészségének jobbra fordulásáról kívánja értesíteni a gyülekezetet Epafroditus a gyülekezet adományát kézbesítette Pálnak, de látogatása során megbetegedett, amit titokban akart tartani a gyülekezet előtt, a hír azonban a filippibeliek tudomására jutott. Pál minden bizonnyal Epafroditus saját kérésére küldte őt vissza, hogy ne gyötörje tovább a gyülekezetet az ő sorsa felőli aggodalom (ez érthető egy olyan korban, ahol a hírek sokkal lassabban terjedtek, mint ma). Pál Epafroditus lelkiismeretességét és áldozatkészségét külön figyelembe ajánlva küldi őt vissza testvéreihez. E mozzanatok szemléletes betekintést nyújtanak a korai keresztény gyülekezetek szeretetteljes belső légkörébe, emberi kapcsolatrendszerébe is.

A fentiekben túlmenően azonban Pál Krisztusnak a megváltás műve felvállalásában megnyilvánuló hatalmas önmegalázását is dicsőíti és állítja a hívők elé az egymás iránti szeretet mintájaként. Emellett saját példáját felhozva az evangélium melletti hűséges kiállásra és az egymás iránti, hálaadással és örömmel végzett szolgálat folytatására buzdítja hallgatóit. A levél „teológiai magvát” a 2,5-11-ben található krisztológiai himnusz, illetve a keresztény tökéletességről szóló szakasz (3,8-16) képezi.

A keletkezés helye és ideje: Mivel a levélben a többi „börtönlevélhez” képest hangsúlyosabb szerepet játszik az a körülmény, hogy Pál a levél megírásakor fogságban volt, részletesebben szemügyre kell vennünk a fogság helyével és idejével kapcsolatos elképzeléseket.

Hagyományosan a levél római keletkezését feltételezték, elsősorban abból kiindulva, hogy 1,13-ban Pál a praetoriumra, vagyis a császári testőrség házára hivatkozik, míg 4,22-ben a „császár udvarából való szenteket” említi, ami a császári rabszolgákra, illetve a szabad császári tisztségviselőkre utal. Eszerint Pál arra hivatkozhat ezeken a helyeken, hogy római házi őrizetének (custodia) két éve alatt tanítása (feltehetőleg a mellé kirendelt örök révén) eljutott Nero császár udvarába is, és a császári testőrség, valamint a császár személyzetének egyéb tagjai közül is többen kereszténnyé lettek. Ez azt jelentené, hogy a levél Pál római fogságának utolsó szakaszában keletkezett, amikor az apostol pere már megkezdődött, és amikor őrizete feltehetőleg a korábbiaknál szigorúbbá vált.

A római katolikus teológusok igen óvatosan ugyan, de alapvetően a mai napig fenntartják a

római keletkezés elméletét. A modern protestáns teológiában azonban ezzel szemben szinte egyeduralgódóvá vált a csak feltételezett efézusi fogságban való keletkezés elmélete (az Csel-ben feljegyzett caesareai fogságban történt keletkezés mellett nem szólnak igazán komoly érvek).

Az efézusi fogság feltételezésével kapcsolatban az a legnagyobb probléma, hogy sehol sem történik róla említés, ami az egyébként minden lényeges eseményt gondosan feljegyző Lukács részéről (aki Pál egyik legközelebbi munkatársa is volt) különös „mulasztás” lenne. Egyesek az 1Kor 15:32-ben szereplő megjegyzést, miszerint Pál „fenevadakkal viaskodott” Efézusban, a pogány környezet heves ellenkezése miatti fogságnak értelmezik. Lukács azonban, noha elég részletesen szól Pál mintegy három éves efézusi tartózkodásáról, csak Demeter ötvös lázadását emeli ki, mint az ellenkezés fő megnyilvánulását, fogságról sehol sem beszél. Ezt követően viszont Pál római fogsága előtt már nem fordult meg Efézusban (a gyülekezet véneivel is Milétozban találkozott, ld. Csel 20,17).

Az efézusi keletkezés elméletét a modern protestáns Biblia-kutatók többsége elfogadja. Többen úgy oldják meg a levél keletkezési helyének és idejének problémáját, hogy eleve több levélből utólag összeszerkesztett iratnak tekintik a levelet, és azt vallják, hogy egyik része Efézusban, esetleg Caesareában, a másik pedig Rómában keletkezett (bővebben lásd a következő pontban).

Angol nyelvterületen kevésbé kérdőjelezi meg, hogy Pál római fogságából írhatta a Filippi levelet, ezért itt a római keletkezés elmélete sokkal általánosabban elfogadott.

Az efézusi fogságot feltételezők kb. i.sz. 55-re teszik a levél keletkezését, míg ha a római fogságból indulunk ki, a levél keletkezésének valószínűsíthető ideje i.sz. 63 (mindenképpen Pál első római fogságának utolsó néhány hónapja).

Tartalmi vázlat és mondanivaló

I. Bevezetés: 1:1-11, ezen belül:

- Üdvözlés: 1:1-2

- Hálaadás és ima a gyülekezet lelki növekedéséért: 1:9-11

II. Híradás Pál helyzetéről és utasítások: 1:12-3:1, ezen belül:

- Pál beszámolója saját helyzetéről: 1:12-26

- Buzdítás kitartásra: 1:27-30

- Buzdítás egyetértésre, Krisztus mint az önzetlen szeretet példaképe: 2:1-11 (ezen belül a „Krisztus-himnusz”: 1:5-11-ben található)

- Buzdítás engedelmességre és a világ előtti tanúságtevésre: 2:12-18

- Timótheus és Epafroditus ajánlása: 2:19-30

- Zárlat: 3:1

III. Óvás a tévtanítóktól és a törekvés az egyéni tökéletességre: 3:2-4:1

IV. Különböző felhívások: 4:2-9, ezen belül:

- Felhívás az egységre: 4:2-3

- Felhívás az örvendezésre és a hálaadásra: 4:4-7

- Felhívás a helyes gondolkodásra, Pál személyes példája alapján: 4:8-9

V. Hálaadás a gyülekezet adományban megnyilvánuló gondoskodásáért: 4:10-20

VI. Zárszó

A levél etikai tanításainak összefoglaló ismertetése

A levél etikai tanításait három fontos igeszakasz alapján vizsgálhatjuk. Ezek közül az első a levél 2. fejezete, melyben az apostol Krisztus „önmegüresítését” állítja követendő példaként a gyülekezet elé. A következő rész 3,4-16, ahol az apostol a saját példája nyomán mutatja be a már az e földi életben is megvalósítható „tökéletesség” mércéjét. Végül 4,4-9-ben a biblikus értelemben vett „pozitív gondolkodás”, vagyis a hálaadáson és megelégedettségben alapuló belső békesség feltételeit fejti ki az apostol. Az első példa a Krisztus és a hívő ember között fennálló hasonlóságra irányítja a hallgatóság figyelmét, mégpedig az egymás iránti helyes viszonyulás összefüggésében. Az utolsó két esetben viszont az eszmei tanításnak Pál saját példája ad különleges hangsúlyt és egyben hitelességet.

1. Krisztus önmegüresítése mint az önmegtagadásban megnyilvánuló alázatosság etikai példája

A Krisztus önmegüresítésére (gör. *kenózis*) vonatkozó szakasz előzményét a gyülekezethez intézett, 1,27-ben kezdődő intelmek képezik. Ezekben Pál először a hitbeli egységet, illetve Krisztusért való szenvedés felvállalását hangsúlyozza. Elsősorban a Krisztushoz való folyamatos és meglankadás nélküli ragaszkodásra szólítja fel őket, ami egyszerre alapja a lelki növekedésnek és az egymás közötti egységnek. Ez természetesen szenvedéssel jár, elsősorban az emberi természet ösztönös ellenkezése miatt, de a külső támadások, üldözések miatt is, azonban nagy megerősítést jelent az üdvösség bizonyos voltának ígérete. Figyelemre méltó, hogy az apostol a Krisztusért való szenvedést „kegyelemnek” nevezi, olyasminek, ami Isten jóváhagyásának a jele. Ennek magyarázatát a többek között a következő, részben Jézustól, részben Pál és Péter apostoloktól származó kijelentésekben találhatjuk meg: Mt 5,10-12; Jn 15,20; Róm 8,35; 2Tim 3,12; 1Pét 2,19-25.

A következő buzdítás (2,1-4) szintén az egymás közötti kapcsolatot érinti. Pál - az emberi természet jellemző gyengeségeit ismerve – arra figyelmezteti a leghangsúlyosabban a gyülekezetet, hogy teljesen iktassák ki a versengés minden válfaját, és ehelyett *„egymást tartásuk különbnek önmaguknál”* (2,3). A versengés alapja ugyanis az önfelmagasztalás, az, hogy az ember többnek tartja magát másoknál. Különlegesen hangsúlyos figyelmeztetés ez akkor, ha meggondoljuk, hogy az önfelmagasztalást egyértelműen Sátán, a „hazugság atyja” jellegzetes magatartásaként jellemzi a Biblia (ld. pl. Ésa, 14,12-14; Ezék 28,14-19; 2Thessz 2,3-4). Pál azonban nem ezt a negatív példát hozza fel, hanem éppen ellenkezőleg: Krisztus önmegtagadását, aminek sokkal nagyobb serkentő ereje van, hiszen megerősíti az embert abban a tudatban, hogy Krisztushoz hasonlóvá válhat életének döntően fontos területén, a másokkal való kapcsolatokban.

Közvetlenül ehhez a kijelentéshez kapcsolódik a „Krisztus-himnusz”, vagyis a Krisztus önmegüresítését költői formában dicsőítő szakasz, mely önálló egységet képez a levélben belül. Egyesek egy már meglevő, ismert keresztény dicsőítés adaptációjának tartják ezt a himnikus hangvételű szakaszt, ami nehezen bizonyítható. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Pál e költői hangvételű szakaszban nem csupán krisztológiai tényként, hanem etikai példaként is hivatkozik Krisztus „önmegüresítésére” (teológiai szakkifejezéssel élve: a „kenózisra”).

Pál tanítása a következőképpen foglalható össze: már az is hatalmas megalázkodás volt Krisztus részéről, hogy az isteni „létformát” letette, és emberi formát vett fel, de még tovább ment: nem csupán engedelmes maradt mindhalálig, hanem engedelmességében egészen a legmegvetettebb bűnösöknek járó halálnem felvállalásáig ment el, az ezzel járó szenvedéssel együtt. Ez bizonyítja a legfényesebben azt, hogy indítékában még árnyéka sem volt az önérdeknek, és azt is, hogy az ember is követheti a maga életében ugyanezt a példát, hiszen Krisztus teljes mértékben hasonlóvá vált az emberhez (vö. Zsid 2,17). Ezt az önmegaláztatást azonban az Isten általi felmagasztalás (*hüpszószisz*) követi, amikor Krisztus már engedelmessége következményeként nyeri vissza isteni méltóságát, illetve a világmindenség Urának tisztségét. Ebben is Jézus saját szavai köszönnek vissza: *„Valaki felmagasztalja magát, megaláztatik, és aki megalázza magát, felmagasztaltatik”* (Luk 18,14).

Ennek az ember számára érvényes gyakorlati következményeit az alábbi felszólítás foglalja össze: *„Azért tehát, szeretteim, amiképpen mindenkor engedelmeskedtetek, nem úgy, mint az én jelenlétemben csak, hanem most sokkal inkább az én távollétemben, félelemmel és rettegéssel vigyétek véghez a ti üdvösségeteket, mert Isten az, aki úgy az akarást, mint a véghezvitelt megvalósítja bennetek az ő kegyelméből”* (2,12-13, pontosított fordítás).

Pál Krisztus és a hívő ember legjellemzőbb tulajdonságaként az engedelmességet jelöli meg. Ez az, ami szoros közösséget hoz létre kettőjük között, amennyiben az ember életében is megvalósul. Pál azonban kijelenti, hogy az ember Isten nélkül nemhogy az engedelmesség megvalósítására, de még az „akarásra” sem képes önmagában. A „félelem és rettegés” hangsúlyos kijelentés, mely annak fényében érthető, hogy az ember rászorul Isten kegyelmére. Mivelhogy még a szándék megszületése is Istentől függ, semmi oka sem lehet az elbizakodottságra, és joggal félhet attól, hogy tévútra jut. A félelem tehát természetesen nem Isten irányában nyilvánul meg, hanem sokkal inkább az ember saját esendőségét figyelmen kívül hagyó elbizakodottsága, önfelmagasztalási hajlama lehet jogos félelem forrása. Olyan magatartást jelent

a „félelem” szó, amely a veszély lehetőségét felismerve teljes odaadással törekszik e veszély megelőzésére – esetünkben arra, hogy Krisztus engedelmisségben megnyilvánuló, Istent segítségül hívó magatartását kövesse, a maga erőtlenségének tudatában.

Az apostol 2,15-16-ban visszatér a kiinduló intéshez, és ismét a „zúgolódás és versengés” teljes kirekesztésére szólítja fel a gyülekezetet. Ha ugyanis a hívők közösségében érvényesül a „másikat önmagánál különbnek tartó”, egymásnak engedelmeskedő magatartás, akkor életmódjuk elüt az ezeket az elveket nem követő környezettől, és világos bizonyossága lesz annak, hogy a tagok „Isten gyermekei”, ahogyan Krisztus is Isten Fia volt, még földi életében is.

2. A hitbeli tökéletesség mint életeszmény megvalósulásának folyamata

A hitbeli tökéletességre vonatkozó páli tanítás a levél 3. fejezete elején kezdődő szakaszhoz kapcsolódik, melyben Pál olyan tévtanítókról beszél, akik a testi körülmetélékést akarják kötelezővé tenni a Krisztus-követők számára. Az apostol szavai azt sejtetik, hogy e tanítók egyfajta „érdemnek” tekintik a körülmetélékést, amely a valóságban a bűntől való elkülönülést és az Istennek való odaszentelődést fejezi ki (3,3, vö. a Gal 6,12-13-ban szereplő megfogalmazással, illetve Róm,28-29-cel és Kol 2,10-11-gyel). Arra gondolhatunk, hogy a gyülekezetet nem veszélyeztette közvetlenül e tévtanítás, hiszen erről nem esik szó, de általános veszélyt jelenthetett a judaizáló tévtanítók befolyása, és az apostol meg akarja előzni, hogy egyáltalán felüsse a fejét a gyülekezetben.

Az apostol ebben az összefüggésben jelenti ki, hogy a Krisztus felszólítása szerinti „tökéletesség” (gör. *teleiósizsz*, vö. Mt 5,48; Mt 19,21) elérése élethosszig tartó folyamat. Ő sem tekinti magát abszolút értelemben tökéletesnek, de arra törekszik, hogy az engedelmisségre való igyekezete, az alárendelődése legyen tökéletes, és folyamatosan előrehaladjon a megszentelődésben, így lelki fejlődése minden pontján tökéletes lehet. Tökéletessége abban áll, hogy tekintetét a célra szegezi, és teljes erővel törekszik e cél, vagyis az üdvösség elérésére (vö. a „pályán való futás” hasonlatával 1Kor 9:24-27-ben, amely az állhatatosság jelentőségét hangsúlyozza).

A gondolatmenet világos. Pál először az elbizakodottság elvetéséről beszél: megtérésekor „kárnak és szemétnak” ítélte mindent, gyökeresen szakítva korábbi gondolkodásával. Nem csak a nyilvánvaló bűnökre gondol itt, hanem ezen felül minden elbizakodottságra és öngazultságra, amelyre zsidó származásából és vélt törvénytiszteletéből fakadóan feljogosítva érezhette magát. Röviden szólva, az apostol a pusztán formai vallásosságból és Isten-ismeretből fakadó önelégültség magatartásával szakított, amikor szembesült Isten igazságával, és ennek fényében világosan meglátta saját elveszett voltát.

Ezt követően a hit általi igazság elnyerését hangsúlyozza, amely által egyáltalán bizalommal közeledhet Istenhez (3,9). Ez a gondolatmenet feltűnően hasonlít Róm 3,27-28-ra és 5,1-5-re. Az Isten iránti feltétlen bizalomban megnyilvánuló hit által teljes mértékben megismerheti Isten hatalmát. Ezt a hitből fakadó személyes tapasztalatok teszik lehetővé. Pál a „feltámadás ereje” kifejezésen minden bizonnal azt érti, hogy a Krisztust is feltámasztó Szentlélek által áthatott életre törekszik, amely teljesen „új teremtség” (2Kor 5,17) teszi őt, és végül részesévé lehet a Krisztus eljövetelkor bekövetkező dicsőséges feltámadásnak (vö. ugyanennek általánosabb érvényű megfogalmazását Róm 8,11-ben). Feltűnő, hogy az apostol úgy beszél a „lelki feltámadásról”, mint egy folyamatról, fokozatos lelki átalakulásról.

A fentiekhez kapcsolódik a 12. vers döntő kijelentése: *„Nem mondom, hogy elértem, vagy hogy már tökéletes volnék, hanem igyekezem, hogy el is érjem, amiért megragadott engem a Krisztus”*. Könnyen félreérthető lehetne ez a kijelentés, ha Pál apostol nem emlitené a „Krisztus általi megragadást”, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy nem emberi erővel törekszik a hitbeli tökéletesség elérésére. Az igyekezet abban nyilvánul meg, hogy teljes szívvel engedelmeskedik a Krisztus általi „vonzásnak” (Jn 12,32), minden olyan hatásnak ellenszegülve, amely ezzel ellentétes irányban hat (azaz Krisztustól eltávolítani igyekszik). A megismételt „nem gondolom” kijelentést a pozitív példa követi: *„Egyet cselekszem: azokat, amelyek hátam mögött vannak, elfelejtve, azoknak pedig, amelyek előttem vannak, nekik dőlve, a célra tekintve törekszem Isten felülről való elhívásának jutalmára”* (3,14, pontosított fordítás).

Noha Pál kétszer is kijelenti, hogy nem tartja magát tökéletesnek (Isten abszolút tökéletességéhez, sőt még a földön elérhető végső tökéletességhez képest sem), egyfajta

értelemben mégis az: a végcélra tekintve és a múltbeli kudarcokat háta mögé vetve céltudatosan halad előre, hogy engedelmeskedjék Isten hívásának. A teljes igeszakasz összefüggésében úgy érthetjük ezt, hogy az elbizakodottság és önigazultság éppen a tökéletességről való lemondást eredményezi, hiszen ekkor az ember abban az illúzióban ringatja magát, hogy nem kell tovább fejlődnie, „sem mire sincs szüksége” (Jel 3,17). Pál azonban éppen abban a tudatban törekszik a hitbeli tökéletességre, hogy nincs saját igazsága, csakis a hit általi igazság birtokosa, a hit pedig folyamatos engedelmisség által válik egyre tökéletesebbé. Az engedelmisség és a tökéletesség kapcsolatát még Jézussal, a legtökéletesebb emberi példaképpel kapcsolatban is hangsúlyozza Zsid 5,8-9: *„Ámbár Fiú, megtanulta azokból, amiket szenvedett, az engedelmisséget, és tökéletességre jutva örök üdvösség szerzője lett mindazokra nézve, akik engedelmeskednek”.*

Az apostol általánosságban is megfogalmazza ezt, amikor kijelenti: *„Valakik azért tökéletesek vagyunk, így gondolkodjunk [v. erre törekedjünk]”* (3,15, pontosított fordítás). Az ilyen értelemben vett tökéletesség elérhető és elérendő cél a hitbeli és jellembeli növekedés minden pontján. Abban áll, hogy az ember teljes mértékben azonosul azzal a világossággal, amelyet addig megismert, megértett, és ehhez képest teljes odaadást, igyekezetet tanúsít.

3. Az Isten-központú pozitív gondolkodás megvalósulása

Az apostol levelének záró szakaszában (4,4-től) kifejezetten a gyakorlati keresztény életvitelre vonatkozó felszólításokat fogalmaz meg (bár a Filippi levél témái szinte teljes egészében a gyakorlati keresztény élettel kapcsolatos kérdéseknek rendelődnek alá). E szakaszt az apostol hangsúlyos *„Örüljete!”* felszólítása vezeti be. Hozzáteszi azonban: *„az Úrban”*. Pál olyan örömről beszél, amely kifejezetten az Istennel való kapcsolat minőségétől függően lehet meg az ember életében. Felvetődik a kérdés, vajon Pál a szenvedés szükségszerűségének kifejtése után (amit a levél elején tett meg), mire alapozza hangsúlyos felszólítását. A soron következő rövid felszólítások adnak erre választ.

A felütést a *„szelídlelkűségre”* vonatkozó felszólítás követi. Itt található meg a Pál által ajánlott „pozitív gondolkodás” egyik kulcsa. Aki Istennel való szoros kapcsolata révén eljutott a szelídség erényéhez, vagyis képessé vált arra, hogy a rosszat ne rosszal viszonzza, az könnyebben képes felülemelkedni másoktól kapott sérelmein. Ez már önmagában is alapja lehet a derűsebb életszemléletnek, hiszen a szelíd ember nem folyton azzal foglalkozik, hogy hogyan „törlessze” az embertársaitól kapott bántásokat, ezért szabaddá válik arra, hogy bizakodóbban szemlélje élete negatív eseményeit is. Pál ezt az „Úr közel” bátorítással húzza alá. E kifejezés itt inkább arra utal, hogy Isten mindenkor elérhető közelségben van az emberhez, mintsem arra, hogy Krisztus eljövételének ideje közeledik. A folytatás azonban már az aggodalom mellőzésére vonatkozik, nyilván annak tudatában, hogy a „közel” levő Istenhez mindenkor bizalommal fordulhat az ember.

A „pozitív gondolkodás” alapvető „szabályát” a következő ige fogalmazza meg: *„Semmi fölő ne aggódjatok, hanem imádságaitokban és könyörgéseitekben minden alkalommal hálaadással tárjátok fel kívánságaitokat Isten előtt, és Isten békessége, mely minden értelmet felülhalad, meg fogja őrizni szíveiteket és gondolataitokat Krisztus Jézusban”* (4,6-7). Nem arról van tehát szó, hogy az ember önszuggesztíóval „színezzé át” elviselhetőre a negatív élethelyzeteket, vagy valamiféle felszínes optimizmussal közeledjék a nehézségekhez, hanem arról, hogy a meddő aggodalmaskodás helyett következetesen gyakorolja a hálaadás magatartását. A *hálaadás* nem mást jelent, mint hogy valaki Istennel szerzett tapasztalatai nyomán megerősíti az iránta való bizalmat, és még a nehéz helyzetekben is fel tudja idézni a Vele szerzett pozitív tapasztalatokat.

Pál szemléletesen fogalmazza meg a hálaadással kísért imádság eredményét. Nem csupán azt hangsúlyozza, hogy a hálaadással rendszeresen élő embernek *békessége* lesz, hanem azt, hogy e békesség megőrzi (gör. *froureó*: „örszemként vigyáz, örködik”) gondolatait Jézus Krisztusban. Nem kevesebbről van szó tehát, mint hogy az ember „Jézus Krisztus békességére” (vö. Ján. 14) jut el, vagyis arra a rendíthetetlen bizalomra, amely Jézus esetében is segített megmaradni az Atyához való ragaszkodásban, még a végsőkig megpróbáló helyzetekben is (lásd pl. a Gecsemáné-kerti küzdelem leírását a szinoptikus evangéliumokban: Mt 26,36-46; Mk

14,32-42; Luk 22,39-46).

Végezetül még egy fontos szempont teszi teljessé a pozitív gondolkodás eléréséhez vezető utat: a hálaadáson túl az apostol a *pozitív értékekkel való tudatos foglalkozásra, az azokkal való azonosulásra* helyezi a hangsúlyt (4,8-9). A felsorolás első része a retorikus „halmazással” egyrészt azt akarja kifejezni, hogy az ember vegye számba a követésre érdemes, pozitív értékeket, de ezen túlmenően a felsorolás felöleli a teljes emberi élet területét is.

Az „erény és dicséret” összefoglalóan utal arra, hogy a hívők egyrészt erényes, nemes cselekedetekkel mutassanak példát a világnak, másrészt pedig ezzel igyekezzenek dicséretessé tenni magukat, hogy még az Istennek ellenszegülők is kénytelenek legyenek elismerni jócselekedeteiket (vö. Péter apostol felszólításával 1Pét 2,11-16-ban). Pál apostol ebben az esetben is a saját példájára hivatkozik, de nem abszolút erkölcsi példaképként, hanem a fenti értékek közvetítőjeként, megvalósítójaként kéri azt, hogy azt kövessék, amit tőle tanultak és nála tapasztaltak.

Nem tarthatjuk véletlenek azt sem, hogy az apostol éppen e versekhez kapcsolja hálaadását a filippibeliektől kapott szeretetadományért (4,10-20. versek), melyet talán logikusabb lenne a levél elején szerepeltetni. Pál azonban nyilvánvalóan azt kívánja kifejezni, hogy ő még fogságában és bizonytalan élethelyzetében is képes arra a teljes örömré, amit korábban a gyülekezetnek is ajánlott, s ezzel is példát kíván mutatni hallgatóinak, akiknek minden bizonnyal szintén zaklatásokat és támadásokat kellett elszenvedniük (ld. pl. az 1,29-30. verseket). Összességében a *megelégedettség* aláhúzásával kíván példát mutatni, vagyis azzal, hogy az Istennel békességben élő ember minden körülményt képes Istentől örömmel fogadni, tudva azt, hogy minden a javára van, és még ha nehéz helyzetbe kerül, akkor is megkapja az annak elviseléséhez szükséges erőt. Az apostol azonban ennek ellenére nyilvánvalóvá teszi, hogy mély hálával tartozik a gyülekezet gondoskodásáért, de nem csupán az ajándék miatt, vagy amiatt, hogy megemlékeztek szükségéről. Azért ad különösen hálát, hogy a gyülekezet adakozása, az apostol „nyomorúságában” való részvállalás elsősorban rájuk van pozitív hatással, hiszen ez is csak még inkább elmélyíti bennük a Krisztuséhoz hasonló áldozatos szeretetet, még „gyümölcsözőbbé” téve életüket (4,18). Ugyanakkor biztosítja őket arról is, hogy nekik sem kell aggódniuk, Isten ugyanúgy ki fogja elégíteni minden szükségletüket, ahogyan ők is eszközként részt vettek az apostol szükségleteinek betöltésében.

Pál levele Filemonhoz²

1. A levél címe: Mivel ez egy személyes levél, ezért kétségtelen, hogy eredetileg sem volt címe a levélnek. A legrégebbi görög kéziratokban a levél címe egyszerűen *Prósz Filémona* (Filemonhoz). A levél címét egy keresztény tette hozzá, aki összegyűjtötte Pál leveleit.

2. A levél szerzősége: Ez a levél egyszerűen Pálnak tulajdonítja a levelet (1.v.). Mivel a levél egyszerűen személyes dolgokkal foglalkozik és nem akar semmilyen új tanítást bevezetni, ezért ez a levél eredetiségét jelzi. A tudósok ezt a levelet egyöntetűen pálinak tartják.

3. A levél történelmi háttér: Pál személyes levele ez, amit Római fogsága alatt írt egy kereszténynek, Filemonnak aki Kolossében élt. Pál fogság levelei az Efézusi, Kolossé, Filemon és a Filippi levelek. A három előbbi talán közel egy időben írta Pál. Szinte ugyan azokat nevezi meg leveleiben. Tikhikust és Onézimuszot viszi leveleit el. Római fogsága alatt írhatta Kr. u. 61-63 között. Onézimusz Filemonnak, egy kereszténynek a rabszolgája volt. Onézimusz elszökött mesterétől, mivel nem volt megelégedve, talán egy kis pénzzel együtt (18.v). Mint sok más rabszolga, ő is Rómába menekült, hogy a nagy tömegben könnyebben elbújjon. Ott találkozott Pállal. Elhagyatottan a keresztényeket kereste, akikről már tapasztalta mestere házában, hogy segítenek. Zavart lelki állapotában Pálhoz fordult tanácsért, akitől már hallhatott otthon is tanítást. Rómában további tanításokat hallhatott, lelki eligazítást. Onézimusz aki szeretettel teljes fogadtatást talált az idős apostolnál, elkötelezettséget érzett, hogy Pál szolgálatára szentelje magát. Készen állt arra, hogy visszatérjen korábbi mesteréhez és lerendezze múltját. Nem törődött azzal kedvező lesz-e

2 Forrás: atf.adventista.hu/szabadegyetem/pecel/jegyzet/56_tema.doc

Filemon reagálása Pál levelére. Nem tudjuk milyen volt fogadtatása, de nehéz lenne elképzelni, hogy Filemon, mint Krisztus követője, ne hajlott volna meg a közbenjáró kérésre. A levél visszatartott hangvétele azt a bizonyosságot jelzi, hogy Pál bízott a pozitív reakcióban (16. v). Bizonyára nem hiába.

Pál levelének megértéséhez feltétlen szükség van arra, hogy értsük a római birodalom rabszolgáinak helyzetét. A rabszolgaság a társadalmi szerkezet szerves része volt. Egy rabszolga mestere háztartásának része volt. Kr. e. 146 és Kr. u. 235 a rabszolgák és szabadok aránya valószínűleg 3:1-hez volt. Ilyen magas arány érthetővé teszi, hogy szabadok szigorú törvényeket állítottak fel, hogy megelőzzék a lázadásokat és szökéseket. A római törvény szerint a mester élet és halál ura volt a rabszolga felett. A rabszolgának nem lehetett vagyona. Mindene a mesteréé volt, noha idővel kis vagyona tehetett szert. A rabszolga hivatalosan nem házasodhatott, noha erre ösztönözve lehetett, hogy a gyermekek a mesterük vagyonát szaporították. A rabszolga tudta, hogy elválaszthatja házastársától mestere egy időre. A rabszolga nem fordulhatott jogorvoslathoz. Nem kérhetett menedékjogot. Tanú sem lehetett, kivéve kínzás esetében, és soha sem vádolhatta mestert, csak kivételes esetekben, pl.: felségárulás, paráznaság, vérfertőzés és szent dolgok megsértése esetében. Ha egy rabszolgatartót bűncselekménnyel vádolták, joga volt ahhoz, hogy rabszolgáját rendelje a vallatásra. A szökést leggyakrabban halállal büntették, gyakran keresztre feszítéssel.

Néhány rabszolgatartó megértőbb volt és néhány rabszolga elkötelezettséget érzett mestere iránt. Bizonyos feladatok kedvezőbbek voltak a rabszolgáknak és néhányan közülük nagyon képzettek voltak. Gyakran tanárok, orvosok, még filozófusok is akadtak a rabszolgák közt, a katonai harcok eredménye képen. Sok rabszolgának saját üzlete is volt, vagy műhelyt vezetett mestere helyett. Azonban a rabszolgaság intézménye a gyávaságnak, hízélgésnek, tisztességtelenségnek, korrupciónak, erkölcstelenségnek és más gonosz dolgoknak a melegágya volt, mivel a rabszolga mesterének kívánságait kellett kiszolgálnia, legyen az bármilyen gonosz is. Kr. u. 200-körülre, a körülmények viszont sokat fejlődtek, főleg a kereszténység elterjedése után.

A rómaiak nem fosztották meg a rabszolgákat minden szabadság reménységtől. A törvény lehetőséget biztosított a felszabadulásra több módon is. Leggyakrabban a mester a hivatalos ember elé vihette a rabszolgát, aki a rabszolgát megforgatta és kijelentette a vágyott szavakat „*liber esto*”, legyél szabad, majd egy vesszővel megérintette a vállát. De rabszolga felszabadításának volt még más lehetősége is, mint levél által, a rabszolga kijelölése gyermek felügyeletre vagy a fejére lehetett tenni egy *pileus*-t, a szabadság sapkáját. Annak ellenére, hogy törvény rendelkezett szabaddá tételről és nem egy magán személy, a rabszolga a szabaddá tétele után is mesteréhez kötődött bármiféle kötelezettséget illetően. A Római Birodalomban egy felszabadított ember akár polgári hivatalra is emelkedhetett, de amikor meghalt örököse csak korábbi tulajdonosa lehetett.

4. A levél témája: A Szentírásnak ez az egyedi levele a keresztény szeretetnek egy kis ékköve, mivel ez a személyes levél korának problémájával, nevezetesen egy keresztény mester és a szökött, de megtért rabszolgájának viszonyával foglalkozik. Mindemellett, több alapvető keresztény alapelvet fogalmaz meg a mindennapi életre vonatkozóan.

5. A levél vázlata:

- I. Köszöntés, 1-3.
- II. Filemon dicsérete, 4-7.
 - A. Keresztény szeretete és hűsége más gyülekezeti tagokat bátorított, 4-6.
 - B. Pál megvigasztalódott Filemon lelki fejlődése miatt, 7.
- III. Onézimusz szívélyes fogadtatása miatti könyörgés, 8-20.
 - A. Tapintatos könyörgés, 8-10.
 - B. Onézimusz hasznossága, 11-13.
 - C. Pál és Filemon kölcsönösen értékelik egymást, 14.
 - D. Gondviselés felismerése, 15, 16.
 - E. Pál elégséges közbenjárása, 17-19a.

- F. Filemon kétségtelen tartozása, 19b, 20.
 IV. Levél befejezése és áldás, 21-25.

AZ APOSTOLI KOR ÁTTEKINTÉSE, IV. RÉSZ: A KÉSEI APOSTOLI KOR (i.sz. 63-98)

Pál apostol utolsó évei és az egyházszerkezet kialakulása

Apostolok Cselekedetei könyve nem szól a Pál apostol szabadulása és második fogsága közötti időszakról, de képet kaphatunk erről az időszakról az ún. „pásztorlevelekből”, valamint külső, főleg ókeresztény forrásokból.

Pál apostol három lelkipásztori levelet írt szabadulása után, amikor idős kora és a közelgő üldözések tudatában fokozott gondot fordított arra, hogy legközelebbi munkatársait megerősítse, és fokozatosan átadja nekik saját lelkigondozói és misszionáriusi feladatait. Ezek a következők: a *Titushoz írt levél*, *Timótheushoz írt I. és II. levél*. Ezek közül az utolsó közvetlenül Pál vértanúsága előtt keletkezett, és az apostol „lelki testamentumának” tekinthetjük.

A levelek tanúsága szerint Pál több utazást tett korábbi misszióterületein (Efézusban mindenképpen megfordult, lásd 1Tim 1,3-4), de új területeket is meglátogatott. Ezek közül konkrétan megemlíti Krétát (ld. Tit 1,6, 12-14), ahol Titust hátra is hagyta, hogy megszervezze a gyülekezeteket. Titushoz írt levelében általános intelmeket fogalmaz meg a gyülekezetek vezetőinek kiválasztására és a keresztény életvitelre vonatkozóan. Titus később Dalmáciába is eljutott (2Tim 4,10). Pál munkatársai nagyrészt a korábbi misszióterületeken végeztek szolgálatot (2Tim 4,10-12.20). Egyes feltevések szerint Pál megvalósította ekkor régi tervét, és eljutott Hispániába, a mai Spanyolország területére (ld. Róm. 15,23-24.28). Erre utal Római Kelemennek, a római gyülekezet későbbi vezetőjének egy kijelentése az I. század végéről, mely szerint Pál „Nyugat határáig” jutott el (Hispániát nevezték így akkoriban).

Pál különös gondot fordított a valószínűleg féltékenységre hajlamos Timótheus felkészítésére, aki egyik leginkább becsült és szeretett munkatársa volt. A *Timótheushoz írt I. levél* tartalmában hasonló a Titushoz írt levélhez, de sokkal több személyes hangvétellű bátorítást és buzdítást tartalmaz. A *Timótheushoz írt II. levél* a személyes buzdításon kívül különös hangsúlyt helyez a tévtanítások elleni küzdelemre, ezek ugyanis akkoriban már eléggé elterjedtek voltak. Ez a fejezet ugyanakkor bizonyos mértékű bizalmát is, hogy Pál szilárd üdvbizonyossággal tekintett közelgő vértanúhalála elé: 2Tim 4,7-8.

A lelkipásztori levelek bizonyos mértékű bizalmát is, hogy Pál különleges hangsúlyt helyezett a gyülekezeti tisztviselők erkölcsi alkalmasságának megvizsgálására, mielőtt beiktatták őket tisztségükbe. Az előbbieket mellett a szolgálattevők sajátos csoportját alkották az „özvegyasszonyok”, akik szintén gyülekezeti szolgálatokat láttak el. Külön tisztség volt ez, ami kiderül abból, hogy az özvegyasszonyokat „választották”, mégpedig egy alsó korhatár és a személyes alkalmasság figyelembevételével (1Tim 5,3-16, ld. kül. a 9. verset). Ez az egyszerű, nem hierarchikus, hanem testvériségen és keresztény erkölcsi elveken alapuló egyházszerkezet a keresztény közösségek sajátos arculatához tartozott.

Ebben az időszakban keletkezett a *Zsidókhoz írt levél* is, melyet a keleti egyházi hagyomány kezdettől fogva Pál levelének ismert el, noha a nyugati egyházban többen megkérdőjelezték Pál szerzőségét (a levél eltérő stílusa miatt, noha a levélben foglalt gondolatok Pál hatására utalnak, ami általánosan elismert). A levél zsidó keresztények ismeretlen csoportjának íródott, és Jézus papi és főpapi szolgálatának részletes kifejtésével buzdítja a hallgatókat arra, hogy tartsanak ki a Krisztusba vetett hitben. A levél gondolati felépítése Pál szerzősége mellett szól, több ponton rokonságot mutat a Római levél gondolatmenetével is.

A páli levelek mellett az I. század 50-es és 60-as éveire tehető az evangéliumok és az ún. katolikus (egyetemes) apostoli levelek többségének a keletkezése is, noha ezeknek a keletkezési idejét csak megközelítőleg tudjuk megállapítani. Jelenések könyve és János levelei keletkeztek a legkésőbb, a század 90-es éveiben, az előbbi bizonyosan, az utóbbiak feltételezhetően. Bizonyos azonban, hogy i. sz. 100 előtt az Újszövetség minden irata létezett, és legtöbbjük már másolatban is terjedt.

A Néró-féle keresztényüldözés és a főbb apostolok további sorsa

A Néró uralkodása alatt, i.sz. 64-ben kirobbant keresztényüldözés az első szervezett üldözés volt, melyet római császár indított. Közvetlen előzménye volt, hogy 64-ben Róma nagy része tűzvészben elpusztult. Nyílt titok volt, hogy az uralkodása utolsó éveiben egyre fékezhetetlenebbé és kegyetlenebbé váló császár maga rendelhette el a város felégetését, egyesek szerint azért, hogy saját elképzelése szerint építhesse újjá (tervei között szerepelt az is, hogy Neropolisnak nevezze el a várost). Ez teljesen elképzelhető annak a jellemrajznak alapján, amit Suetonius ad a császárról (*Caesarok élete*, VI. könyv). Néró a tűzvészt követően a város újjáépítésére nyújtott segélyekkel igyekezett elterelni magáról a gyanút, illetve azzal, hogy a város felégetésével a keresztényeket vádolta. Ebben minden bizonnyal szerepe volt második feleségének, Poppaea Sabinának, aki zsidó hitre tért prozelita volt, és valószínűleg ezáltal is bosszút akart állni a keresztényeken. Az eredmény egy elsősorban Rómát és környékét érintő, de rendkívül kegyetlen üldözés volt. Még a zsidókra és keresztényekre egyaránt ellenségesen tekintő Tacitus is utal arra, hogy a koncepciós pereket pogány rómaiak is túlzónak érezték, úgyszintén a kivégzések során elkövetett kegyetlenségeket is.

Ennek az üldözésnek a nyomán tartóztatták le újra Pál apostolt is, valószínűleg Efézusban (erre enged következtetni 2Tim 4,13, ahol Pál arra kéri Timótheust, hogy Efézusban hagyott személyes tárgyait vigye el neki, ha meglátogatja a börtönben). A légkör ellenségesebb és a vádak is súlyosabbak lehettek, mint az első fogság idején (minden bizonnyal a Pál zsidó ellenségei is kihasználták a Néró-féle üldözés által teremtett helyzetet, hogy bevádolják az apostolt). Pál ezért már nem bízott felmentésében, és elkészült a halálra. A „pogányok apostolát” római polgár voltára való tekintettel nem keresztre feszítésre, hanem fővesztésre ítélték, és 66 végén vagy 67 elején végezték ki. Ennek az üldözési hullámnak esett áldozatul a másik nagy apostol, Péter is, aki akkoriban Rómában tartózkodott, és Pállal szinte azonos időben szenvedett vértanúhalált, keresztre feszítés által.

Vértanúhalál lett a jeruzsálemi gyülekezet vezetője, Jakab apostol sorsa is, amikor a Pál jeruzsálemi kihallgatásán elnöklő Ananiás azonos nevű fia volt a főpap. Az esemény 63-ban történt, és Josephus Flavius számol be róla *A zsidók története* c. művében. Eszerint miután „*Festus meghalt, Albinus pedig még nem érkezett meg, úgy gondolta Anan, hogy itt a jó alkalom kegyetlen ösztönei kielégítésére. Tehát a nagytanácsot törvényszéki ülésre hívta össze, és eléje állította Jakabot, aki testvére volt Jézusnak, akit Krisztusnak neveztek, s még néhány más embert; törvénysértéssel vádolta őket, és végül megköveztette.*” (*A zsidók története*, XIX.9.1.) Miután az eset közfelháborodást váltott ki Jeruzsálemben, a zsidók az új helytartótól kérvényezték Ananiás eltávolítását a főpapi tisztségből, aminek Albinus eleget is tett.

Az apostolok közül János élt a legtovább, egészen Domitianus császár koráig (a császárt i.sz. 96-ban gyilkolták meg). Ekkor egy újabb üldözésre került sor, melyekről csak későbbi források

számolnak be. Ekkor a feljegyzések tanúsága szerint Jánost is halálra ítélték, de az ítélet végrehajtását túlélte, ezért a császár Patmosz szigetére száműzte (ld. Jel. 1,9). Innen valószínűleg a következő császár, Nerva trónra lépésekor szabadult, és nem sokkal ezután halt meg, feltehetőleg Efézusban, az I. század legvégén.

János apostol halálával zárult le az apostoli kor, és kezdődött el az *ókeresztény korszak*.

A korai kereszténység fogadtatása, jogállása és elterjedtsége a Római Birodalomban

Abból, ahogy a pogányok a kereszténységet fogadták, kitűnik, hogy kezdetben nem tettek különbséget a zsidó vallás és a kialakulóban levő kereszténység között. A rómaiak először a zsidósággal kapcsolatos előítéleteiket alkalmazták a kereszténységre is. Ezek egyike az „ateizmus” vádja, amit az váltott ki, hogy a zsidókhöz hasonlóan a keresztények nem imádnak látható isteneket. A római vagy hellén hagyományon alapuló, „bevett” birodalmi vallásokkal ellentétben nem *religió*nak, hanem *superstiti*ónak, azaz „babonaságnak” tekintették a keresztény tanítást. Éppen a Néró által indított üldözés hívhatta fel a figyelmet a kereszténységre, mint a zsidóságtól különálló vallási közösségre, hiszen ez az üldözés csak a keresztényekre terjedt ki. A kereszténység iránti ellenérzés fő forrása az volt, hogy (hasonlóan a zsidó valláshoz) nem tudták beilleszteni a római hagyományok közé. Továbbá – elsősorban a konzervatív római arisztokrácia képviselői - le is nézték a keresztényeket, akik egy, a római hatóság által keresztre feszített embert Isten Fiaként imádtak, és a túlvilághittel szemben a test feltámadásában hittek. Ezek a sajátosságok kifejezetten ellenkeztek a hagyományos római felfogással (lásd ezzel kapcsolatban Pál kijelentését 1Kor. 1,23-ban). A keresztény gyülekezetek tagjainak „testvér” megszólítása (ezt Egyiptomban házastársakra használták), szertartásai, az úrvacsorai jegyek nevének - „Krisztus teste és vére” – félreértése a legvadabb találgatásokat szülték a pogány lakosság körében, beleértve a kannibalizmus és a vérfertőzés vádját is, ami növelte a keresztények iránti ellenérzéseket, és ezek a vádak egyes hivatalos iratokban is megjelentek. A kereszténységet könnyebben elfogadták a városokban, ahol egyébként is nagyobb volt a vallási sokszínűség, ezért a kezdeti időszakban elsősorban a városi lakosság körében terjedt el nagyobb mértékben a kereszténység.

A kereszténységet kezdetben jogi szempontból a zsidó vallás egyik irányzatának tekintették, amely bevett vallásnak számított a birodalomban, és ezért védeltséget élvezett. Ez többek között az Apostolok cselekedetei könyvében szereplő, a jegyzet korábbi részében tárgyalt beszámolókból is kiderül. Később azonban, ahogyan fokozatosan különvált a zsidó vallástól, illegálissá vált, és elveszítette korábbi védeltségét. A római császárok a későbbiekben annak alapján ítélték meg, amilyen hatást a birodalomra gyakorolt, és ennek megfelelően bántak vele. A Néró általi üldözés mindenestre jelentős precedenst teremtett. A másik üldözés, amelyről tudomásunk van, Domitianus idején történt. Ebben szerepük lehetett az Ázsia tartományban kitört, nem vallási jellegű zavargásoknak is, de főként annak, hogy a császár isteni imádatot követelt meg a maga számára. Ez az üldözés azonban korántsem terjedt ki a teljes birodalomra.

A kereszténységgel szembeni „hivatalos” viszonyulás kialakulásának fontos dokumentuma *iff. Plinius és Trajanus császár* (i.sz. 98-117) levelezése (kb. i. sz. 112-ben), melyben Plinius, aki ekkor a kisázsiai Bithinia tartomány kormányzója volt, tanácsot kér a császártól, hogyan járjon el a kereszténység miatt perbe fogott vádlottak ügyében. Megjegyzendő, hogy Plinius korábban nem került kapcsolatba keresztényekkel, és nem is ismerte közelebbről vallási felfogásukat. A helytartó azt az elvet követte, hogy akik elutasították a császárnak való áldozat bemutatását, azokat kivégeztette, ha másért nem, „hajthatatlanságuk” és „makacsságuk” miatt. Akik ellenben bemutatták az áldozatot, és megtagadták Krisztust, azokat szabadon engedte. Gondot a harmadik csoport jelentett, akik korábban keresztények voltak, de elhagyták hitüket, és ezt a megkövetelt cselekmények elvégzésével igazolták is, Plinius ugyanis ezeket fel akarta használni a hitehagyottak megnyerésére. Ehhez kapcsolódott az a kérdés is, hogy már maga a keresztény „név” (vagyis a csoporthoz való tartozás) bűn-e, vagy csak az azzal összefüggő „bűncselekmények” (vagyis a Krisztus-imádat, melyet az alattvalói hűség megtagadásának tartott),

továbbá, hogy kell-e a keresztények után nyomozni. Trajanus válasza szerint, ha valakit bevádolnak, hogy keresztény, akkor a császárnak való áldozás „próbájának” eredménye alapján kell döntenie, de nem kell a keresztények után nyomozni, és csak névvel ellátott följelentést szabad elfogadni. A későbbi császárok is ezt az eljárási rendet követték. A hivatalos római hatalom tehát döntően keresztényellenes maradt, még ha jogilag elfogadható keretek között igyekezett is ezt tartani. A 3. századig az üldözések nem voltak rendszeresek, alapvetően a helyi hatalom vagy lakosság viszonyulásától, valamint az egyedi esetek megítélésétől függtek.

A kereszténység I. és II. századi elterjedtségére közvetett adatokból következtethetünk. Az egyik erre utaló jel például, hogy a fent említett ifj. Plinius „sok nevet” tartalmazó feljelentést kapott, tehát ekkor igen nagy számban éltek keresztények Kis-Ázsiában. A másik bizonyíték a II. század közepére kialakuló pogány-keresztény polémia. Ennek példái *Lukianosz Peregrinosz halála c.* satirikus műve, melyben a keresztények „együgyűségét” gúnyolja ki, valamint a filozófus *Celsus Igaz tanítás c.* írása, melyre *Órigenész Contra Celsum c.* művében válaszol, s ennek során gyakran hivatkozik Celsus eredeti művére. Celsus műve a keresztények „hiszékenységét” nehezményezi a racionális meggyőződéssel szemben, s Órigenész ezt igyekszik cáfolni. A sztoikusok, köztük Epiktétosz és Marcus Aurelius a keresztények meghódolásra való képtelenségét és a mártíromság vállalásában megnyilvánuló makacsságukat nehezményezik. A legpozitívabban *Galenus* ír a kereszténységről, melyet önálló gondolatrendszernek és erkölcsi szempontból is erényes eszmei irányzatnak tart. Ezek a reakciók azt mutatják, hogy a kereszténység a II. század második felére már számottevő tömegbefolyásra tett szert a birodalmon belül.

A KÉSŐI APOSTOLI KOR IDEJÉN KELETKEZETT IRATOK

Pál apostol pásztori levelei³

Pásztori leveleknek nevezzük Pál apostol levelei közül a Timótheushoz írt I. és II. levelet, valamint a Titushoz írt levelet. Ez az elnevezés már Aquinói Tamásnál is előfordult, de csupán a XVIII. században honosodott meg az egyházi és teológiai szóhasználatban. Az elnevezés igen találó, mivel e levelekben olyan rendelkezések találhatók, melyek a gyülekezetek pásztorainak és más tisztségviselőinek a feladatairól szólnak. Éppen ezért Pásztori Leveleket az alábbiakban együtt tekintjük át.

A levelek célja

Tartalmi szempontból elmondható, hogy 1Tim és Tit inkább eligazításokat tartalmaz, míg 2Tim személyesebb hangvételű, bár 2Tim bevezetésének és záró fejezetének kifejezéseiből arra következtethetünk, hogy Pál ezt a levelet nem csupán Timótheusnak, hanem a rá bízott gyülekezetnek, illetve gyülekezeteknek is szánta (vö. 2Tim 4,22).

Az 1Tim és Tit levelek bevezetéséből hiányzik a páli leveleknél megszokott hálaadás, ugyanakkor mindkét levél a köszöntést követően egy előzőleg szóban adott rendelkezés írásbeli megismétlésével kezdődik (1Tim 1,3kk. Tit 1,5). Ez az eljárás megfelel a Pál korában megszokott hivatalos levelezési stílusnak. 1Tim-ban nem találjuk meg a szokásos köszöntéseket, Tit-ban pedig az apostol igen rövidre fogta ezt a részt. Mindkét levélre jellemző, hogy Pál apostoli tekintélyénél fogva rendelkezéseket ad a kisázsiai gyülekezetekben munkálkodó Timótheusnak és a krétai gyülekezeteket pásztoroló Titusnak. Pál ugyanakkor nemcsak rendelkezéseket ad a gyülekezetek rendjének fenntartására és építésére, hanem meghatalmazást is ad képviselőinek a rendelkezések

³ A pásztori leveleket áttekintő rész Dr. Kocsis Elemér Pál apostol pásztori leveleihez írt bevezető tanulmányának felhasználásával készült: In: *Jubileumi Kommentár – A Szentírás ismerete III. köt.* Kálvin Kiadó, Budapest, 1998. Interneten elérhető: <http://palheidfogel.gportal.hu/gindex.php?pg=24285618&nid=3967339>

végrehajtására.

A levelek szerzősége

Az újszövetségi kánonban a Pásztori Levelek a páli levelek között biztos helyet foglalnak el - ld. pl. a Muratori Kánon, Irenaeus és Tertullianus bizonyágtételét. Bár a modern protestáns teológusok közül sokan vitatják a levelek páli szerzőségét, tárgyilagos szemmel nézve azt mondhatjuk, hogy e levelek stílusukban és tartalmukban közeli rokonságot mutatnak Pál korábban írt leveleivel.

A levelekben visszaköszönnek a páli levelek sajátos kezdő és záró formulái, a „kegyelem” kívánása (1Tim 1,2; 2Tim 1,2; Tit 1,4; 1Tim 6,21; 2Tim 4,22; Tit 3,15), a „Krisztus Jézusban” formula, az, hogy Pál apostolként jellemzi önmagát, illetve, hogy címzettjeit „szentek”-nek nevezi. A pásztori levelekben megtalálhatók a Pál apostol leveleire jellemző legfontosabb teológiai gondolatok is: a kegyelemből, hit által való megigazítás (1Tim 1,16; 2Tim 3,15; Tit 3,7), a törvény cselekedeteiből való megigazulás elutasítása (2Tim 1,9; Tit 3,5), a szeretet, mint a parancsolatok betöltése (1Tim 1,5), végül pedig az, hogy az apostol Istennek a Krisztusban kijelentett irgalmasságáról tesz bizonyágot (1Tim 2,5.12–17; Tit 1,4kk.). Róm 13-mal egyezik az államhoz való viszony teológiai megítélése (1Tim 2,1kk. Tit 3,1), a tévtanítók elleni harc megokolása (1Tim 1,3–11; 4,1–11; 2Tim 2,14–4,3; Tit 1,10–16; vö. Kol 2,15kk.). A fentiekén túlmenően számos apró történeti mozzanat és személyes megjegyzés is erősíti a levelek páli jellegét (1Tim 1,17–20; 3,14; 2Tim 4,9–21; Tit 3,12–14).

A Pásztori Levelek páli szerzőségét a leggyakrabban a stílus és a szókincs korábbi levelekétől eltérő volta miatt vitatják. A szókincs ugyan számos ponton különbözik a régebbi páli levelek szókincsétől, viszont 306 új szó jelenik meg, a stílus inkább a zsidó hellenista bölcsességirodalom stílusához áll közelebb. A hangnem nyugodtabb volta és a szavak különbözősége sem döntő bizonyosság Pál szerzősége ellen, mert minden páli levélnek megvan a maga sajátos stílusa és hangvétele, a már említett rokon vonásokat leszámítva: a Római levélben pl. 261 új szó szerepel az előző levelek szókincséhez képest. Az emelkedettebb stílus egyik oka, hogy Pál utolsó leveleiről van szó.

Ami a Pál korábbi levelei és a Pásztori levelek közötti stiláris eltéréseket illeti, ezek az ókori levélírás módszeréből illetve abból érthetők, hogy Pál a leveleit munkatársai segítségével írta, akiknek nem szóról-szóra diktált, hanem az ókorban bevett szokás szerint elmondta gondolatait és irányelveket adott a levelek megírásához. Miután a munkatársak leírták a levelet, Pál átnézte, esetleg javított rajta és kézjeggyel látta el. Ennek tudható be, hogy az apostol Timótheust hat levelében társszerzőként említi (1Thessz 1,1; 2Thessz 1,1; 2Kor 1,1; Fil 1,1; Kol 1,1; Filem 1). A Pásztori Levelek esetében más munkatársa volt Pálnak, hiszen Timótheus máshol tartózkodott. A 2Tim 4,11–12-ből Lukács, esetleg Tikhikusz személyére következtethetünk. Ezen túlmenően lényeges, hogy Pál a 2Tim írása idején börtönben volt, ezért sem írhatott saját kezűleg. Így tehát valamelyik bizalmas munkatársa foglalhatta írásba üzenetét. Ennek ellenére a levelek a tényleges levélíró személyétől függetlenül Pál apostol alkotásainak tekinthetők, melyek üzenetén és rendelkezésein túlmenően teológiai és egyházkormányzati „testamentumát” is tartalmazzák.

A levelek címzettjei

Timótheus:

Lisztrából származott, apja görög, anyja zsidó származású keresztyén volt (ApCsel 16,1). 2Tim 1,5-ben Pál említi Timótheus anyjának (Euniké) és nagyanyjának (Lóis) a nevét, és szeretett tanítványát az ő hitükre emlékezteti. Pál közvetlenül a második missziói útja elején vette magához Timótheust, aki élete végéig leghüségesebb munkatársa maradt (Fil 2,20) és az apostol munkáját is folytatta. Először Szilással együtt kíséri az apostolt (ApCsel 17,14k.; 18,5; 19,22; 20,4), hamarosan azonban önálló feladatokat is kap. Pál athéni tartózkodása alatt Timótheust Thessalonikába küldi a gyülekezet erősítésére (1Thessz 3,2). A korinthusi gyülekezetbe azzal a feladattal küldi el őt Pál, hogy emlékeztesse a gyülekezetet az apostol igehirdetése által nyert evangéliumra (1Kor 4,17; 16,10). Pál első fogsága alatt azzal a feladattal küldi Timótheust Filippibe, hogy hírt vigyen neki a gyülekezet helyzetéről (Fil 2,19–23). ApCsel 20,4 szerint az

apostolt utolsó jeruzsálemi útjára is elkísérte. Kol és a Filem tanúsága szerint fogságában is kísérelte meg (Kol 1,1; Filem 1). A fogoly Pál bensőséges szavakkal emlékezik meg arról a segítségről és vigasztalásról, amit Timótheus jelentett neki (Fil 2,22).

A pásztori levelek megírásának idején Timótheus már felelős evangélista (2Tim 4,5), aki Kis-Ázsia gyülekezeteiben Pál megbízásából püspököket, azaz felvigyázókat és lelkipásztorokat választ, presbitereket rendel és egyházfegyelmi kérdésekben dönt (1Tim 3; 5,22kk.). Ezen túlmenően az is feladata, hogy megvédje az evangéliumot a tévtanítókkal szemben. 2Tim-ban a vértanúhalál előtt álló apostol hívja magához, hogy megbízta szolgálatának folytatásával (2Tim 4:9; 4:21). Legutoljára a Zsidókhöz írt levél ad hírt róla, amikor fogságából szabadult (Zsid 13,23). Az őskeresztény hagyomány szerint Efézus első püspöke volt.

Titus:

Pál pogány származású keresztény munkatársa, akit a Cselekedetek könyve feltűnő módon nem említ. Pál első ízben Gal 2,1-ben tesz róla említést. Elkísérte Pált Jeruzsálembe az apostoli zsinatra, ahol a "fő apostolok" (Péter, János, Jakab) és Pál megegyeztek a misszióterületek felosztásában és a pogányokból lett keresztényeknek a mózesi törvényektől való szabadságában. Később Timótheushoz hasonlóan ő is különböző feladatokat kapott. Pál megbízásából ő vitte az apostol levelét a korinthusi gyülekezetnek. Bölcs magatartásával megbékéltette a gyülekezetet az apostollal, és összegyűjtötte a jeruzsálemi gyülekezetnek szánt szeretetadományokat (2Kor 2,13kk.; 7,13kk.; 8:6). Ugyancsak ő kézbesítette a gyülekezetnek a 2. Korinthusi levelet, előkészítve ezzel az apostol látogatását (2Kor 8:6–24). 2Tim 4,10 szerint a Rómában fogoly Pál Dalmáciába küldte őt. Titus végül a krétai keresztény gyülekezetek alapításában és vezetésében vállalt szerepet, amire szintén Pál bízta meg (Tit 1,5). Az őskeresztény hagyomány szerint 94 éves korában halt meg Gortinában, Kréta szigetén.

A levelek keletkezési helye és ideje

1Tim alapján azt feltételezhetjük, hogy Pál és Timótheus a levél írása előtt együtt munkálkodtak Efézusban. Ezt követően Pál Macedóniába ment, ahonnan főleg az időközben támadt problémák megoldásához adott segítségként írta ezt a levelet Timótheusnak és a rá bízott efézusi illetve kisázsiai gyülekezeteknek (1Tim 1,3).

A 2Tim írásának idején Pál ismét római fogságban volt (1,8.17). Bár első tárgyalása felmentéssel végződött, bizonytalan ügyének kimenetele felől és közeli vértanúhalálával számol: 4,16–18, vö. 4,6.9.21. Titus leveléből tudjuk, hogy a levél írásának ideje előtt Pál és Titus együtt dolgoztak Kréta szigetén (1,5). Pál ezután visszautazott a szárazföldre és Nikopolisban kívánta tölteni a telet (3,12). Mivel sem a páli levelekből, sem más bibliai forrásból nem értesülünk bővebben az említett időszak eseményeiről, a pásztori levelek keletkezési idejének meghatározásában fontos külső támpont az i.sz. 96-ban keletkezett I. Kelemen levél. E levél feljegyzése szerint (5,7) Pál apostol halála előtt Hispániában (a mai Spanyolországban) is megfordult. Az I. Kelemen levél szerzőjének megbízható adatai lehettek Pál élete végéről. E levél említi meg azt is, hogy Pál a Néró féle üldözések idején Rómában vértanúhalált halt. A Római levélből bizonyossága szerint az apostol maga is tervezett Hispániába menni, hogy ott is hirdesse az evangéliumot (Róm 15,24.28). A fentiek alapján tehát feltételezhető, hogy az első fogságból szabadulva, útban Hispánia felé még egyszer meglátogatta a kisázsiai és görögországi gyülekezeteket. A pásztori levelek által a gyülekezetekről és a tévtanítók működéséről nyújtott kép is arra utal, hogy a levelek az apostol munkásságának utolsó éveiben keletkeztek. Ennek alapján a Titushoz és a Timótheushoz írt I. levelek kb. i.sz. 63-64-ben keletkezettek, a Timótheushoz írt II. levelet pedig Kr. u. 65-66-ban, közvetlenül halála előtt írhatta az apostol.

A levelek tartalmi áttekintése

1Tim tartalma:

1. Timótheusnak a törvényeskedő tévtanítók ellenében határozottan kell képviselnie az ingyen kegyelemből, hit által való megigazítás evangéliumi tanítását (1,1–20). 2. A gyülekezet helyes rendje, ha istentiszteletével és életével támasztja alá az evangéliumi bizonyágtétel hitelét (2,1–15). 3. A gyülekezet vezetőinek, a püspököknek és a diakónusoknak feddhetetlen életűeknek és tanításra alkalmasaknak kell lenniük (3,1–13). 4. A keresztyén hit foglalata (3,14–16). 5. A tévtanítók aszketikus tanainak cáfolata. Tanítás a helyes keresztyén önmegtartóztatásra és kegyességre (4,1–16). 6. Az özvegyekről és a presbiterekről (5,1–25). 7. A gyülekezetekben élő keresztyén rabszolgák magatartásáról (6,1–2). 8. A tévtanítók leleplezése. Fő jellemvonásuk a felfuvalkodottság és a pénz szerelme (6,3–10). 9. Lelkigondozói tanácsok Timótheusnak a hit harcához (6,11–16). 10. Tanács a gazdag keresztyéneknek (6,17–19). 11. A levél summája: Timótheusnak a feladata a hamisítatlan evangéliumi hagyomány megőrzése és harc a hamis tanok ellen.

2Tim tartalma:

1. Hálaadás Timótheus hitéért. Vágyódás a szeretett tanítvány után (1:1–5). 2. Timótheus ne szégyellje a fogoly Pált és az általa képviselt evangéliumot, mint sok hűtlen munkatárs tette (1,6–18). 3. Timótheusnak az evangéliumért meg kell harcolnia az igaz harcot. (2,1–13). 4. A tévtanítókat határozottan, mégis a szelídség lelkével kell megtérésre inteni (2,14–26). 5. A Krisztus visszajövetelét megelőző idők jellemvonása a tévtanítás és a erkölcsi elfajulás (3,1–9). 6. Az apostoli hagyomány és a szent iratok jelentősége az igazságban való megmaradáshoz (3,10–17). 7. Pál ünnepélyes esküvel kötelezi Timótheust a vállalt szolgálat elvégzéséhez, az evangélium és az apostoli igehirdetés megtartásához (4,1–5). 8. A vértanúhalál előtt álló apostol számadása és reménysége (4,6–8). 9. A fogoly Pál helyzete és utolsó intézkedései a gyülekezetek érdekében (4,9–22).

A Titushoz írt levél tartalma:

1. Üdvözet. Titus egyházkormányzói feladata Krétán: presbiterek és püspökök rendelése (1,1–9). 2. A tévtanítók ellen Titusnak határozottan kell küzdeni (1,10–16). 3. A gyülekezet különböző korú és nemű tagjai megszentelt életükkel tegyék hitelessé az evangéliumi hitet és bizonyágtételt (2,1–10). 3. Isten kijelentett üdvözítő kegyelme és emberszeretete új életet teremt bennünk. Ez megszentelt életre és emberszeretetre kötelez (2,11–3:8). 4. A tévtanítók ellen egyházfegyelmi úton kell eljárni, de Krisztus lelkületével (3,9–11). 5. Intelem a gyakorlati keresztyénségre, a cselekvő szeretet szolgáló magatartására. Üdvözetek (3,12–15).

A pásztori levelek jelentősége

Az egyház növekedése, a gyülekezetek szaporodása szükségessé tette, hogy az evangélium hirdetésének és a keresztyén szolgálatnak megfelelő kereteket adjanak az ősegyház vezetői. Fontos volt az egyre több helyen előforduló tévtanoknak korlátot vetni. A pásztori levelek ennek az egyháztörténeti folyamatnak a dokumentumai. Az egyház bizonyágtételének egysége és hitele mindenekelőtt tanbeli fegyelmet kívánt. Ezért az apostoli idegen tanítások ellen fogalmaz meg figyelmeztetéseket, ezek ellen szükség esetén egyházfegyelmi úton is fel kellett lépni. Az egyház bizonyágtételének hatékonysága megkívánta az istentiszteleti fegyelmet is, de mindenekelőtt az egész keresztyén életvitelben tanúsított fegyelmet. A gyülekezet szociális problémáinak megoldására fontos volt a szeretetszolgálat hatékony megszervezése. Mindennek a szabályozásához szükség volt presbitériumokra és lelkipásztorokra, azaz az egyházkormányzat megszervezésére. Mindennek szilárd alapja az „egészséges, józan”, azaz hamisítatlan apostoli tanítás Isten üdvözítő szeretetéről és ennek etikai következménye, a mindenki előtt nyitott, szeretetben szolgáló gyülekezeti élet.

A Zsidókhöz írt levél

A Zsidókhöz írt levél az Újszövetség egyik legjelentősebb, ugyanakkor talán egyik legkevésbé

közismert irata. Míg szerzőségének kérdését máig vita övezi, tagadhatatlanul ihletett iratról van szó, mely számos, máshol tételesen ki nem fejtett tanítást tartalmaz, s ennek alapján jelentősége Pál apostol Rómabeliekhez írt leveléhez mérhető. Középpontjában Jézus Krisztus személye, közelebbről isteni származása, testlétele és különösképpen főpapi szolgálata áll. Jelen tanulmányunk e levél bevezetéstani ismertetésén túlmenően kitér a levél fontosabb krisztológiai témáinak, valamint az ószövetségi üdvtörténethez való viszonyának áttekintésére is.

1. Bevezetéstani tudnivalók

1.1 A levél címzése

A levél címe görögül egyszerűen *Prosz Hebraiousz*, vagyis „(A) zsidóknak”. Ez a cím a P46-os forrásban maradt fenn, ezen kívül *Hebraioisz* (magyarul szintén „zsidóknak”) címen is ismerték a levelet az ókorban. A cím valószínűleg későbbi szerkesztés eredménye, nem feltétlenül kell befolyásolnia a címzettek személyére vonatkozó elképzeléseket. A legjelentősebb európai nyelvekben ennek alapján a következő elnevezések honosodtak meg: *Epistola Iudeorum* (latin), *Epistle to the Hebrews* (angol), *Epître aux Hébreux* (francia), *Brief an die Hebräer* (német). A cím héber vagy hellenizált zsidókeresztényekre is vonatkozhat.

1.2. Szerzőség

A Zsidókhhoz írt levél a szerző személyét illetően az Újszövetség egyik legitokzatosabb irata, ugyanis a szerző sehol sem utal önmaga kilétére, noha tagadhatatlanul apostoli tekintéllyel szól, felváltva alkalmazva önmagára a „mi” és az „én” névmásokat. Az egyetlen személyes utalást 13,23-ban találjuk, ahonnan kiderül, hogy a szerző személyesen ismerte Timótheust, Pál apostol munkatársát. Az anonimitás merőben szokatlan, hiszen a többi apostoli levél szerzője – János 1. és 2. levele kivételével - a legtöbb esetben név szerint azonosítja önmagát, és valamilyen formában utal apostolságára is. A levél alapján feltételezhető, hogy a szerző jól ismerhette a levél címzettjeit, és viszont, ezért talán nem is volt szüksége bemutatkozásra. Ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy az irat egy eredetileg konkrét gyülekezetnek szóló levél volt, és később szélesebb körben is terjedni kezdett (lásd alább), akkor a szerző neve minden bizonnyal azért nem szerepel a levélben, mert az elsődleges címzettek mindegyike tudhatta, eredetileg kitől származik.

A levél nyelvezete olyan tanult szerzőt feltételez, aki egyaránt otthon volt az ószövetségi szentélyszolgálat ismeretében és a görög nyelvben. Stílusa a görög nyelv anyanyelvi szintű ismeretéről és az irodalmi eszközök mesteri használatának képességéről tanúskodik, kifinomult retorikát alkalmaz, irodalmi szempontból az Újszövetség legszebb stílusú irata. A levélben szereplő, gyakori ószövetségi hivatkozások a Septuagintából származnak.

Régi hagyomány szerint Pál apostol írta a levelet, ezt vallják ma is a keleti keresztény egyházak, és a reformációig nagyrészt ez volt a nyugati egyház álláspontja is, de az utóbbin belül mindig is különböző elképzelések léteztek a szerzősége vonatkozóan. Hivatalosan - a 397-es hippói és a 419-es 6. karthágói zsinat állásfoglalása nyomán - a nyugati egyház is Pált tartotta szerzőnek. A páli szerzőség elfogadásának legfontosabb dokumentuma ill. képviselői: *Muratori Kánon*, *Tertullianus*, *Cyprianus*, *Jeromos*, *Euszebiosz*, *Augustinus*. A római katolikus egyház és az anglikán egyház a 20. sz. első feléig elfogadta Pál apostol szerzőségét. Ezzel szemben a protestáns teológusok többsége szerint a szerző személye nem állapítható meg egyértelműen, de vitathatatlan apostoli tekintéllyel szól. Ez utóbbi nézet különösen az európai protestáns bevezetéstudományra jellemző, de a római katolikus teológusok közül is igen kevesen vallják már a páli szerzőséget.

Azt, hogy a levél szerzője Pál apostol lenne, a keresztény ókorban többen megkérdőjelezték, vagy legalábbis egy „társszerzőt” feltételeztek. A páli szerzőség vitatásának fő oka, hogy a levél felépítésében és nyelvezetében is eléggé eltér Pál jellegzetes szóhasználatától. Sokak szerint inkább prédikációnak tekinthető, mint levélnek, stílusa sem Pál apostol jellegzetes hangvételét tükrözi, és nem jellemzőek rá a Páltól megszokott formai elemek sem (pl. hiányzik belőle a páli levelekre jellemző apostoli beköszöntés). Az utóbbi érv ellenére a keresztény ókorban levélnek

tekintették az iratot. Ezen túlmenően felhozzák azt a szempontot, hogy a szerző sehol sem nevezi magát apostolnak, és 2,3-at hozzák fel annak bizonyítására, hogy nem volt Jézus életének szemtanúja, és nem is az Úrtól származtatta megbízatását - mint tette azt Pál apostol -, hanem azokra hivatkozik, „akik hallották” az Úr által hirdetett üzenetet, és „megerősítették” azt (*ebebaióthé*, az üzenetre vonatkoztatva).

A mértékadó nézet az, hogy ha a levél szerzősége bizonytalan is, mondanivalója alapján apostoli tekintélye vitathatatlan. Jeromos, aki egyébként a páli szerzőséget támogatta, ilyen értelmű óvatossággal nyilatkozik 129.3 levelében: szerinte nem számít, valójában ki a szerző, mivel „naponként olvassák a gyülekezetekben”.⁴ Abban mindenki egyetértett, hogy a szerzőnek zsidónak kellett lennie, mivel jól ismerte az ószövetségi Szentírást, illetve az áldozati rendszert.

A szerzőséggel kapcsolatos – többségükben ma is képviselt - nézeteket az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- Pál levele, Lukács görög fordításában (*Alexandriai Kelemen*, megh. 211 k.). A páli szerzőséget a 20. század elejétől csak nagyon kevesen fogadták el. Közülük megemlíthető William Leonard, aki 1939-ben publikált erről egy tanulmányt, valamint Eta Linnemann és David Alan Black.⁵
- Lukács vagy Római Kelemen a szerző - utóbbi a római gyülekezet vezetője volt az I. század végén, és még személyesen ismerhette Pál apostolt (*Órigenész*, megh. 254). Órigenész egyébként meglehetősen óvatossággal kezelte a szerzőség kérdését: többször hivatkozott rá, hogy a levelet Pálnak tulajdonítják, sőt maga is többször Pál leveleként hivatkozott rá.
- Valószínűleg Barnabás a szerző (*Tertullianus*, megh. 215). A Kr.u. III. században a nyugati egyház még nem fogadta el a páli szerzőséget, viszont nem javasolt alternatívát sem. Tertullianus a szerző ismertsége, tekintélye és az Ószövetségben való jártassága miatt feltételezte, hogy Barnabás írhatta a levelet. Mivel a levél sokak szerint egy hellenista zsidó szerzőt valószínűsít, ennek az elképzelésnek ma is számos támogatója van.
- *Luther* Apollónak tulajdonította a szerzőséget, ezt azonban az ókeresztény hagyomány nem támogatja. Ennek ellenére többen ma is többen elfogadják Apollós szerzőségét.
- *Adolf von Harnack* német teológus (1850-1930) és nyomdokain haladva mások is azt a nézetet képviselték, hogy Priszilla és férje, Akvila voltak a levél szerzői.
- A fentiekén kívül tulajdonították még a levelet Pál további munkatársainak, többek között Szilásnak, Timótheusnak, Epafrásznak és másoknak is.

Megfigyelhető, hogy még a Pál szerzőségét kétségbe vonók többsége is Pál valamely közeli munkatársának tulajdonítja a levelet (noha szinte mindenki más szerzőt tételez fel), és elismeri Pál tanításának hatását a levélíróra. Ezt a nézetet képviseli pl. egy mértékadó magyarországi kommentár összegző megállapítása: „Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a levél szerzőjét névszerint nem ismerjük, de az ősegyház egy nagytekintélyű előjárója, iskolázott ember, aki ismeri a páli teológiát, sőt lehet, hogy az apostol munkatársi körének egyik tagja”.⁶

Elgondolkodhatunk ugyanakkor az alábbi szempontokon, melyek nézetünk szerint legalábbis valószínűsítik a páli szerzőséget:

- A levél írója a „páli teológia” erőteljes hatása alatt áll, ezt a többség elismeri.
- Felvetődhet a kérdés: hogyan lehetséges, hogy egy Páléhoz hasonló gondolati mélységgel és érvelési képességgel rendelkező egyházi vezető ismeretlen maradjon, ha tudjuk, hogy nagyon kevesen rendelkeztek az apostoléhoz hasonló retorikai adottságokkal és mély írásismerettel az ősegyházban?
- A levélben számos, Pál által használt hasonlat vagy jellegzetes gondolat visszaköszön.

4 Idézi: Carson – Moo, i.m., 591. o.

5 A vonatkozó művek felsorolását lásd: Carson – Moo, i.m. 591-592. o.

6 Czegle Imre: A Zsidókhöz írt levél magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár: A Szentírás magyarázata III. köt.* Kálvin Kiadó, Budapest, 1998, 368. o (szöveghű idézet).

Példaként említhetjük 5,12-t, ahol a szerző így fordul hallgatóságához: „Noha ez idő szerint tanítóknak kellene lennetek..., olyanok lettetek, mint akiknek tejre van szükségetek, és nem kemény eledelre” (vö. 1Kor 3,1-3). 7,18-19 is feltűnő párhuzamot mutat Gal 3,11-gyel és Róm 8,3-mal: „Mert az előbbi parancsolat eltöröltetik, mivel erőtlén és haszontalan. Mert a törvény semmiben sem szerzett tökéletességet; de beáll a jobb reménység, amely által közeledünk Istenhez.” A szerző 8,5-ben arról szól, hogy az ószövetségi papok a „menyei dolgok ábrázolatának és árnyékának szolgáltak”, ami párhuzamba állítható Kol 2,17-tel, ahol Pál a ceremoniális előírásokról azt mondja, hogy azok csak „árnyékai a bekövetkezendőknek, de a valóság Krisztusé”. A 12,1-ben szereplő „versenyfutás” (gör. *agón*) kifejezés és a megfogalmazás módja is visszaidézi az apostol 1Kor 9,24-25-ben szereplő hasonlatát, mely a hívőket a versenypályán futó atlétákhoz hasonlítja. Ezenkívül megfigyelhető, hogy a szerző gyakorta kívülről idéz egymás után több ószövetségi igehelyet, ahogyan azt pl. Róm 2,9-18-ban is láthatjuk.

- Ami azt a szempontot illeti, hogy a szerző nem szól apostoli tekintéllyel, megfigyelhető, hogy gyakorta a hallgatóság szemszögéből fogalmazva használja a „mi” névmást, mintegy önmagára is vonatkoztatva a tanítást, miközben a „ti” névmással megkezdett gondolatmenetet folytatja. A 2,3-hoz hasonló többes szám megjelenik pl. 4,1-2-ben is, ahol óva inti hallgatóit, nehogy a pusztában vándorló zsidókhöz hasonlóan hitetlenek legyenek (itt az 1. vers „ti” névmását” a „mi” névmás követi a 2. versben, miközben a téma nem változik). Ezenkívül 4,14-ben, a hitvalláshoz való ragaszkodásra szólítva fel hallgatóit, szintén a „mi” névmást használja. Jogosan vethető tehát fel, hogy esetleg 2,3-ban is a hallgatók szemszögéből fogalmazva mondja, hogy az Úr kijelentését „megerősítették” a hívők második nemzedékéhez tartozó címzetek számára azok, akik hallották Jézus kijelentéseit, anélkül, hogy minden szempontból a címzetek közé tartozónak tekintené önmagát. Más helyeken viszont (pl. 5,11-6,3-ban) – Pálra jellemző módon – a „tanítói többséget” használja, mintegy a közös apostoli tekintélyt hangsúlyozva. A levél értelmezése során figyelembe kell venni a „mi” névmás e rugalmasan változó funkcióját is.

Míg a keleti és az i.sz. IV. századtól kezdve a nyugati egyház is – megengedve a kivételeket - Pál szerzőségét támogatja, és a teológusok többsége elismeri, hogy a levél Páléhoz hasonló gondolatmenetet követ, addig a levél stílusa és jellegzetes szóhasználata különbözik a páli levelektől. Ennek lehetséges feloldásaként elfogadhatónak tűnik az az elképzelés, hogy a levél legvalószínűbb szerzője Pál apostol, de az irat megszerkesztésében közreműködött valamelyik munkatársa, valószínűleg Lukács is, aki az újszövetségi szerzők közül egyedülként beszélt anyanyelvi szinten a görögöt, és Pál utolsó éveiben sok időt töltött vele. A páli iratokból kiderül, hogy az apostol szembetegsége miatt diktálta leveleit,⁷ ezért az esetleges „társszerzőnek” nagyobb mozgástere nyílt a levél megfogalmazásában, ami megmagyarázhatja a levélnek az általánosan elismert páli levelektől eltérő stílusát. E kérdés eldöntéséhez mindenesetre a levél csak közvetett támpontokat ad.

Nem valószínű, hogy a levél anyaga eredetileg prédikációként hangozhatott el, inkább az feltételezhető, hogy az egyik konkrét, túlnyomórészt zsidókeresztényekből álló gyülekezethez írt, bátorító jellegű témakifejtést tartalmazó levelet később egyetemes mondanivalója miatt szélesebb körben is terjeszteni kezdték.

1.3 A címzetek kiléte, keletkezési hely és idő

A levél pontos címzettjei ismeretlenek, valószínűleg egy keleti, döntően zsidó keresztényekből álló gyülekezetnek írhatták (Jeruzsálem és Antiókhia jöhet szóba, bár mindkettőt vitatják). A ma legnépszerűbb elmélet Rómába helyezi a gyülekezetet, annak alapján, hogy a fennmaradt irodalom (pl. Római Kelemen írásai) szerint a levél itt kezdett először terjedni, de ez is csak feltételezésnek tekinthető, azonkívül ellentmond annak, hogy a Római levél közvetett

⁷ Erre enged következtetni pl. „A köszöntés a saját kezemmel, Páléval” megjegyzés 1Kor 16,21-ban és Kol 4,18-ban, valamint 1Thessz 3,17 befejezése: „A köszöntést én Pál írom a saját kezemmel, ami ismertető jegye minden levelmemnek”.

tanúságtétele alapján e gyülekezetben nagyobb lehetett a pogánykeresztények aránya (ha elfogadjuk, hogy a levél címzettjei döntően zsidókeresztények voltak). Zsid 13,24 vers alapján inkább a keletkezés helye lehetett Itália és ezen belül Róma. A szerző valószínűleg az itt élők üdvözlését közvetíthette a címzetteknek, azonban a mondat értelmezhető úgyis, hogy Itáliából származó, de másutt élő hívőkről van szó. A fentiek eldöntésére nincs elég támpontunk.

A keletkezési idő bizonytalan. Ha Pálnak tulajdonítjuk a levelet, akkor valószínűleg az apostol két fogsága közötti időszakban keletkezett, kb. i.sz. 65 körül (a levél több mozzanatából kiderül, hogy a levél címzettjei ekkor már áttestek egy üldözésen, és a szerző szerint további megpróbáltatásokra kell a gyülekezet tagjainak felkészülniük, ami a korabeli palesztinai viszonyok között nagyon is elképzelhető volt). A páli szerzőséget megkérdőjelezők nagyjából 60 és 90 közé teszik a keletkezés idejét, azonban gyakorta felmerül az a szempont, miszerint a korai keletkezés mellett szól, hogy a szerző nem beszél a jeruzsálemi templom i.sz. 70-ben bekövetkezett pusztulásáról. Carson – Moo szerint „az adatok nagy része 70 előtti időpontra mutat”.⁸

1.4 A levél célja

Ha a címzettek pontos kiléte ismeretlen is, a levél megírásának céljáról igen pontos fogalmat nyerhetünk. A gyülekezethez intézett buzdítások (pontos helyüket lásd alább) arra utalnak, hogy olyan, második generációs gyülekezetéről van szó, akiknek hívó előljáróik nagyrészt már elhunytak. A gyülekezet tagjai már elviseltek egy üldözést, melyben sokan elveszítették vagyonaikat. Ezt követően a gyülekezetben mégis egy sok szempontból érthetetlen „meglankadás”, lelki visszaesés követett be, sokaknak megrendült a bizonyossága Krisztus megváltó munkájának hatékonyságával kapcsolatban, és felmerült annak veszélye, hogy egyesek visszatérnek az ószövetségi szertartások gyakorlásához. A levélben nem találjuk nyomát annak, hogy a galáciai gyülekezetekhez hasonlóan sokan már visszatértek volna az ószövetségi ceremóniális szertartások gyakorlásához, de az időnként határozottabb hangvételű intések valószínűsítik, hogy a szerző szem előtt tartotta e veszélyt is, és törekedett megelőzésére.

A fentiek hátterén a levélíró különösen Jézus Isten és emberek közötti közvetítő szerepét, ezen belül pedig Isten által szerzett főpapságát (Melkisédek rendje szerinti papság) hangsúlyozza, mely alkalmas arra, hogy tisztulást szerezzen a bűntől, és megerősítse a gyülekezet tagjainak hitét az üdvösség bizonyosságát illetően. Az irat Krisztus földi és mennyei szolgálatának azon jellegzetességeit helyezi a középpontba, melyek alkalmasak a címzettek hitének megerősítésére, és szinte mindegyik fő sajátosság megfogalmazásához a hívők buzdítását szolgáló gyakorlati intelmeket kapcsol. A levél tehát kettős szempontot követ, a tanító jellegű kifejtés mellett a szerző nagy gondot fordít arra is, hogy állításait a címzettek aktuális helyzetére alkalmazza.

A fentiekre vonatkozóan különösen a levél alábbi szakaszai nyújtanak támpontokat: 2,3-4; 5,11-6,3; 6,9-12; 10,32-39; 12,1-4.12-15;13,7-9.

2. A levél szerkezete

A) Jézus Krisztus mint a tökéletes isteni kinyilatkoztatás közvetítője, és ennek gyakorlati következményei (1,1-4,13)

1,1-2,4 – Krisztus mint Isten Fia, a tökéletes kinyilatkoztatás forrása

2,1-4 – 1. buzdítás: Óvás a Krisztustól való „elsodródástól”

2,5-18 – Krisztus mint Emberfia, szenvedése és főpapságának erkölcsi alapja

3,1-19 Krisztus mint apostol, ennek gyakorlati következményei

4,1-13 – 2. buzdítás: felszólítás az isteni „nyugalomba” való bemenetelre

B) Jézus Krisztus mint főpap (4,14-10,39)

4,14-5,10 – Krisztus főpapi szolgálatának isteni eredete és ennek bizonyítékai

5,11-6,20 – 3. buzdítás: Gyakorlati intelmek a hívőknek az előbbiek hátterén, óvás a bűn

8 Carson – Moo, i.m. 597. o.

megtűrésétől

7,1-10,18 – Az ároni és a melkisédeki papság részletes egybevetése

8,1-13 - Az új szövetség magasabb rendű volta a régihez képest

9,1-10,17 - Jézus helyettes áldozata és mennyei közbenjárása, mint az ószövetségi előképek beteljesülése és a hitbeli reménység forrása

10,18-39 – 4. buzdítás: Intelmek a hívőknek, határozott óvás a Krisztustól való elpártolástól

C) A levél tanításának gyakorlati folyománya: hit, állhatatosság és gyakorlati kereszténység (11-13. fej.)

11. fej. – A hit mibenlétének kifejtése, ószövetségi példák segítségével

12. fej. – Jézus mint a hit „fejedelme”, a keresztény reménység és állhatatosság forrása

13. fej. – Gyakorlati intések és lezárás

3. A levél főbb krisztológiai témáinak átfogó ismertetése

A Zsidókhöz írt levél egyedülálló módon kapcsolja össze Jézus Krisztus isteni személy voltát, testtlétét és földi szolgálatát, valamint a mennyben végzett főpapi szolgálatát. Ennek során annak bizonyítására törekszik – az Ószövetséget ismerő emberekhez szólva ószövetségi példák alapján -, hogy Jézus szolgálata feljebbvaló a rá mutató ószövetségi előképeknél, melyek éppen az ő szolgálatára vonatkoztatva nyernek értelmet. Tanulmányunkban csak arra vállalkozhatunk, hogy ízelítőt adjunk a fent említett témák közötti összefüggésekből.

3.1 Jézus Krisztus mint az Ószövetség Istene és a kinyilatkoztatás csúcsa

Zsid 1,1-14 határozott felütéssel, rögtön a tárgyra térve tesz bizonyosságot Jézus Krisztusról, aki által Isten megszólította az embereket, miután a próféták által „sok rendben és sokféleképpen” szólt már hozzájuk. Jézust az Atya „valóságának képmásaként”, a mindenség fenntartójaként azonosítja, tovább kész tényként hivatkozik arra, hogy Jézus a bűnért való helyettes áldozatot elvégezve újra az Atya jobbán ül a mennyben. Az a tény, hogy Jézus „kiválóbb az angyaloknál” (Zsid 1,4), különleges hangsúlyt nyer, ezért az apostoli szerző egész sor ószövetségi igehellyel igazolja, hogy az, akire az ígéretek vonatkoznak, isteni személy, akit az angyalok is imádnak, és aki teremtő hatalom birtokosa. Joggal állíthatjuk tehát, hogy az, aki e minőségében szól az emberekhez, az isteni kinyilatkoztatás csúcsa, kijelentése véglegesnek tekinthető. E tekintetben a levél felütése leginkább János evangéliuma prológosával állítható párhuzamba, mely szintén hangsúlyozza Jézus isteni származását és teremtői mivoltát (Jn 1,1-5), bűnből szabadító hatalmát (Jn 1,12-13), valamint azt, hogy ő jelentette ki a maga teljességében az Atyát (Jn 1,18).

Ebből logikusan adódik a végkövetkeztetés (2,1-4): mivel Isten Fia nagyobb az angyaloknál, és rajta keresztül Isten minden korábbinál közvetlenebbül szól az emberekhez, az általa közvetített kinyilatkoztatás törvényszerűen még nagyobb figyelmet és engedelmességet követel, mint az Ószövetségben angyalok vagy emberi követek⁹ által közvetített kijelentések. Ez a kijelentés ugyanakkor az emberért adatott, és Isten nagy körültekintéssel gondoskodott róla, hogy az általa elhívott emberek hűségesen közvetíthessék, sőt még „jelek és csodák”, valamint a Szentlélek megnyilatkozásai által is megerősítette. Így a levél bevezetése egyszerre szólít fel a Krisztus által adott kinyilatkoztatás komolyan vételére, valamint arra, hogy e kinyilatkoztatás azért adatott, hogy az ember ne „sodródjék el a cél mellett”, azaz élete valóban biztos révbe érjen.

3.2 Jézus Krisztus mint „Emberfia”

Miután a szerző kijelentette, hogy Krisztus, a kinyilatkoztatás közvetítője feljebb való az angyaloknál, Zsolt 8,5-7-et Jézusra alkalmazva kijelenti, hogy éppen azért „tétetett rövid időre kisebbé” az angyaloknál, azaz lett emberé, hogy Isten alávehesse neki az eljövendő világot (az értelmezés létjogosultságát lásd a szövegmagyarázati megjegyzéseknél). Krisztus dicsősége azzal

⁹ Az *angelosz* szó nem csupán mennyei angyalokat jelölhet, hanem emberi követeket is. Nem zárható ki, hogy a megfogalmazás mindkét jelentést magában foglalja (hiszen pl. a mózesi törvények kihirdetésében nem vettek részt angyalok, itt Mózes tekinthető Isten követének).

vált teljessé, hogy emberként „mindenkiért megízlelte a halált” (2,9). Ezen túlmenően emberré létele, a „test és vér” (*szarx kai haima*, azaz a megromlott emberi természet, ld. még Gal. 1,16; vö. Ján 1,14) felvétele révén azonossá vált azokkal, akikért szenvedett, így részesült az emberlét küzdelmeiben is. A testlétele jelentőségére vonatkozó szakaszt ünnepélyes kijelentés zárja le 2,17-18-ban, mely megelőlegezi a főpapságra vonatkozó tanítást: Jézus testlétele biztosítja, hogy „könyörülő és hű” főpapként képviselhesse az embereket, hiszen „belülről” ismeri a kísértést, így messzemenően segíthet azokon is, akik azt elszenvedik.

3.3 Jézus Krisztus mint apostol

A szerző 3,1-ben „apostolnak és főpapnak” nevezi Jézust, és a továbbiakban az előbbi kifejezést kezdi értelmezni. Az „apostol” (*apostolosz*, az *apostelló*, „elküld” igéből) kifejezés itt természetesen a legtágabb értelemben veendő, olyan valakire vonatkozik, akit Isten küldött el. Ef 4,11-ben Pál az apostoli szolgálatot említi az első helyen, kiemelve azt a többi közül, ezért itt is teljesen jogos ez a megnevezés, hiszen Jézust maga az Atya küldte el, míg az evangéliumot hirdető apostolokat már Jézus bízta meg, ezért bizonyos értelemben ő a „legfőbb apostol”. Az összevetés alapja ebben az esetben Mózes szolgálata, aki a legmagasabb szintű ószövetségi kinyilatkoztatás közvetítője volt, hiszen „színről színre” látta Istent. Itt azonban csak a „ház” (az ószövetségi, ígéreteken alapuló egyház) hű szolgájaként (gör. *therapón*) jelenik meg, míg Krisztus a ház építőjeként, illetve a saját házát hűségesen irányító Fiúként, akivel a címzettek is személyes kapcsolatba kerülhetnek, amennyiben hűségesek maradnak hozzá. A hűség megerősítésére a szerző Zsolt 95,7-11 alapján a pusztában vándorló Izraelt hozza fel intő példaként, akik ellenszegültek Isten Mózes által közvetített akaratának, és nem vonulhattak be az Isten által megígért „nyugalomba”, az ígélet földjére. Kulcsfontosságú 4,1-2, ahol a szerző intésként párhuzamot von az ígéretek hittel nem párosító izraeliták és a levél címzettjei között, akiknek a Jézus által készített, az ószövetségénél magasabb rendű „nyugodalomba”, vagyis az örök életbe való bevonulása is személyes engedelmességük függvénye. Ha engedelmeskednek „részesesivé lesznek Krisztusnak”, aki Isten küldöttjeként elvezetheti őket a végleges nyugodalomba. Ilyen értelemben Jézus szolgálata nem csupán Mózesénél, hanem a honfoglaló sereget vezető Józsuéénál is magasabb rendű.

3.4 Jézus Krisztus mint főpap

A levél legrészletesebb tanítása Jézus főpapi szolgálatának elemzése. Az erről szóló szakaszt már megelőlegezi 2,17-18, mint arra fentebb utaltunk. Az apostoli szerző 4,14-től tér vissza e gondolatra, lényegileg megismételve a korábbi megerősítő kijelentést: Jézus olyan főpap, aki noha büntelen maradt, „mindenben” megtapasztalta a kísértést, ezért „meg tud indulni” az ember erőtlenségén. Uralma ezért a „kegyelem királyiszéke”, melyhez bátran járulhatnak segítségért azok, akik „kellő időben” (pontosított fordítás szerint), vagyis a kísértés idején szeretnének segítséget és erőt nyerni. A továbbiakban a levélíró kiemeli azokat a követelményeket, melyeket a főpapnak ki kell elégítenie:

- A főpapot az emberek közül és az emberekért, vagyis a nép képviselőjeként választják, így képesnek kell lennie arra, hogy együttérezzen (gör. *szümpatheomai*, „együtt szenved”) a tudatlanokkal és a tévelygőkkel;
- Áldozatot kell bemutatnia önmagáért és a népért is;
- Csakis az lehet főpap, akit Isten hív el erre a tisztségre, miként az Áron és leszármazottai esetében történt.

A fő érv, mely Jézus főpapi szolgálatát hitelesíti, Zsolt 110,4 többször is idézett prófétikus kijelentése, mely szerint az eljövendő, Istentől küldött megváltó „Melkisédek rendje szerinti” főpap lesz, ám 5,1-10-ben megtörténik annak bemutatása is, hogy Jézus valóban eleget tesz a főpapságra vonatkozó ószövetségi követelményeknek. Ezek egyike, hogy együtt tudjon érezni azokkal, akiket képvisel. Hogy ez Jézus esetében teljesült, az már 2,17-18-ban és 4,14-16-ban is megfogalmazást nyert. A melkisédeki papságra vonatkozó ígélet bizonyítja, hogy Isten rendelte el őt erre a szolgálatra. 5,7-9 bemutatja, hogy az alkalmasság nem önkényes rendelkezés alapján történt, hiszen Jézus földi életében megívta azt az életre-halálra szóló imaküzdelmet, melynek

alapján „tökéletességre jutott”, emberként is alkalmassá vált arra, hogy a bűnnel küzdő emberek képviselője legyen. Isteni elhívását földi győzelme és büntelen élete hitelesíti. A harmadik feltétel, ti. hogy áldozata is elfogadható volt Isten előtt, a későbbiekben válik nyilvánvalóvá.

Előtte azonban magyarázatot igényel, hogy mi is a melkisédeki papság jelentősége, és egyáltalán miért is van szükség új típusú papságra az áronihoz képest. Ez 7,1-28-ban történik meg, miután a szerző kijelentette, hogy a prófétikus kijelentéshez kapcsolódó eskü jelzi: Isten melkisédeki papságra vonatkozó döntése végleges, ugyanis az eskü – a gyakorta feltételekhez kapcsolódó ígérettel ellentétben – megmásíthatatlan döntést jelez (6,9-20).

Melkisédek, Sálem királya és Isten papja (1Móz 14,18-20) Isten képviselőjeként áldotta meg Ábrahámot, mielőtt még a lévítai papság elrendelése megtörtént volna, azonkívül tizedet is szedett tőle, amire csak Isten által elhívott személynek van joga. Nemzetsége ismeretlen, ezért az ároni papokkal ellentétben nem leszarmazás szerint, hanem saját jogon lett Isten papjává, csakúgy, mint Krisztus, aki még csak nem is Lévi, hanem Júda törzséből származott. Végezetül az új papi szolgálat elrendelése nem az újra és újra elkövetett bűnök miatt tökéletlen régi szövetség, hanem a Jézus tökéletes életére és áldozatára, valamint bűnöktől megtisztító közbenjárására alapuló új szövetség alapján történt. Az ároni papság eltörlését és a melkisédeki papság bevezetését az tette szükségessé, hogy az ároni szolgálat jellegénél fogva sem lehetett tökéletes. A kétféle papság összevetését az alábbi táblázat tartalmazza:

Ároni papság	Melkisédeki papság
Az alapjául szolgáló törvény-szövetség „semiben sem szerzett tökéletességet” (7,19, vö. Róm 8,3; Gal. 3,11).	A Jézus áldozatára épülő „jobb reménységen” alapul (7,19).
Az ároni papsághoz nem kapcsolódott eskü, azaz nem volt végleges (7,20).	Jézus papságának véglegességére maga Isten esküdött meg (7,21-22)
Csak úgy lehetett folyamatos, hogy a papok a halandóság miatt állandóan váltották egymást (7,23)	Jézus örökkévaló élete garantálja a papi szolgálat folyamatosságát, melynek révén mindenkit eljuttathat a tökéletességre (7,24-25).
A papok gyarló emberek voltak, akiknek a bűnök miatt újra és újra áldozatokat kellett bemutatniuk, nem csupán a népért, hanem önmagukért is (7,27-28).	Jézus egyetlen áldozata elégséges volt, hogy tökéletességet szerezzen, mert a saját büntelen életét áldozta fel az emberért (7,26-28).

Miután a Jézus főpapságának magasabbrendű voltára vonatkozó érveket felsorolta, tér rá a levél szerzője annak részletezésére, hogy miért jelent végleges megoldást a Jézus megváltó áldozatán és közbenjárásán alapuló új szövetség. Ezt az érvrendszert röviden így foglalhatjuk össze:

1. Az új szövetség „jobb ígéretek alapján kötött”. A törvény-szövetséghez csakis földi áldások ígérete kapcsolódott (ld. pl.), míg az új szövetség, melyre az Ószövetség Jer 31,31-34-ban maga mutat rá, a „szívbe írt törvény” és ennek nyomán a bűnöktől való teljes megtisztítás ígérését hordozza (8,1-13).
2. Az ószövetségi szent sátor és a benne végzett szolgálat csak árnyképe volt a Jézus halála után megnyílt mennyei szentélynek (9,1-10, vö. 6,19-20, ahol Jézus az ember Isten előtti „útnyitójaként” jelenik meg). Az áldozat központi eleme az áldozati állatok vére volt, mely azonban nem volt képes arra, hogy az áldozathozókat tartósan megtisztítsa a bűnöktől, ezért újra és újra be kellett mutatni. Krisztus azonban közvetlenül az Atya elé járulva, saját tökéletes életére és egyszeri, tökéletes áldozatára hivatkozva végzi közbenjárását, egyszerre áldozatként és főpapként. Közbenjárása biztosítja, hogy az általa az Atyához járulók részesüljenek Krisztus megtisztító vérében, vagyis az emberekért feláldozott igaz életében, mely „lemossa” a bűnöket – ennek előképe az Ószövetségben a vérrel való meghintés volt (9,11-28). A szerző mindezt 10,1-18-ban foglalja össze, melyben Zsolt 40,7-9 nyomán kifejti, miszerint Jézus az égő és bűnért való ószövetségi áldozatoknál többet, saját engedelmes, tökéletes életét és helyettes áldozatát ajánlotta fel az emberért. Ez az áldozat – a bűnökre újra

és újra emlékeztető ószövetségi áldozatokkal ellentétben „örökre tökéletessé tette a megszenteltet”. A szerző megerősítésül újra felidézi Jer 31,31-33 ígétét, mely a bűnök végleges eltörlését helyezi kilátásba, s ez fölöslegessé teszi a bűnért való áldozatokat. Krisztus mint az új szövetség főpapja tehát nem csupán kielégíti az áldozathozatalra vonatkozó követelményt is, hanem sokkal tökéletesebb áldozatot mutat be, mint az ószövetségi főpapok, mely egyszeri és végleges.

3.5 Jézus Krisztus mint a hit fejedelme

Jézus Krisztus személye még egyszer megjelenik a levélben. 12,1-4-ben úgy mutatja be őt a szerző, mint a „hit úttörőjét (gör. *arkhégoosz*) és beteljesítőjét”, akit csak követniük kell azoknak, akik célba szeretnének érni. Jézus olyan értelemben is példa, hogy az előtte levő öröme tekintve (vö. Zsolt 22,23-32; 69,30-37; Ésa 53,10-12) nem riadt vissza a rá váró szenvedéstől, ezért az ő példája mindenkor bátorítás azoknak, akik a hit próbáin keresztülhaladva törekszenek az üdvösségre. Ahogyan Jézus az előtte lévő öröme tekintett szenvedései közepette, a hívők is megtehetik ezt, miközben a kísértésekkel való küzdelemben Jézus nyomdokain haladnak. További, a hitet erősítő eszközt jelent az isteni nevelés és időnkénti fenyítés is, melyben szintén Krisztus részesíti követőit annak érdekében, hogy jellemük tökéletessé váljék.

4. A Zsidókhöz írt levél jelentősége

A Zsidókhöz írt levél Biblián belüli jelentőségét röviden a következő pontokban foglalhatjuk össze:

- Egyedülálló részletességgel és rendszerező igénnyel tárgyalja Jézus mennyben folyó főpapi szolgálatát ill. ennek előzményeit, és ezt ószövetségi kijelentésekkel támasztja alá. E tanítás ugyanakkor gyakorlati jellegű, a kijelentések az olvasók vigasztalását és lelki megerősítését szolgálják. A levélnek e témakör szempontjából ugyanolyan jelentősége van, mint a hit általi megigazulás szempontjából a Római levélnek.
- A fentiekhez kapcsolódva egyedülálló betekintést nyújt a bűnért való ószövetségi áldozatok és Jézus Krisztus megváltó munkája közötti kapcsolatba, nagy hangsúlyt helyezve arra, hogy az ószövetségi áldozatok hogyan teljesedtek be Jézus helyettes áldozatában ill. mennyei közbenjárásában.
- A levél az ószövetségi történelmet is felhasználja a hallgatók intésére, mintegy igazolva azt a kijelentést, hogy ezek az események „a mi tanulságunkra” irattak meg. Különösen jelentőségteljes a 11. fejezet, mely a hit gyakorlati megnyilvánulásait foglalja egy csokorba azáltal, hogy különböző ószövetségi hithősök életének fő tanulságait foglalja össze röviden. Ez az áttekintés is egyedülálló az Újszövetségen belül, csak Csel 7. fejezetében és Róm 9-ben találkozhatunk hozzá hasonlóval.

A katolikus (egyetemes) apostoli levelek

A katolikus vagy egyetemes apostoli levelek onnan kapták a nevüket, hogy – ellentétben Pál apostol legtöbb levelével – nem egy-egy gyülekezetben felmerült problémákat tárgyalnak, hanem keresztények nagyobb csoportjának íródtak, és általánosabb kérdésekkel foglalkoznak. A hét katolikus levél közül három János apostol, kettő Péter apostol, egy-egy pedig Jakab és Júdas apostolok nevéhez kapcsolódik (utóbbi kettő pontos kilétét lásd az alábbiakban közölt áttekintésben).

A katolikus levelek jellegük szerint pásztori leveleknek tekinthetők, mivel a keresztény gyülekezetekre jellemző általános kérdésekkel foglalkoznak. Valószínűleg több gyülekezetnek íródtak, ám magukban a levelekben erre nézve kevés támpontot találunk (ez alól kivétel Jak és 1Pét, ahol a szerzők legalábbis földrajzi értelemben azonosítják hallgatóságukat). Témájukat azok

a kérdések határozzák meg, melyekkel a megszólított gyülekezetek szembesülnek. Szólnak például a megpróbáltatásokról illetve a külső támadások miatti szenvedésről (1 Pét), a tévtanítókról (2Pét és Júd, részben 1Ján és 2Ján), valamint a valódi szeretet mibenlétéről és gyakorlásának módjáról, továbbá a bűn iránti viszonyulásról (1Ján). Különleges színfoltot képez Jakab apostol levele, amely lényegében a gyakorlati keresztény életre vonatkozó intések és buzdítások gyűjteménye, és számos, egymáshoz többé-kevésbé kapcsolódó témát érint. Végezetül 2Ján és 3Ján esetében magánlevelekről van szó, melyek azonban szintén általános, a gyülekezet egészét érintő kérdésekkel foglalkoznak.

A továbbiakban rövid áttekintést adunk az egyes katolikus levelek bevezetéstani kérdéseiről, röviden összefoglalva tartalmi sajátosságait is.

Jakab apostol levele

Szerzőség: A levél szerzője minden bizonnyal Jakab, Jézus testvére (ld. Gal 1,19), akinek nevét az Újszövetségben szereplő 4 Jakab közül szinte kizárólagosan említi Csel és az apostoli levelek. Emellett szól, hogy Jakab vezető szerepet töltött be a jeruzsálemi gyülekezet életében (Csel 12,17; 15,13; 21,18), továbbá hogy Csel 15-ben megörökített beszéde számos stílusbeli és tartalmi hasonlóságot mutat a levéllel, melyre egyébként is a jellegzetesen zsidó hangvétel és szemléletmód jellemző. A szerző apostoli tekintéllyel szól, ez is a Péter és Pál mellett a jeruzsálemi gyülekezet harmadik „oszlopának” (Gal 2,9) tekintett Jakabra utal. Az őskeresztény hagyomány is ezt a feltételezést támogatja.

Keletkezési hely és idő: Sem a keletkezés helye, sem az ideje nem határozható meg pontosan, ezzel kapcsolatban csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Ha elfogadjuk, hogy Jakab, Jézus testvére a szerző, akkor Jeruzsálem lehet a keletkezési hely, hiszen Jakab az itteni gyülekezet vezetője (vénye vagy presbitere) volt. A keletkezési időt illetően is csak közvetett támpontokat vehetünk alapul. Tekintettel arra, hogy Josephus beszámolója alapján Jakab apostol i.sz. 62-63-ban halt meg, a levélnek ez előtt kellett keletkeznie. Mivel a hit és a cselekedetek viszonyára vonatkozó szakasz feltételezi, hogy Pál apostol erről szóló tanítása ekkorra már ismert volt, a levél inkább Jakab élete vége felé (feltehetőleg az 50-es évek végén) keletkezhetett, amit alátámaszt az is, hogy az apostol által megrótt világiasság inkább a keresztények második nemzedékére volt jellemző (vö. Pál 60-as évek közepén keletkezett pásztorleveleinek intéseivel). Mások inkább az I. század 40-es éveire teszik a keletkezés idejét, azon az alapon, hogy a levél nem foglalkozik az i. sz. 49-es apostoli zsinaton felmerült kérdésekkel, és nincs igazán kiforrott teológiája. Összességében a későbbi keletkezés mellett felhozott érveket tarthatjuk elfogadhatóbbnak.

A szöveg formai sajátosságai: A levél egymáshoz inkább lazán, mintsem szigorú logikai okfejtés révén kapcsolódó intések és buzdítások gyűjteménye, gyors témaváltásokkal. Hiányzik belőle az üdvözlés és a személyes utalások, ezért inkább körlevélnek tekinthető, egyesek pedig „irodalmi levélnek” tekintik. Az apostol számos költői képet használ mondanivalója alátámasztására, melynek során igen hatásos görög nyelvű retorikát használ (ez a görög nyelv irodalmi formájának ismeretére utal, ami egy művelt palesztinai zsidó esetében nem volt elképzelhetetlen). A levél számos párhuzamot tartalmaz Jézus tanításaival, melyeket a szerző Jézushoz fűződő kapcsolata révén az átlagnál jobban ismerhetett. A levélre jellemzőek a találó, csattanós, sokszor egyenesen ironikus megállapítások.

A levél célja: A levél keresztények közelebről meg nem határozott csoportjának íródott, akiről a levél bevezetőjéből kiderül, hogy minden bizonnyal szórványban éltek. Elképzelhető, hogy az István megkövezése nyomán kialakult üldözés idején szétszóródott júdeai keresztényekről van szó, akikkel Jakab továbbra is tarthatta a kapcsolatot. Az apostol e csoportnak címezve intéseket és buzdításokat fogalmaz meg, elsősorban a gyakorlati keresztény életben található visszasságokat rója meg, emlékeztetve a törvény és általában az írások bizonyágtételére. Jézus neve egyetlen egyszer jelenik meg a levélben, de tanításai sok helyen visszaköszönnek, ezért az apostol közvetve Jézus tekintélyét is segítségül hívja mondanivalója alátámasztásához.

A levél szerkezete: A levél sajátosságaiból adódóan nem könnyű szerkezetbe foglalni a mondanivalót. Mi a továbbiakban egy lehetséges tartalmi vázlatot ismertetünk:

Bevezetés: 1,1

A próbák és a keresztény érettség: 1,2-18

A valódi kereszténység cselekedetekben nyilvánul meg: 1,19-2,26

A közösségen belüli ellentétek okai és kiküszöbölése: 3,1-4,12

A keresztény világnézet gyakorlati következményei: 4,13-5,11

Záró figyelmeztetések: 5,12-20

Tartalmi összefoglalás:

Az apostol a 1,2-18-ban arra buzdítja címzettjeit, hogy próbáikban ismerjék fel Isten célját, és kérjenek ehhez bölcsességet magától Istentől. A továbbiakban viszont kizárja azt a feltételezést, hogy a kísértések Istentől származnának, hiszen ezek oka az emberi természetben keresendő. Istentől éppen azok a próbák származnak, amelyek képesek a hívőket megszabadítani a bűntől (a görög szöveg a „próba” és a „kísértés” fogalmára is a *peiraszmosz* szót használja). Istentől csak „jó és tökéletes” adományok származnak, és semmilyen formában nem származtatható tőle a gonoszság. Ezzel az apostol azt a gyakori emberi feltételezést cáfolja, hogy Istennek tevőleges köze lenne a rosszhoz.

A továbbiakban (1,19-26) az Igéhez való viszony és a cselekedetek kerülnek előtérbe. Az apostol lényegében egyenlőségjelet tesz az igazság befogadása és cselekvése közé. Az Ige valódi megértése vezet el az engedelmességhez, ami a valódi boldogsághoz és szabadsághoz vezető cselekedeteket eredményez. A továbbiakban Jakab a hit valóságát is ahhoz köti, hogy vajon-e fakadnak e belőle cselekedetek. Ábrahám és Ráháb példáját is annak szemléltetésére használta, hogy a hit cselekedetekből lesz teljessé. Ezáltal látszólag szembekerül Pál tanításával, de a valóságban nem, hiszen az utóbbi sem tagadja, hogy a hit cselekedeteket eredményez. Pál hallgatóságának – elsősorban a zsidókból lett keresztényeknek – arra volt szükségük, hogy megértsék: az ember semmilyen cselekedettel nem képes jobbá tenni magát Isten előtt, ehhez arra van szükség, hogy hitben ráhagyatkozzék Istenre. Jakab viszont olyan keresztényekhez szólt, akik hajlamosak voltak lebecsülni a cselekedetek fontosságát a csupán gondolati meggyőződésen alapuló hitttel szemben. Az apostol ironikusan megjegyzi, hogy ennyi hitük még az ördögöknek is van, hiszen ők is felismerik Isten fenségét, de ez nem változtatja meg őket. A valódi hit szeretetből történő engedelmisségben és az ebből fakadó cselekedetekben ölt testet.

A 3. fejezettől a keresztény gyülekezetben jelentkező gyakorlati visszasságokat veszi górcső alá az apostol. Mindenekelőtt az ellentétekről és az irigységről van itt szó, s ezen belül különösen a beszédben történő vétkezésről, a beszéd ugyanis az emberben lévő gondolatokat hozza felszínre. Ezt a továbbiakban tágabb összefüggésbe helyezi, és általánosságban a helytelen bölcsességre és a beteljesületlen (és gyakran helytelen) kívánságokkal hozza összefüggésbe. A megoldást azzal a felülről való bölcsességgel azonosítja, melynek kérésére az 1. fejezetben már felszólított. Ezután a világgal megalkuvó kereszténységet rója meg, amikor is nem válik szét egyértelműen az Istenre hagyatkozás és az elbizakodottságon alapuló szemlélet. A megoldást az Istenhez való közeledésben és a szív megalázásában látta. Ehhez kapcsolódik, hogy az ember terveit is tegye le Isten kezébe, mert nem tudja, meddig fog tartani az élete. Végezetül a magukat gazdagoknak tartókat figyelmezteti arra, hogy mások megrablásával szerzett javaikat el fogják veszíteni, amikor Isten megítéli őket. Ez utóbbi két mozzanat arra hívja fel a címzettek figyelmét, hogy személyes terveik beteljesülését tegyék le Isten kezébe, és számoljanak az isteni ítélettel.

A levelet a gyülekezeti életre vonatkozó gyakorlati intelmek zárják.

A levél jelentősége:

Jakab levele az alábbi lényeges tanításokat helyezi előtérbe:

- Jakab apostol Pálhoz képest a cselekedetek oldaláról közelíti meg a megigazulás kérdését, de csak azután, hogy kijelentette: „az ő akarata szült minket az igazság igéje által (1,18). Jakab szerint is Isten a kezdeményező, de az embernek helyes magatartást kell tanúsítania iránta ahhoz, hogy cselekedetek is fakadjanak a hitéből. Jakab lényegében azt jelenti ki, hogy nincs igazi hitünk, ha ez nem nyilvánul meg Isten szerinti cselekedetekben. Ezáltal kiegészíti Pál apostol tanítását.
- Egy hívő életében nincs helye a világgal megalkuvó, langyos magatartásnak, melynek

forrása gyakran az Isten keresésében tanúsított állhatatlanság. Ennek hátterén buzdít Jakab az állhatatosságra. Ez is a hithez kapcsolódik, és Jézus állhatatos Isten-keresésre való felszólítását hangsúlyozza.

Péter apostol első levele

Szerzőség: A belső és a külső bizonyságok egyaránt Péter apostol szerzőségét támasztják alá, noha újabban ezt sokan főleg azon az alapon vonták kétségbe, hogy Péter palesztinai zsidóként nem írhatott a levél stílusára jellemző, gördülékeny és kifinomult görög nyelven. Meggondolva azonban, hogy Palesztinában mennyire elterjedt volt a görög nyelv, ez minden további nélkül elképzelhető, különösen, ha hozzávesszük ehhez a Szentlélek kitöltése nyomán elnyert nyelvadományt. Közlebbi vizsgálat nyomán a levél teológiájával szemben támasztott kételyek sem tekinthetők megalapozottaknak. Összességében semmi sem szól az ellen, hogy a levelet Péter apostol írhatta.

Keletkezési hely és idő: Az apostol záró üdvözlésében „babiloni” gyülekezetet említ, amit erős fenntartással vonatkoztathatunk csak a szó szerinti Babilonra, mely az I. században szinte lakatlan város volt. Sokkal inkább jelképesen értendő e név, az Isten népével szemben álló hatalomra vonatkoztatva, és mint ilyen, minden biznnyal Rómára utal. A feltételezett keletkezési hely tehát Róma, amit az egyházi hagyomány is támogat, amikor azt állítja, hogy Péter Rómában töltötte életének utolsó éveit. A keletkezés ideje közlebből nem meghatározható, de feltételezhető, hogy 62-63 táján íródott, mert nem valószínű, hogy Péter ennél korábban érkezett Rómába.

A szöveg formai sajátosságai: A levél görögsége kiváló, és elképzelhető, hogy megírásában a Szilvánuszként említett Silás is közreműködött. Hangvétele erősen retorikus és ünnepélyes.

A levél címzettjei és megírásának célja: A levél körlevélként íródhatott több kisázsiai gyülekezethez, melyeknek földrajzi elhelyezkedését az apostol a levele elején meg is említi. E gyülekezetek feltehetően helyi, spontán kialakult üldözést szenvedtek, amelyet a pogány környezet részéről gúnyolódás és támadások is kísérhettek. Az apostol ennek hátterén fogalmaz meg buzdító kijelentéseket a szenvedésben való kitartásra, illetve arra nézve, mi Isten célja azzal, hogy megengedi a szenvedést, és hogyan viselkedhetnek a támadások keresztüztében is Krisztushoz méltóan a levél olvasói.

A levél szerkezete:

Bevezetés: 1, 1-2

Az Isten népéhez tartozás kiváltsága és felelőssége: 1, 3-2, 10

Hogyan éljenek a hívők „jövevényként” is példaszerű életet a földi körülmények között?: 2, 11-4, 11

Helyes viszonyulás az Isten által megengedett szenvedéshez: 4, 12-19

A gyülekezet vezetőinek felelőssége és kötelességei: 5, 1-11

Befejezés: 5, 12-14

Tartalmi összefoglalás:

A beköszöntést követően az apostol – mielőtt levelének fő témájára, a szenvedésre térne – az Isten által elkészített szabadítás nagyszerű reménységére emlékezteti levelének címzettjeit, amelyért még a szenvedést is örömmel viselhetik, mert ez is hitük tökéletesedését, „kipróbáltságát” szolgálja, s ez tesz alkalmassá az üdvösségre, mely a próféták által kutatott és hirdetett szabadítás beteljesedése. Az itt elmondottakra alaul mindaz, amit az apostol a későbbiekben az Istenhez méltó életvitelről mond.

Ezt követően tér rá Péter 2,11-től arra, hogyan éljenek a hívők a fentiek fényében: józan étellel és reménységüket folyton megerősítve, törekedve a „szentségre”, vagyis az Istenéhez hasonló tökéletességre, megemlékezve arról, hogy megváltásuk ára Krisztus tökéletes élete volt, amit letett értük. Krisztus szeretete nem csupán megváltásuk záloga, hanem egyben mintául is szolgál az egymás iránti buzgó szeretetre, amely nem színlelt, megjátszott, hanem valódi. A szeretetre Isten átfórmáló, újjászülő beszédének befogadása tesz képessé, amely maradandó változást munkál

nem csupán egyéni életükben, hanem ennek nyomán a hívő közösség életében is.

Ennek érzékeltetésére Péter a templom hasonlatát alkalmazza (vö. Ef 2,22 hasonló jelképével). Ahogyan egy épületben a kövek egymásra épülnek, úgy kell a hívőknek is egymást támogatva növekedniük és mindinkább eggyé válniuk a szeretetben.

Ezt egy felhívás követi arra vonatkozóan, hogy a hívők tartózkodjanak megromlott természetük kívánságaitól, ne engedjenek teret ezeknek, hogy Istenhez méltó életet élve mintegy tükröt tartsanak a világ elé. Így is sok rágalmazásban és egyéb támadásokban van részük, ne engedjék meg hát, hogy a világhoz igazodásukkal szégyent hozzanak Istenre. A világnak arra van szüksége, hogy valaki bemutassa: létezik egy másfajta élet is – és éppen az ő feladatuk, hogy erről a környezetüknek bizonyítást tegyenek. Ennek érdekében törekedjenek a szeretet gyakorlására minden ember iránt, és engedelmeskedjenek a felsőbbségnek is, tudva, hogy a hatalom képviselői is Istentől kapták megbízatásukat, melynek célja a gonoszság megfékezése (hasonló gondolatokat találunk Róm 13,1-13-ban is).

A 2,18-3,9 közötti szakasz egy „házirend”, mely különböző csoportokhoz szóló felhívásokat tartalmaz:

- A szolgák engedelmeskedjenek uraiknak, még akkor is, ha azok rosszul bánnak velük, mert Krisztus is szenvedett a gonoszoktól, de éppen ezáltal tudta bemutatni Isten bűnnel szemben is hosszútűrő jellemét.
- A feleségek rendeljék alá magukat férjüknek, hogy életük bizonyága révén akkor is megnyerjék őket, ha magának az Ige bizonyágának nem engedelmeskednének. Továbbá külső ékességek helyett igyekezzenek belső emberüket „ékessé” tenni, mert ebből fakad a valódi szépség, amely képes megnyerni és jóra készíteni másokat, elsősorban a hozzájuk közel állókat.
- Végezetül a férfiek legyenek figyelmesek és gyöngédek feleségük mint „örökös társuk” iránt, ami feltétele annak, hogy Isten meghallgathassa és teljesíthesse imádságban elmondott kéréseiket.

Ezt követően Péter ismét a példászerű keresztény életre buzdít, arra, hogy olvasói törekedjenek az egymás és a kívülállók iránti szeretetre és békességre, úgy, hogy a gonoszt is jóval viszonyozzák, így mutatva be Isten jellemét. Így nem adnak okot a támadásra azok részéről, akik egyébként is negatív elfogultsággal viseltetnek irántuk. De még ha ennek ellenére támadják és rágalmazzák is őket, azt is lehetőségnek tekintsék arra, hogy Istenről szóban és cselekedetekkel bizonyítást tegyenek. A szenvedés nem kerülhető el, de ha sor kerül is rá, az ne az ő hibájukból történjék – ha szenvedésük közepette is jóval viszonyozzák a rosszat, lehetőséget teremtenek arra, hogy sokan megszegyenüljenek, amikor szembesülnek saját negatív elfogultságukkal. Krisztus is így szenvedett a kereszten, sőt – 3,19-20-at helyesen értelmezve – még Noé korában is igyekezett jobb belátásra bírni a korai világot, amikor Noét a Szentlélek által adott üzenet közvetítésére küldte el. Akkor mindössze 8 ember maradt életben a vízözön után, a mai hívők pedig a keresztség és Jézus Krisztus Szentlélek általi feltámadása nyomán igényelhetik Isten büntől való szabadítását. A levél e fő szakasza 4,1-11-ben a gyakorlati keresztény életre vonatkozó további buzdításokkal zárul.

A 4,12-5,11 közötti szakasz a gyülekezeti életre vonatkozóan foglalkozik a próbák és a szenvedés, illetve a szeretet és a józanság kérdésével. Először az apostol arról szól, hogy a szenvedés elsősorban „próbatételként” adatik, és ezért a hívők fogadják örömmel, hiszen ha az igazságért szenvednek, Krisztussal kerülnek közösségbe, akinek szintén el kellett viselnie az őt megérteni nem tudó vagy nem akaró emberek támadásait. A szenvedésnek arra kell sarkallnia a hívőket, hogy lelküket teljesen Isten kezébe helyezték, és megerősítsék a végső szabadításra vonatkozó reménységüket.

Az 5. fejezetben Péter az előljárókat inti arra, hogy szeretettel pásztoralják a gyülekezetet, nem uralkodva, hanem a „főpásztorhoz”, azaz Krisztushoz hasonlóan szolgálva, s tőle méltán várhatják jutalmukat. Az ifjabbakat Isten és Sátán jellemét ellentétbe állítva kéri alázatosságra és józanságra.

A levél jelentősége:

1Pét hármasságát a következőképpen foglalhatjuk össze:

- A szenvedés hátterén a reménységet hangsúlyozza, amely Krisztus eljövételére összpontosul. A keresztények e reménység fényében élhetnek Istenhez méltó életet és

hordozhatják el a szenvedést, ami éppen az örök életre, reménységük beteljesedésére teszi őket alkalmassá.

- A levél folyamatosan emlékezteti olvasóit, hogy Isten ősi népéhez tartoznak. Ennek hangsúlyozására az apostol számos ószövetségi idézetet használ. Elsősorban a pogányokból lett keresztény hallgatóit erősíti azzal, hogy ők is Isten választott népéhez csatlakoztak, és élvezhetik ennek kiváltságait.
- Az apostol nagy hangsúlyt helyez Jézus Krisztus szerepére a hívők megváltásában:
 - Jézus halála és feltámadása révén nyerik el az általuk élvezett áldásokat (1,3.18-21; 2,24-25; 3,18; 4,1);
 - Jézus győzelme révén a hívőknek nem kell már félniük a gonoszság hatalmaitól (3,14; 19,22);
 - Jézus a követendő példa a szenvedés elviselésében, és abban is, hogy a támadások közepette is Istenre bízta magát (2,21-23);
 - Jézus dicsőséges visszajövetele lesz a reménység és az ígéretek beteljesülése (3,14.19-22).

Péter apostol második levele

Szerzőség: A levél önvallomását – hogy Péter apostol a szerző – ma a teológusok többsége elutasítja, többek között azon az alapon, hogy a levél nyelvezete és stílusa rendkívüli módon eltér Péter 1. levelétől, hogy a levélben tárgyalt tévtanítás a 2. századi gnoszticizmusra jellemző, továbbá azért, mert a keresztény ókorban alig hivatkoztak rá. A levél péteri szerzőségét elfogadók válasza az, hogy Péter az ún. kis-ázsiai görög retorikai stílust utánozza, amit hosszú élete során minden bizonnyal elsajátíthatott. A tévtanítás gnosztikus voltára sincs bizonyíték, a levélben megadott jellemzők bármely tévtanításra vonatkozhatnak. Végezetül a levél kanonicitását igazolja az, hogy hatása számos ókeresztény iratban kimutatható, és hitelességét Eusebiosz is megerősíti, noha megemlíti kortársai kétségeit. A fentiek alapján nincs okunk kételkedni a levél önvallomásában, ami a szerzőséget illeti.

Keletkezési hely és idő: A levélnek Péter mártírhalála, azaz i. sz. 67 előtt kellett keletkeznie. A levél említést tesz Péter apostol közeli haláláról, amit Jézus előre megjövendölt János evangéliuma 21. fejezetében. A keletkezés helye feltehetően Róma, mert Péter apostol az egyházi hagyomány szerint itt töltötte életének utolsó éveit.

A szöveg formai sajátosságai: A levél sajátos viszonyban van Júdás apostol levelével, melynek szövege rendkívüli módon hasonlít 2Pét-hez. Biztosra vehető, hogy egyik szerző felhasználta a másik levelét, csak nem tisztázott, kié az eredeti. Feltehető, hogy inkább Júdás levele lehetett az eredeti forrás, melyet Péter beépített a saját levelébe.

A levél címzettjei és megírásának célja: Mivel Péter utal arra, hogy ez már „második levélírása”, ezért feltehető, hogy a levél címzettjei megegyeznek az apostol 1. levelének címzettjeivel. A megírás célja elsődlegesen az lehetett, hogy a címzettek között tévtanítás ütötte fel a fejét. Ezt nem feltétlenül azonosíthatjuk egyetlen eszmei irányzattal (pl. korai gnoszticizmussal). Sokkal valószínűbb, hogy több irányból is érthették tévtanítások a gyülekezetet. A végítélet tagadása nem zárja ki az epikureus filozófia befolyását sem. Ezen kívül elképzelhető, hogy ekkorra megjelentek már korai gnosztikus irányzatok is.

A levél szerkezete:

Bevezetés, buzdítás Krisztus megismerésére és a lelki növekedésre: 1,1-15

Ragaszkodás Krisztushoz és a „prófétai beszédhez”: 1,16-21

A tévtanítók részletes jellemzése és minősítése ószövetségi képek segítségével: 2. fej.

Emlékeztetés Krisztus visszajövetelére, az ítéletre, és buzdítás az ebbe vetett reménység állhatatos megőrzésére: 3,1-13

Befejezés: 3,14-18

Tartalmi összefoglalás:

Az apostol arra buzdítja olvasóit, hogy igyekezzenek Isten kegyelmét jobban megérteni, és mélyebb tapasztalatokat szerezni Jézus Krisztussal. Ezt azon a háttéren teszi, hogy lelki növekedésüket veszélyezteti a tévtanítók működése. E tekintetben a levél buzdítás mellett nagyon hangsúlyos figyelmeztetéseket is tartalmaz.

A beköszöntést követően az apostol 1,3-11-ben hálaadás helyett buzdítást fogalmaz meg, felhívva a figyelmet az Istentől kapott ígéretre. Ezek célja az isteni természetben való részesedés, melyet az apostol folyamatként vázol fel: a hitből (az Isten szeretetén alapuló bizalomból) kiindulva jut el az egyetemes szeretetig (agapé), mely már az Istenhez való hasonlóság záloga. Aki ezt teszi, jó cselekedetekben gazdagon juthat be az örök életbe.

Ezután Péter megerősíteni igyekszik olvasóiban Jézus eljövételének bizonyosságát, hivatkozva arra, hogy ő maga is tapasztalta ennek megelőlegezését, amikor Jézus megdicsőülésénél jelen volt. Emellett ugyanerről tesz tanúságot a prófétai beszéd, azaz maga az Írás is, melyet maga Isten jelentett ki.

Az apostol a 2. fejezetben részletesen foglalkozik a hamis tanítókkal. Először nagy vonalakban jellemzi őket, majd pedig olyan ószövetségi eseményekre hivatkozik, melyek azt mutatják, milyen ítélettel sújtja Isten az ellenszegülőket – miközben képes arra, hogy az igazakat megőrizze a veszedelemtől. Ezután az apostol részletekbe menően szól elbizakodottságukról és szabados, élvhajász életmódjukról, végül összefoglaló, elítélő megállapításokat tesz velük kapcsolatban. E szakasz szinte teljes egészében párhuzamot mutat Júdás levelének hasonló jellemzésével.

A 3. fejezetben Péter újra megszólítja olvasóit, utalva korábbi levelére, és buzdítva hallgatóit, hogy a próféták és Jézus szavaira visszaemlékezve tartsák életben Jézus visszajövetelének reménységét. Ennek során elítéli azokat a gúnyolódókat, akik kétségbe vonják ezt az eljövételt és egyáltalán a végső ítélet tényét, s ugyanakkor megerősíti, hogy Isten közvetlenül fog beavatkozni a történelem menetébe, mint azt az özönvíz idején is tette. Hangsúlyozza: ha látszólag késik is a megígért eljövétel, ez csak Isten hosszútűrését bizonyítja, hiszen ő azt szeretné, hogy ha lehetséges, mindenki üdvözljön. A hívőknek a várakozás idejét megszentelődésük teljessé tételére kell fordítaniuk, s életben kell tartaniuk azt az ígéretet, hogy Isten új eget és új földet fog teremteni. Péter ennek szükségességét Pál leveleire tett hivatkozásával is megerősíti.

A levelet a növekedésre való buzdítás megismétlése és doxológia (dicsőítés) zárja.

A levél jelentősége:

2Pét jelentőségét 3 pontban ragadhatjuk meg:

3. A levél a tévtanítók példáját felhasználva kifejezi, hogy mik a hittől való eltérés következményei. A tévtanítók eltévelyedése ott kezdődött, hogy tagadták Jézus eljövételét és az ítéletet, s ennek következménye volt erkölcsi felfogásuk eltorzulása. Ezt általánosíthatjuk is: az erkölcsi eltévelyedés gyökere mindig a megismert igazságtól való eszmei eltérés.
4. Péter apostol egyértelműen kozmikus eseményként beszél Jézus eljövételéről és a világ ezt követő megsemmisüléséről, aminek nyomán Isten új eget és új földet teremt. Noha több apostoli (elsősorban páli) levél szól hasonlóan Jézus eljövételének kozmikus voltáról, Péter ezt nagyon részletesen és szemléletesen teszi. Csak Jelenések könyvében találkozhatunk ehhez hasonló részletességű leírással.
5. A levél nagy hangsúlyt helyez a már megértett tanításra való folyamatos visszaemlékezésre, a megértettek felelevenítésére, melynek nyomán a felismert igazságok rögzülnek, és ez a hívők gyakorlati életére is jótékony, serkentő hatással van. Ez a tudatosság segíti a hívőket ahhoz, hogy gondolkodásuk Isten akaratának megfelelően alakuljon át.

Júdás apostol levele

Szerzőség: Mivel az Újszövetségben több Júdás is szerepel, felmerül a kérdés, melyikük írta a levelet. Mivel azonban a szerző Jakab testvérének vallja magát, feltételezhető, hogy itt a levélíró Jakabról van szó, aki szintén Jézus testvére volt. Így Júdás is Jézus egyik testvére lehetett, aki később tanítvánnyá lett, amit azzal is hangsúlyoz, hogy Jézus szolgájának vallja magát. Csak Jakabot nevezi meg testvéreként, ami annak is betudható, hogy kettőjük közül az előbbi lehetett

közismertebb az őskeresztény gyülekezetben.

Keletkezési hely és idő: A levél keletkezési idejére és helyére nézve több feltételezés is létezik, mert nem dönthető el pontosan. Ha feltételezzük, hogy Péter is felhasználta a levelet, akkor nem keletkezhetett később a 60-as évek közepénél. Ha fordított a helyzet, akkor sem tehetjük 2Pét-nél sokkal későbbre a keletkezést, mert nagyon hasonló tévtanításokról van szó. A címzettek lakhelyeként felmerült Antiókhia, Egyiptom vagy Kis-Ázsia is, de erre nézve nincs elég támpontunk.

A szöveg formai sajátosságai: A levél feltűnően hasonlít 2Pét 2. fejezetéhez. Ennek egyik oka az lehet, hogy az egyik apostol felhasználta a másik levelét (lásd 2Pét tárgyalásánál). A másik ok az, hogy mindketten nagyon hasonló tévtanítások ellen küzdöttek. A levél két helyen (Júd 9 ill. 14-15) nem kanonikus irodalomra is utal, az első eredete bizonytalan (talán a Mózes mennybemenetele c. pszeudoepigráf mű a forrás), a másik azonban egyértelműen Énókh könyvéből származik. Emiatt a keresztény ókorban a könyv kanonikus voltát is kétségbe vonták. Az apostol azonban minden bizonnyal nem Szentírás-ként hivatkozik az említett könyvekre, hanem szemléltető jelleggel, ahogyan pl. Pál is idézi a görög költőket Csel 17-ben. A levél eleven, szemléletes költői képeket használ a tévtanítók jellemzésére, és a hitbeli épülésre való hangsúlyos felszólítással zárul.

A levél címzettjei és megírásának célja: A címzettek pontos földrajzi helye ismeretlen, de feltételezhető, hogy Jakab leveléhez hasonlóan ez a levél is pogány környezetben élő zsidókhöz íródott, mert számos ószövetségi utalást használ.

A levél szerkezete:

Bevezetés: 1-4

Példák Isten ítéletére az Ószövetségből, párhuzamok a korabeli tévtanítókkal: 5-10

Jaj-mondás és párhuzamok három ószövetségi lázadóval, a tévtanítók bűnös jellemének leírása: 11-13

A tévtanítók jellemzése és hivatkozás az őket sújtó ítéletre, szemléltetés ószövetségi ill. korabeli közismert iratok segítségével: 14-16

Buzdítás a hitben és szeretetben való megmaradásra és a tévtanítás által érintettek segítségére: 17-23

Doxológia (dicsőítés): 24-25

Tartalmi összefoglalás:

A beköszöntést követően az apostol elsősorban a tévtanítókkal foglalkozik, és ószövetségi példákat idéz fel, melyeket azután a tévtanítókra vonatkoztat. Mondanivalója 3 szakaszra bontható:

- 5-10 v.: Mózes könyvéből idézi a pusztai lázadókat, a bukott angyalokat, illetve Szodoma és Gomora példáját, akik Isten ítélete nyomán pusztultak el vagy fognak megsemmisülni. Velük azonos kategóriába sorolja a tévtanítókat is, akik „belopóztak” Isten igaz követői közé, és megvetik Isten és a mennyei lények személyét.
- 11-13 v.: Három ószövetségi bűnösre, Kainra, Bálámra és Kóréra hivatkozik azután, akiknek közös vonásuk, hogy noha ismerték Isten akaratát, fellázadtak ellene, hasonlóan azokhoz a hamis tanítókhoz, akikről Júdás szól. Ennek következménye a gátlástalanul erkölcstelen életmód lett.
- 14-16 v.: Énók 1. könyvét idézi az apostol, aki a vízözön előtt profétált az „istentelenek” ellen. Hasonlóképpen Júdás is mintegy bejelenti a közelgő ítéletet.

A tévtanítókat elítélő szakaszt a hívők buzdítása követi. Először Júdás emlékeztet arra, hogy Jézus és az apostolok szerint is gúnyolódók fognak támadni, akik nem mások, mint a korábban említett tévtanítók. A buzdítás a hit épülésére (növekedésére), az Isten szeretetében való megmaradásra és a Szentlélek általi imádkozásra vonatkozik. E három dolog óvhatja meg a levél olvasóit attól, hogy elszakadjanak Istentől, és tévtanítók befolyása alá kerüljenek, vagy akár maguk is tévtanítókká váljanak. Végezetül arra szólítja fel a címzetteket, hogy különböző módokon segítsék azokat, akik a tévtanítások befolyása alá kerültek. A levelet egy doxológia zárja, mely a bűntől megőrizni képes Istent dicsőíti.

A levél jelentősége:

Júdás levele – a legvégét leszámítva - látszólag negatív témával foglalkozik, de éppen ebben áll jelentősége. Bemutatja, hogy az ártalmas tévtanításokat néven kell nevezni, és nem lehet őket a „tolerancia” nevében eltűnni. Az ószövetségi párhuzamok hangsúlyozása azt is tudatosítja, hogy minden nemzetségben fel fognak lépni tévtanítók. Végül az apostol azt is hangsúlyozza, hogy a tévtanítók sokszor megnyerő köntösbe öltöztetik tanításukat, de életfelfogásuk és cselekedeteik leleplezik őket. Végezetül bátorító ígéretként fogalmazza meg, hogy ítéletük bizonyos.

Ami a nem kanonikus iratokra tett utalásokat illeti, vannak, akik ebben annak bizonyosságát látják, hogy még nem zárult le az ószövetségi kánon, ami ellenkezik más források bizonyosságával. Feltehetőleg Júdás nem Szentírás-ként hivatkozik Énók könyvére, hanem egy jól ismert szemléltető példát használt fel mondanivalója alátámasztására.

János apostol levelei

Szerzőség: A szerző egyik levélben sem nevezi néven magát, ám 1Ján-t már igen korán János apostolnak tulajdonították. E levél számos hasonlóságot mutat János evangéliumával (hasonló stílus, Jézus Igeként való megnevezése, a világosság és sötétség, igazság és hamisság kategorikus szétválasztása, a Jézussal való közösség és a szeretet hangsúlyozása, a hit jelentősége). Itt a szerző Jézus életének tanújaként mutatja be magát. A 2. és 3. levélben a szerző „presbiter”-ként hivatkozik önmagára, ezért a két levél (különösen 3Ján) kanonizálása több időt vett igénybe, apostoli eredetüket még Eusebiosz korában, az i. sz. III-IV sz. fordulóján is vitatták, maga Eusebiosz is egy feltételezett „János presbiternek” tulajdonította őket. Korunkban a jánosi szerzőség elfogadását megnehezíti, hogy sokan egy „jánosi iskolát” feltételeznek, és ezt axiómaként vallják, nem állva szóba azzal, hogy maga az apostol is írhatta a leveleket. A 2. és 3. levél ugyanakkor a használt fogalmakat tekintve igencsak hasonlít 1Ján-hoz, ezért kézenfekvő a következtetés, hogy ugyanazon szerzőnek kellett írnia őket. Az, hogy János presbiternek, azaz „vén”-nek nevezi magát, nem mond ellent apostolságának, különösen nem azon a háttéren, hogy János a levelek írásakor már igen idős lehetett (ha feltételezzük, hogy Jézus földi szolgálata idején kb. 20 éves lehetett, akkor is legalább 80 évesnek kellett lennie). Ráadásul azért is hívhatja magát így, mert ekkor már csak ő élt apostolként, ezért nagyképűség lett volna, ha azt mondja, hogy ő „az apostol”, miközben Jézus apostolai 12-en voltak. Sokkal kézenfekvőbb, hogy „a presbiternek” hívja magát, mert az efézusi gyülekezetben ilyen tisztséget is elláthatott, és Jézus életének tanújaként különleges helyet foglalhatott el a többi presbiter között.

Keletkezési hely és idő: Az ókeresztény korban több szerző (elsősorban Polükratész, Efézus püspöke, továbbá Irenaeus) is egybehangzóan állította, hogy János Efézusban töltötte életének utolsó éveit, ezért levelei is itt keletkezhetnek, miután visszatért Pátmosz szigeti száműzetéséből (ahol Jelenések könyve kinyilatkoztatásait kapta). Ami a keletkezési időt illeti, a levelek által hivatkozott tévtanítások kialakulása az I. sz. végére tehető, ezért a feltételezhető keletkezési idő a század utolsó évtizede lehet.

A szöveg formai sajátosságai: 1Ján legfontosabb jellemzője, hogy számos témát érint, és ezeket nem lineáris gondolatmenetet követve, hanem ciklikusan ismétlődő formában tárgyalja. Több gondolat újra és újra megjelenik (pl. a világosságban és sötétségben járás, a szeretet hangsúlyozása, valamint a közösség Jézussal). Fogalmilag nagyon hasonlít János evangéliumához. A pásztorlevél jellegre utal, hogy mindenféle üdvözlés vagy személyes utalás hiányzik belőle. A 2. és 3. levél rövid, tömör magánlevél, mely elsősorban intéseket tartalmaz.

A levelek címzettjei és megírásuk célja: 1Ján címzettjeinek kiléte ismeretlen, csak feltételezhető, hogy Efézusban vagy környékén élt keresztények voltak. A 2. levél az „asszonyom” megszólítást tartalmazza, de valószínű, hogy a bibliai jelképes szóhasználatot alapul véve ez nem egy konkrét keresztény asszonyra, hanem egy gyülekezetre utal, melynek János apostol egy másik gyülekezet nevében írja a levelet. A 3. levél egy bizonyos Gájusznak íródott, akinek kilétéről a nevéen kívül nem sokat tudunk.

1Ján megírásának célja elsősorban az lehetett, hogy a helyes keresztény szemléletet erősítse meg, és elkülönítse azoktól a tanításoktól, melyek szakadást okozhatnak. Eközben természetesen kitér a gyülekezetet fenyegető tévtanításokra is, de elsődleges célja nem polemikus. János

ellenlábait megpróbálták konkrét irányzatokkal azonosítani, de ezzel az azonosítással óvatosságnak kell lenni. Feltehetően olyan korai gnosztikusokról van szó, akik – mivel a földi és anyagi világot a bűnnel azonosították – tagadták azt, hogy Jézus emberi testben jelent meg, sőt talán annak a lehetőségét is, hogy Jézus megnyilvánulhat az emberek földi életében. Az is elképzelhető azonban, hogy János nem a tévtanítók dogmatikai tévedéseit hangsúlyozza, hanem azt, hogy Krisztust csak a szájukkal hirdetik, de életükben nincs jelen. Ez a levél általános témáival is jobban összhangban áll.

2Ján az „igazságban járást” hangsúlyozza, és óva int azoktól, akik nem ezt az utat követik. Az igazságot a Jézus parancsolatai iránti engedelmességgel azonosítja, amiből az egymás iránti szeretet is következik. 3Ján elsősorban Gájusz és a csak egy hivatkozás erejéig említett Demeter igazsághoz való ragaszkodását emeli ki és veti össze Diotrefész elsőségkívánásával, ami markánsan ellenkezik a krisztusi tanítással.

Szerkezet:

1Ján:

A levél nem lineáris tematikát követ, ezért igen nehéz tartalmi egységekre osztani. Alább az egyik lehetséges felosztást közöljük.

Bevezetés: 1,1-4

Közösség Jézussal és a világosságban járás: 1,5-2,17

A címzettek pillanatnyi helyzete az előzőek fényében: 2,18-3,24

Az Istenhez és a világhoz tartozók szétválasztása különböző mércék alapján: 4,1-5,12

Befejezés: 5,14-21

2Ján és 3Ján egy-egy téma köré csoportosul, a levélformát követve köszöntéssel kezdődik, a téma kifejtésével folytatódik, és rövid üdvözlettel zárul.

Tartalmi összefoglalás:

1Ján tartalma:

A levél első szakasza a Jézussal való közösség jelentőségével foglalkozik, és ennek látható jeleit tárgyalja, miután a bevezetésben az apostol bizonyosságot tesz arról, hogy ő szemtanúként hirdeti Jézus Krisztus tanítását. János leszögezi: Isten világosság, ezért a bűnnel semmilyen formában nem lehet közössége. Ennek gyakorlati folyománya, hogy ha valaki azt is állítja, hogy közössége van Istennel, és mégis megtűri életében a bűnt, akkor hazugságot állít. Az őszinte hívők sem büntelenek ugyan, de tudják, hogy Jézus Krisztus közbenjár értük, és hogy bármikor hozzá fordulhatnak segítségért (ez párhuzamot mutat pl. Zsid 4,13-15 tanításával). Ezután János kifejti, mi a jele annak, hogy valaki ismeri Istent: nem más, mint hogy kinyilatkoztatott akarata („parancsolata”) szerint cselekszik, nem önjelétől, hanem mert hit által élő kapcsolatban áll vele (vö. Jn 15,4-5). Aki Jézussal közösségben van, annak az életében az övéhez hasonló szeretet mutatkozik meg. További jel, hogy az Istennel közösségben élő ember tartózkodik a világ kívánságaitól, mint ami ellenkezik Isten szeretetével.

Ezt követően János a gyülekezet aktuális helyzetével foglalkozik. Először az „antikrisztus” ténykedését említi. Az *anti* prepozíció jelentése: „ellen” ill. „helyett”. Ennek alapján olyan emberekre gondolhatunk, akik Krisztus nevében szóltak ugyan, de a valóságban megtagadták személyét és hatalmát. Életükben nem látszottak meg a Jézussal való közösség gyümölcsei. Erre utal János, amikor a Fiú „tagadásáról” beszél. Nem Jézussal való eszmei szembefordulásról van szó igazából, hanem arról, hogy valaki cselekedeteivel tagadja meg Jézust és rajta keresztül az Atyát. A valódi hívők viszont részesülnek abban a „kenetben”, amely által összhangba kerülhetnek Isten igazságával. A „kenet” - más bibliai párhuzamokat alapul véve – a Szentlélek befolyására utal, akinek elküldéséről és tevékenységéről Jézus igen sokat szólt búcsúbeszédeiben (Jn 14-16. feje.).

Az apostol ezek után a 3. fejezetben arról szól, amit az 1. fejezet végén már érintett. Aki bűnben él, az arról tesz bizonyosságot, hogy Isten befolyása nem érvényesül az életében. A bűn megtűrése eleve lehetetlen az Istennel járás mellett, hiszen maga a bűn Isten törvényének áthágását jelenti. Aki valóban Isten gyermeke szeretne lenni, az az Istennel való közösségben szeretne megtisztulni a bűntől. Ha nem is büntelen – az apostol korábban leszögezte, hogy senki sem az - de láthatóan törekszik arra, hogy Isten megtisztító munkája célt érjen benne. A másik jel, hogy aki Istennel jár, annak az életében megnyilvánul a cselekvő szeretet. Az apostol itt igen sarkosan fogalmaz: aki

nem er szükségleteiről, és elzárja előle a szívét, az a valóságban gyűlöli a másik embert, és végső soron Kainhoz hasonló testvérgyilkos, mert magatartásával kizárja a másik embert az Istennel való közösségből. A szeretet Jézus példájának követése, aki – nem csupán halálában, hanem földi életében is – odaszentelte életét azoknak, akiknek a megmentéséért jött. A hívő ember életében is meg kell mutatkoznia ennek.

A levél harmadik szakaszában, 4,1-5,12-ban János azokat az ismérveket fogalmazza meg, melyek alapján elkülöníthetők azok, akik Istenhez, illetve a „világhoz” tartoznak. Először kijelenti, hogy aki Istentől van, az Jézust „testben megjelent Krisztusnak” vallja. E kifejezés nem dogmatikai „megvallásra” utal, hanem arra vonatkozik, hogy ezek az emberek saját életükkel tesznek bizonyosságot arról, hogy Krisztus megnyilatkozhat emberi természetben – ahogyan ő maga is testben élt tökéletes életet, úgy a hívők életében is megvalósulhat ez. Aki azt a valóságban tagadja, az tanítson bármit is, nincs Istentől.

A másik mérce a szeretet megléte vagy hiánya, amiről szintén szó volt már korábban. Aki megismerte Isten szeretetét, azt megérinti ez a szeretet, és amennyiben élő kapcsolatban áll Istennel, az ő életében is cselekvő hatalommá válik. Az Istennel való szeretetkapcsolat olyan bizalmi viszonyt eredményez, amikor az ember már nem félelemmel tekint az ítélet napjára, hanem reménységgel, tudva, hogy lelkiismerete tiszta Isten előtt.

Végezetül az apostol a harmadik ismérvet fogalmazza meg, ami nem más, mint a Jézusban való bizalom (a „hit”-nek fordított görög *πιστις* szó „bizalmat” is jelent). A bizalom nyomán alakul ki az a bizonyosság, hogy Jézus valóban az örök élet forrása, és hogy hatalma által alkalmassá is tehet erre az életre.

A levél végén az apostol – részben a hit ill. bizalom témájához kapcsolódva a hittel teljes imádságra szólítja fel olvasóit, továbbá különösképpen az egymásért való könyörgésre. Bátorításként megfogalmazza még, hogy az Istentől kapott értelem révén teljesen megismerhetjük az igazságot, ahogyan azt Isten Jézusban kijelentette.

2.Ján tartalma:

A levél egy „kiválasztott Úrnőnek” szól, ami minden bizonnyal egy gyülekezetre utal (az „asszony” mint az egyház jelképe az egész Ó- és Újszövetségen végigvonul). Az apostol elismeréssel szól arról, hogy a gyülekezet tagjai az igazságban járnak, de figyelmeztet arra, hogy a gyülekezet támogatását élvező vándorprédikátorok között sok hitető van, akiket nem szabad tanítónak illő köszöntéssel fogadni. Az apostol pozitív üzenetként fogalmazza meg, hogy az igazság befogadásának az egymás iránti szeretetben kell megnyilvánulnia, és ennek gyakorlására buzdítja a gyülekezet tagjait.

3.Ján tartalma:

E levél több személyt is néven nevez. Először a levél címzettjét, Gájuszt, majd Diotrefészt, végül Demetrioszt. Gájuszt elismeréssel illeti, amiért az igazságban jár, és mert befogadja az evangéliumot hirdető vándorprédikátorokat. Ezzel szemben áll Diotrefész magatartása, aki valószínűleg elsőszékvánása miatt szemben áll az apostollal, és a tőle érkezőket nem fogadja be, sőt azokat is is kizárja, akik erre hajlandóak. Az apostol kilátásba helyezi, hogy megérkezésekor szóvá fogja tenni Diotrefész tetteit, egyben bátorítja Gájuszt, hogy Demetriosz jó példáját kövesse, aki mellett „az igazság is bizonyosságot tesz”.

A levelek jelentősége:

János levelei elsősorban arra bátorítanak, hogy az evangélium különböző értelmezéseit a jézusi és apostoli tanítás mérlegére tegyük. János ezt a „kezdetben” vagy „kezdetből fogva” kifejezéssel érzékelteti, és számos esetben hivatkozik a „kezdetben” vett parancsolatra, mint a Jézustól kapott mércére. Ehhez a mércéhez kell viszonyítani az egyes tanításokat, illetve a tanítók életét is.

A másik fontos téma a valódi és a hamis hit közötti különbségtétel. A valódi hit nemcsak tárgyában (a „testté lett Krisztus”) különbözik a hamistól, hanem életet átforgató erejében is. E hit törvényszerű és látható következménye, hogy az ember szeretettel viszonyul embertársaihoz és hittestvéreihez. Ehhez kapcsolódik a keresztyén bizonyosság kérdése is: János tanítása szerint az üdvösségre vonatkozó bizonyosság forrása a Jézus Krisztussal fenntartott élő kapcsolat, ami állandó bizalmi viszonyt eredményez, és az a keresztyén bizonyosság alapja.

A jánosi levelek egyedülálló betekintést nyújtanak az I. sz. végi keresztyén gyülekezetek életébe is.

Segítenek meghúzni a határvonalat e kor és a későbbi kor egyháza között, mivel előrevetítik a később kibontakozó problémákat (pl. hierarchikus egyház, tévtanok, stb.). Az evangélium egyéni értelmezéseivel szemben az eredeti jézusi és apostoli tanítást tekintik mércének.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

Bevezetéstán és kommentár:

Carson, D. A. – Moo, D. J.: *Bevezetés az Újszövetségbe*. KIA, Budapest, 2007.

Tenney, Merrill C.: *Újszövetségi bevezető*. KIA, Budapest, 1997.

Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés*. Lux, Budapest, 2000.

Benyik György: *Az újszövetségi Szentírás keletkezés- és kutatástörténete*. JATEPress, Szeged, 2004.

Jubileumi Kommentár – A Szentírás ismerete I-III. Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.

Kortörténet:

Everett Ferguson: *A kereszténység bölcsője*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998

Gyürki László: *Szent Pál apostol útjain*, Ecclesia, 1978

Karner Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság*, Útitárs, Köln-Bécs, 1969

Történelmi forrásmunkák:

Josephus Flavius: *A zsidók története* (XI-XX. könyv), Gondolat, Budapest, 1966

Vanyó László (szerk.): *Ókeresztény írók IV. kötet: Eusebiosz Egyháztörténete*, Szent István Kiadó, Budapest, 1983